

168

Մ. Գ. ՆԱԼԵԱՆ

ԲԱՐՁՐԱԳՈՅՆ ԴԱՍԸՆԹԱՑԻ

— 0,0500 —

ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԶԳԱՅ

— — — — —

ՀԻՆ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ ԵՒ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ

— — — — —

ՎԱԻԵՐԱՅԵԱԼ ԱԶԳ. ԿԵԴՐ. ՎԱՐՉՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆ. ԽՈՐՀՈՐԴԷՆ

— — — — —

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

(Հ Ո Ւ Ա Յ Ա Ն)

Կ. ՊՈԼԻՍ

ԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

—
1907

9(2)
5-16

9(2) 14

Մ. Գ. ՄԱԼԵԱՆ

24 JUN 1905

Ծ-16

ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԶԳԱՑ

ՀԻՆ ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ ԵՒ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ

ՎԱԿԵՐԱՅԵԱԼ ԱԶԳ. ԿԵԳՐ. ՎԱՐՁՈՒԹԵԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴԷՆ

Բ. ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

(ՀՈՒՍԱՆ)

1907

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՍԹՐԱՆԵԱՆ

1907

ՀԱՄԱՌՕՏ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԶԳԱՅ

Մ Ա Ս Ն Բ.

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐԱԿԱՆ ԳԻՐԲԸ ԵՒ ԳԱՂՈՒԹՔ

1. Յունաստան եւրոպիոյ ամէնէն փոքր երկիրն էր, հազիւ կը հաւասարի Բորթուկալի մեծութեան, տարածութիւնն է 57,000 քառակուսի քիլոմէթր, բաժնուած է երեք մասանց, հիւսիսային, կեդրոնական և հարաւային:
2. Հիւսիսային Յունաստան կը պարունակէր երկու գլխաւոր երկիրներ, Թեսալիա և Նպիրոս: Կեդրոնական Յունաստան ունէր 11 երկիրներ որոնց գլխաւորներն էին Նատլիա, Փոկիա, Բէովտիա, Ատտիկէ, Լոկրիա, Դորիա:
3. Հարաւային Յունաստան, այսինքն Պելոպոնէս կը պարունակէր եօթը գլխաւոր երկիրներ, Արկադիա,

1. Յունասան Բանի՞ մասի կը բաժնուի: 2. Նկարագրեցէ՛ հիւսիսային կամ կեդրոնական Յունասանը: 3. Հարաւային Յունասանը:

ՏՊԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳՐԱՏՈՒՆ, ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅ

Յ. ՄԱՏԹԷՈՍԵԱՆ

Թիւ 27, Ֆիննամըրլար եօգուշու, Կ. Պոլիս

معارف عمومیہ نظارت جلیہ سنک ۵ ربیع الآخر ۱۳۲۵ و ۵ مایس ۱۳۲۳ تاریخلی و ۹۵ نومروی رخصتنامه سیله طبع اولمشدر

Լակոնիա, Մեսսենիա, Ելիս, Աքայիա, Կորնթոս, Արգո-
լիս, ասոնց ամենէն կարեւորն էր Լակոնիա, երբեմն Լա-
կեդիմոն կոչուած որուն գլխաւոր և ամենէն կարեւոր
քաղաքն էր Սպարտա:

4. Յունաստան ունէր իր չուրջը մեծ և փոքր կղզ-
ւիներու խումբեր, այս կղզիներէն ամենէն մեծը, Եւ-
բէա, արեւելեան կողմը կը գտնուէր, իսկ Կորկիրէն կա-
րեւոր կղզին՝ արեւմտեան կողմը: Իր ծովային աննման
գէրքին շնորհիւ՝ հնագոյն քաղաքակրթութեանց հետ
հազորդակցութեան մէջ գտնուեցաւ, ուստի և եղաւ
Եւրոպիոյ առաջին քաղաքակրթեալ երկիրը. բազմաթիւ
լեռներ երկիրը կը բաժնէին փոքրիկ, կղզիացեալ մա-
սերու, ուր ծնան և զարգացան անջատ պետութիւններ:

5. Կը կարծուի որ Յունաստանի առաջին բնակիչ-
ներն եղած են Պելասգեանք որոնց կ'ընծայուին Կիկլոպ-
եան կոչուած յիշատակարաններ. ասոնք՝ առանց շաղախի
իրարու վրայ դրուած յաճախ անտաշ երբեմն կոտորած
անազնի քարերու կոյտեր են:

6. Բրիտտոսէ դարեր առաջ Հելլենք, — կորովի և
պատերազմատէր ժողովուրդ մը — Թեսալիայէն դէպ ի
հարաւ արշաւելով տարածուեցան թերակղզիին մէջ,
երկիրը իրենց անուամբ Ելլադա կոչուեցաւ: Հելլենաց
չորս ցեղերն էին. Աքայեցիք, Եւոլիացիք, Յոնիացիք և
Դորիացիք: Դորիացւոց ի Պելոպոնէս արշաւանքը (1100
ն. Ք.) մեծ փոփոխութիւններ մտցուց Հելլենական աշ-
խարհին մէջ: Աքայեցիք հալածուած Պելոպոնէսի հարա-
ւային և արեւելեան մասերէն՝ քաշուեցան դէպ ի հիւ-
սիս, Յոնիացիք ապաստանեցան Ատտիկէ: Այն ժամա-
նակ հարկաւորաբար տեղի ունեցան Եւոլեան, Յոնիական

և Դորիական գաղթականութիւնները փոքր Ասիոյ ծովե-
ղերեայ երկիրներուն և չրջակայ կղզիներուն մէջ: Այս
գաղութներէն ամենէն կարեւորը Յոնիացիք եղան, որոնց
քաղաքները մեծ համբաւ ունեցան իրենց վաճառակա-
նական ձեռնարկով. ասոնց մէջ Միլէտ ամենէն ծաղկ-
եալ քաղաքը եղաւ Բրիտտոսէ եօթը ութը դար առաջ:
Յոյնք գաղթականութիւններ հաստատեցին նաև Թրա-
կիոյ, Սիկիլիոյ, հարաւային Իտալիոյ, հիւսիսային Աֆ-
րիկէի և Սպանիոյ մէջ: Սիրակուսա՝ Սիկիլիոյ գլխաւոր
քաղաքներէն մէկն էր, հիմնուած Կորնթացի գաղթա-
կաններէն (734 Ն. Ք.): Իտալիոյ հարաւային մասը կը
կոչուէր Մեծն Յունաստան բազմաթիւ Յոյն քաղաքներ
պարունակելուն համար: Աֆրիկէի հիւսիսային եզերքին
վրայ կար Կիւրինէ, Սպարտացիներէն հիմնուած: Մար-
սիլիս ալ (այժմ Մարտէյլ) յունական գաղութ մըն էր:

7. Այս գաղթականութիւնք մեծ մղում տուին
Հելլենաց քաղաքակրթութեան և իրաւամբ նկատուած
են անոնց արագ յառաջդիմութեան գլխաւոր պատճառը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ.

ԳԻՅԱԲԱՆԱԿԱՆ ՇՐՋԱՆ

1. Յոյնք չէին գիտեր իրենց ծագումը. գրու-
թիւնը՝ որ անցեալ դէպքերու յիշատակը պահելու պիտի
ծառայէր, գործածուեցաւ ութերորդ դարուն մէջ (Ն. Ք.):
Ոլլիպիական խաղերուն համեմատ տարիները հաշուելու

4 Ասիառհագրական դիրքին ազդեցութիւնը: 5. Յունաստանի
առաջին բնակիչները որո՞նք եղան: 6. Խոսեցէ՛ Հելլէն ցեղերուն վրայ:

7. Գաղթականութիւնք ի՞նչ ազդեցութիւն ունեցած են Յունաց
բաղաձայնութեան վրայ: 1. Յունաց ծագումը:

առնուած թիւերը շատ ուշ սկսաւ. առաջին Ուիմպիազը (քառամեայ չրջան) 776ին կը հաշուի: Յոյնք շատ զրոյցներ կը պատմէին նախապատմական չրջանի թագաւորներու և դիւցազններու վրայ, այս պատճառաւ այս ժամանակամիջոցը Դիւցազնական դար եւս կոչուած է:

2. Քանի մը աւանդութիւններէ կարելի է հետեւցնել թէ՛ օտար տարրեր եկած միացած են յոյն ազգութեան հետ, զոր օրինակ Եգիպտացիք հաստատուած են Ատտիկէի մէջ, Փրենիկեցիք՝ Իէովտիոյ, և Փուլգացիք՝ Պելոպոնէսի մէջ: Կը պատմուէր թէ՛ Կելերոպս Եգիպտացին Ատտիկէ հաստատուելով՝ տեղացիներուն ուսոյց մշակել երկիր, ձիթենի և ասոր պտուղներէն իւզ հանել: — Կալմոս Փրենիկեցին ի խնդիր իր (Եւրոպէ) քրոջ Յուստտան կուգայ, կ'սպաննէ վիշապ մը որուն յանուած ակուններէն յառաջ կուգան պատերազմիկներ, ասոնցմէ կը սերին Թէբէի ազնուական ընտանիքները: — Դանայեան քոյրեր՝ այրասպանութեան պատճառաւ՝ կը դատապարտուին դժոխոյ մէջ անյատակ կարաս մը լեցնելու: — Որդեւսան Տանտալոս դիւցազնը զօրութիւնը փորձելուն համար դժոխքը սաստիկ ծարաւի և քաղցի տառապանքներու կ'ենթարկի: Արամազդ փղոսկրեայ ուս մը կուտայ Պելոպոսի որուն ուսը Դեմետրէ դիցուէին յանգէտս կերած էր: — Պրոմէթէոս՝ առաջին մարդը կ'ստեղծէ, երկնային հրով կայծ մը կը գողնայ, բայց Արամազդ կը պատժէ Կովկասու գագաթին չղթայելով զայն, ուր արծիւ մը կը յօշոտէ անոր լեարդը: Պրոմէթէոսի որդին իր կնոջ հետ նաւով մը կ'ազատի ջրհեղեղէն զոր յառաջ կը բերէ Արամազդ, ջնջելու համար մարդիկ իրենց ոճիրներուն համար. ինն օր վերջ՝ նաւը կը նստի Պառնասի կատարին վրայ: — Հերակլէս՝ զեռ մանուկ՝ կ'սպաննէ նախահնոս

Հերայի դրկած երկու օձերը, իր աստեղծեկ շահասկոյրիւնները սքանչացմամբ կը պատմուէին: — Թեսէոս՝ Հերակլէսի ընկերը՝ Արիանէի հնարագիտութեամբ անմուլար կը մտնէ վտանգաւոր բաւղին մէջ և կ'սպաննէ հրէջը: — Եգիպոս Կորնթոսէ դարձին ի Թեբէ՝ լուծելով Սփինքսի առաջարկած առեղծուածը կը յաղթէ անոր որ ապառաժներու բարձունքէն գահավէժ կը մեռնի: Եգիպոս Թեբէի թագաւոր կ'ըլլայ, բայց յետոյ խղճահարութենէն կ'արէ զինքն նուիրական անտառի մը մէջ: — Արգոնաւորդք Յասոնի առաջնորդութեամբ կը հանին Կոլքիս — ուր թագաւորին դստեր խորհուրդներէն առաջնորդուած Յասոն կը յաջողի սպաննել պահապան հրէջը և յափտակել ոսկեգեղմը որ Կոլքիսի Պալլատիոնն էր, անոր հարստութեան և մեծութեան գրաւականը: Զարմանալի շահատակութիւններ կ'ընծայուէին նաեւ Պերսէոսի, Մինոսի, Կաստորի և Պոլլիքսի և ուրիշ դիւցազններու:

3. Դիցարանական չրջանին ամէնէն մեծ և ամէնէն վերջին դէպքն եղաւ Տրոյիոյ պատերազմը զոր Հոմերոսի հանճարը անմահացոյց իր Իլիական և Ոդիսական երկերով: Տրոյիոյ Պրիամոս թագաւորին Պարիս որդին Սպարտայի թագաւորին (Մենելաոս) Հելլէն կիներ կը յափըտակէ: Արգոսի Ագամեմնոն թագաւորը որ Մենելաոսի եղբայրն էր, Տրոյիոյ դէմ արշաւանքին առաջնորդ կ'ընտրուի. գրեթէ բոլոր Փոքր Ասիա կը դաշնակցի Տրոյիոյ: Աքիլլէս, Յունաց ամէնէն քաջը, վշտացած Ագամեմնոնէն՝ իր վրանը կը քաշուի, երբ Տրոյացիք յաղթելով Յունաց կը համարձակին մինչև իսկ անոնց նաւերը այրել, իր զէնքերը կուտայ Պատրոկլէս բարեկամին որ թէև յետոյ կը մղէ թշնամին, բայց կ'սպաննուի Տրոյիոյ պաշտպան Հեկտոր դիւցազնէն. Աքիլլէս՝ բարեկամին

մահուան վրէժը լուծելու համար՝ կը դառնայ Յունաց բանակը, կը սպաննէ Հեկտորը և յետոյ ինքն իսկ նահար կը մեռնի Պարիսէն: Յոյնք վերջապէս տասը տարի պաշարելէ վերջ՝ Ողիսեւսի խորամանկութեամբ կը կործանեն Տրոյի քաղաքը: Ողիսականը կը պատմէ Ողիսեւսի թափառումները, երբ իթակէի խորամանկ թագաւորը պատերազմէն հայրենիք կը դառնար:

4. Դիցարանական չրջանին Յունաց ընկերական վիճակին նկարագիրը կը գտնենք Հոմերոսի երկերուն մէջ, այդ չրջանին մէջ չկար ընդհանուր անուն մը որ Յունաստանի բոլոր ընակիչները նշանակէր, Հոմերոսը զանոնք իրենց գլխաւոր ցեղերուն անունովը կը կոչէ. թագաւորներ ունէին երկու ժողովներ, ձերոց և ժողովըրդեան, բաղմանութիւնը անձանօթ էր և կ'ընէր մեծ յարգանքի առարկայ: Գերութիւնը ընդհանուր էր երկրին մէջ, գիտէին երկիր մշակել, ամուր քաղաքներ շինել. անձանօթ էին գիր և դրամ: Շատ զօրաւոր էր կրօնական զգացումը: Բաղմատուածութիւնը տիրող եղաւ: Յունաստանի երկու գլխաւոր ցեղերն էին Յոնիականքն էր: Այս չրջանին մէջ կազմուեցաւ նաև ինչ որ ցիւրքի և Դորիացիք: Աթէնք՝ առաջիններուն և Սպարտա՝ վերջիններուն ներկայացուցիչներն էին: Առաջին չրջանին գլխաւոր դէպքերն ու անձեր պիտի նշանակենք յետոյ:

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն Շ Ր Զ Ա Ն

Յունաստանի պատմութիւնը կը բաժնուի երեք շրջաններու.

Ա. Դորիական արշաւանքէն մինչև Մարական պատերազմաց սկիզբը (1100—500 Ն. Ք.):

Բ. Մարական պատերազմներէն մինչև Փիլիպպոսի իշխանութիւնը (500—338 Ն. Ք.):

Գ. Փիլիպպոսի իշխանութենէն մինչև Հռոմէական տիրապետութիւն (338—146 Ն. Ք.):

ԾԱՆՈԹ. — Դիւցազնական չրջանէն վերջ՝ ուր թագաւորութիւնը կառավարական ընդհանուր ձեւն էր երկրին մէջ, պետութիւնները, Սպարտայէն զատ, հանրապետական եղած են: Կողրոս՝ որ Դորիացւոց դէմ մղած պատերազմին մէջ մեռաւ, Աթէնքի վերջին թագաւորը վերջիններուն ներկայացուցիչներն էին:

Առաջին չրջանին գլխաւոր դէպքերն ու անձեր պիտի նշանակենք յետոյ:

Ա. ՇՐՋԱՆ

ԴՈՐԻԱԿԱՆ ԱՐԵԱԿԱՆՔԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՄԱՐԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՅ
ՍԿԻՋԲԸ (1100—500 Ն. Ք.)

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

ԼԻԿՈՒՐԳՈՍ ԵՒ ԻՐ ՕՐԷՆՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

1. Դորիացւոց (*) արչաւանքէն վերջ Պելոպոնէս մէջ հաստատուած երեք պետութիւններէն (Արգոս, Մենսիա և Լակոնիա) ամէնէն զօրաւորը եղաւ Լակոնիան, որն անոր բնակիչները, Սպարտացիք, հին բնակիչներէն մեծաւոր գերի և մնացեալն ալ հպատակ ըրին իրենց, այսինքն պէս որ Լակոնիոյ ժողովուրդը երեք դաս կը պարտուէր — Սպարտացիք, Լակեդեմոնացիք և Հիլոքք։ Սպարտացիք երկու դասերը ստատիկ կ'ատէին Սպարտացիներ յաճախ ներքին խռովութիւններ կը ծագէին, կորովի իմաստուն մարդ մը պէտք էր որ վերջ տար այս խռովանակին և այս եղաւ Լիկուրգոսի գերը։

2. Կը կարծուի թէ՛ Լիկուրգոս ապրեցաւ թ. դ. րուն մէջ և Սպարտայի թագաւորներէն մէկուն որդին էր ինամակալ եղաւ իր դեռատի եղբորորդիին զոր թագաւոր հրատարակած էր. բայց յետոյ ուրիշներու կասկածները ցրուելու համար Սպարտայէն հեռացաւ։ Ըամբար

(*) Այս արչաւանքը պատմութեան մէջ Հերակլեանց դարձը կ'ուսած է, որովհետեւ այս շարժման ստաշնորդները Հերակլէսէն սերած էին։

1. Պելոպոնէսի գլխաւոր պետութիւնները եւ Լակոնիոյ ժողովրդին երեք դասերը։ 2. Պատկերացի Լիկուրգոսի կեանքը։

շէնց եգիպտոս և Փոքր Ասիա, ուր ուսումնասիրեց օտար ազգերու սովորութիւններն ու օրէնքները։ Տասնեութամեայ բացակայութենէ վերջ՝ դարձաւ Սպարտա որուն բնակիչները՝ ներքին խռովութիւններէն ձանձրացած՝ իրեն կը դիմեն որ կարգ կանոն դնէ։ Լիկուրգոս՝ զօրացած Դելֆիսի պատգամովն որ զինքը «Արամազդայ բարեկամ» անուանած էր, իր օրէնքները ընդունել տուաւ հայրենակիցներուն, որոնց ապա երգում ընել տուանաւ որ մինչև իր դարձը բան մը չիփխեն, և ինք հեռացաւ քաղաքէն անդարձ, որպէս զի Սպարտացիք իրենց երգման հաւատարիմ մնան։

3. Ներկայացնէք Լիկուրգոսի օրէնքները։ Սպարտացիք տկար և հաշմոտ մանկիկները կը ձգէին Տայգետի լեռը կամ Եւրոդաս գետը, զօրաւորները կը պահուէին վեց տարի ընտանեաց ծոցը, յետոյ պետական մարդիչներու ձեռքով կը կրթուէին։ Մարմամարդութիւն և զինամարտութիւն՝ էական բաներ էին։ Զմեռ և ամառ միեւնոյն զգեստը կը հագնէին, իրենց անկողինը եղէգներէ էր, չատ քիչ սնունդ կը արուէր, որպէս զի ճարտարութեամբ և խորամանկութեամբ իրենց պէտքերը գոհացնէին. գողութիւնը ներելի էր, բայց բռնուողը կը պատժուէր լոկ իբր անճարակ. իրենց սիրական կերակուրն էր Սեւախահ. նեղութեան, ցուրտի, տաքի տուկալու համար ծանր փորձերու կ'ենթարկուէին։

Սպարտացի տղաք՝ միայն սրինգ և քնար ածելու, օրհներգութիւններ և մարտական նուագներ երգելու կը վարժուէին։

Սպարտացւոց նշանաւոր մէկ առաքինութիւնն էր ծերոց համար յարգանքը, և այս՝ անհրաժեշտ էր երկրի մը համար, ուր անգիր օրէնքը կը բացատրուէր ծերոց

3. Նկարագրեցէ՛ք Սպարտական կրթութիւնը։

բերանով : Սպարտացի օրիորդներ եւս տղոց պէս գրեթէ Աթենացիներուն բաժինն էր, Սպարտական կրթու-
նման կրթութեանց մէջ կը մարզուէին : Սպարտացի մաշիւնը յառաջ բերաւ քաջ պատերազմիկներ, բայց ուրիշ
բեր նշանաւոր եղան իրենց կորուով : Քսանամեայ պաշինչ :

տանին բանակ կ'ընդունուէր : Ըրոր Սպարտա բանակա-
տեղի մըն էր, ուր միայն զինուորական կարգ կը տիրէր :
զինուորք միասին կը ճաշէին, սեղանը հասարակաց էրէն
եթէ պատերազմ չլինէր, որսի կ'եղնէին, հրապարակի
մէջ գումարուելով կը խօսէին այն կարճ և վճռակա-
ռճով որ Լակոնական կը կոչուէր : ստուարազէնք պաշա-
պանութեան համար ունէին զրահ, սաղաւարտ, սոնա-
պան և վահան, իսկ յարձակելու համար՝ կարճ սուր
երկայն նիզակ : Սպարտացիներուն զինուորական ընթացք
կը լրանար, երբ վաթսուն տարեկան ըլլային :

4. Լիկուրգոս Սսացուածոց հաւատարմութիւն հա-
տատեց Լակոնիա 39,000 հաւասար մասերու բաժնելոցին իրա բերդը, յաղթելով յանդուգն և անվիհեր
որոնց 30,000ը՝ Լակեդեմոնացիներուն բաշխեց և մնացեալ իրադոմէնի որ համբաւաւոր եղած էր իր նշանաւոր
Սպարտացիներուն : Սպարտացիներուն արգիլուած էր իրենց էրոյն առ Աթենաց, Կէաղա վիրապէն ազատելով և
բաժինը ծախել, թոյլ տրուեցաւ միայն երկաթէ դրա՝ ուրիշ յաղթութիւններով :

Գործածել, արգիլուեցան վաճառականութիւն և օտարա-
հետ հաղորդակցութիւն, բայ ի որոշեալ օրերէ : Ընտա-
նեկան կապերը ջնջեց հասարակ կենակցութիւն հաստա-
տելով : Սպարտացիք կ'անգոսնէին աշխատութիւնը, ձելով Արքատիացիները (560 Ն. Ք.) և Արգիացիները
աւրուեստները, գրականութիւն և գեղարուեստ : Ան-
գործութիւնը Աթէնքի մէջ կը պատժուէր, Սպարտա-
մէջ՝ պատուոյ նշան էր : Հիւրդք երկիրը կը մշակէին
առանին ծառայութիւններ կ'ընէին, Լակեդեմոնացի
վաճառական դասն էին :

5. Այս անգործութիւնը չտուաւ Սպարտացիներու
այն ձկուն, հնարիւնաց, դիմադրաւոր և հանճարեղ ոգի :

Պատմական կապ. — Սպարտացիք Լիկուրգոսի մա-
վերջ պատերազմեցան Մեսսենիացեոց դէմ :

Ա. Մեսսենիական պատերազմին մէջ (743—723)
Սպարտացիք Արիստոդէմ իր դուստրը զոհելով հանդերձ
ինքն Սպարտա անձնապաշտ կ'ըլլայ իր դասեր շիր-
ին վրայ :

Բ. Մեսսենիական պատերազմին մէջ (685—668)
Սպարտացիք՝ Աթենացի Տիրտէոս աննշան և կաղ բանաս-
կիցի պատերազմաշունչ երգերով ոգեւորուած՝ գրա-
ւորեցին Սպարտացիներուն հաղթանակը :

Մեսսենիացիք ցրուելով՝ հաստատուեցան Սիկիլիա
հիմնեցին Մեսսինա քաղաքը :
Սպարտա իր ուրիշ յաղթութիւններով, այսինքն ընկ-
նալով (560 Ն. Ք.) և Արգիացիները (547 Ն. Ք.) գերիշխանութիւն ստացաւ Պելոպոնէսի մէջ,
այն ինչ կ'սկսէր իր ազդեցութիւնը տարածել նաեւ
Ելոպոնէսէ դուրս՝ Մարական պատերազմները ծագեցան :

4. Լիկուրգոս ուրիշ ինչ հաստատեց : 5. Սպարտական կրթու-
թեան հետեւանք :

Գ Լ Ո Ի Խ Դ.

ՍՈՒՈՆ ԵՒ ԻՐ ՕՐԷՆՍՍԻՐՈՒԹԻՒՆԸ

1. Աթէնքի կառավարութիւնը մինչև ժԱ. դ. (Ն. Բ.) միապետութիւն էր. վերջին թագաւորը եղաւ Կոդրոս որ Դորիացոց դէմ պատերազմի մը մէջ կեանքը զոհեց, ազատելու համար քաղաքը գրաւումէն Աթէնք՝ Կոդրոսի մահէն վերջ հանրապետական եղաւ որովհետև քաղաքացիք վճռեցին թէ չկար մէկը այնքա արժանաւոր որ կարենար Կոդրոսին յաջորդել: Հելլէցեղեր Սպարտայի մէջ իրարու հակառակ դասեր կազմաէին, Աթէնքի մէջ՝ իրարու հետ խառնուեցան:

2. Զօրաւոր ազնուականութիւն մը ծանր անկարգութեանց տեղի տուաւ. Դրակոն Արխոն, Աթենացի Ա. օրէնսդիրը, իր խիստ կանոններովը (624 Ն. Բ.) որոնց համար կ'ըսէին թէ արիւնով գրուած են, չյաջողեցաւ անխիղճութեան վերջ տալ: Փառասէր Կլէոն թագաւոր ըլլալու փորձն ի դերեւ ելաւ, վերջապէս իմաստուն ծերունի մը՝ Եպիմեկիդէս, Ժողովուրդը հանդարտեցնելով խորհուրդ տուաւ Աթենացիներին՝ Սոլոնի անստղծութեամբ:

3. Սոլոն՝ Կոդրոսի ցեղէն կը սերէր. նախ վաճառական եղաւ և ապա ինքզինքն ուսման նուիրեց. չաճաճամբորդութիւններ ըրաւ. մեծ համբաւ ստացաւ ի իմաստութեան համար, այնպէս որ եօթն ինասնէ կարգը դասուեցաւ:

4. Սոլոն բանաստեղծ էր նաև և իբր այս՝ մե

1. Կոդրոսի մահէն վերջ Աթէնքի կառավարութեան ձեւն ի՞նչ էր: 2. Ո՞վ եւ Դրակոն, Կլէոն եւ Եպիմեկիդէս: 3. Սոլոն ի՞նչ հա մարում կը վայելէր: 4. Ի՞նչպէս գրաւուեցաւ Սալամինէ:

առայութիւն մատուց իր հայրենիքին: Մեգարացիք գրաւած էին Սալամինէ կղզին որ այնքան մօտ էր Ատտիէի: Աթենացիք ուղեցին պատերազմով գրաւել զայն այց քանի մը պարտութիւններէ վերջ՝ որոշեցին սպանալ զժողով որ նոյն աղիտաբեր կղզին գրաւել առաջարկէր: Սոլոն այս վճիռը անպատուաբեր համարեց իր հայրենիքին: Խենդ ձեւացաւ, օր մը հրապարակ քնաց և բոլոր ղողովուրդին առջև սկսաւ արտասանել քանի մը ոտաւարներ և գրգռել որ Սալամինէն վերստին գրաւեն: ղողովուրդը՝ յուզուած՝ զինուեցաւ և Սոլոն զօրապետ արգելով գրաւեց կղզին:

5. Այս փառաւոր յաղթութեան վրայ՝ Սոլոն Արխոն ընտրուեցաւ և Աթէնքի ամենէն նշանաւոր օրէնդարէն եղաւ (594 Ն. Բ.): Աթենացիներուն երգում ընել ալէ վերջ որ 10 տարի իր օրէնքը չփոխեն, ճամբորդեց Եգիպտոս, Փոքր Ասիա, ուր սիրով հիւրընկալուեցաւ և զիտոյ կրեսոս թագաւորէն, որուն սակայն անհաճօյլաւ իր տուած անաչառ պատասխանով:

6. Սոլոն տաճարամեայ ուղեւորութենէն դառնալով Եթէ երկպառակութեան մէջ գտաւ հայրենիքը, ի գուր մնաց կուսակցութիւնները հաշտեցնել և տեսնելով որ խիստրատ իր անուշ, խորագէտ և առատաձեռն բնաւորութեամբ ինքնիշխան տէր եղաւ (560 Ն. Բ.), հանապիսի գործերէ հեռու՝ մենաւոր կեանք մը անցուց. մեաւ 599ին:

7. Սոլոն՝ գլխաւոր երեք բարեփոխումներ կատարեց. Ա. Ստակին սակը նուազեցուց, պարտապաններուն կենց պարտքը վճարելու զիւրութիւն տալու համար, որդիեց պարտատէրները՝ գերի ընել անկարող պար-

5. Ո՞ր համբողջեց: 6. Ի՞նչպէս անցուց իր վերջին տարիները: Ի՞նչ էին Սոլոնի երեք բարեփոխումները:

տապանները, աղատեց ամէն անոնք որոնք զերի էի պարտքի համար:

Բ. Գիւղացիները հողատէր ըրաւ. Լիկուրգոսի պէ հողերը հաւատարապէս չբաշխեց քաղաքացիներուն. Աստիկէի մէջ աւելի փոքր հողատէրներ կային քան Յունական ուրիշ քաղաքի մէջ:

Գ. Չորս դասի բաժնեց քաղաքացիները իրեն հարստութեան համեմատ: Չորրորդ աղքատ դասը չէ կրնար քաղաքային պաշտօն վարել, բայց ազատ է տուրքէ և զինուորական ծառայութենէ:

Սոլոն այս օրէնքով՝ ցեղական ազնուապետութեան եղ հաստատեց հարստութեան վրայ հիմնուած ազնուապետութիւն մը:

8. Սոլոնի օրէնքը աւելի արդար և մարդասիրական էր. ընտանեկան կապերը չճնջեց, Սպարտայի մէջ միայն քաղաքացիներ կային, Աթէնքի մէջ՝ հայրեր, ամուսիններ և որդիներ, կատարելով աչն պարտքեր զորքնութիւնը կը դնէ իրենց վրայ այս երեք վիճակներու մէջ. Սոլոն չզոհեց բարոյականը՝ քաղաքականութեան:

9. Աշխատութիւնը պարտաւորութիւն էր, Արիսպագոսի(*) ատենանը ամէն քաղաքացիներուն ապրուստ միջոցները կը քննէր և ով որ անգործ նստէր՝ կը դատաւարուէր:

10. Օտարականներու հետ յարաբերութիւնը չար զիւռեցաւ. ճարտարութիւն, վաճառականութիւն և արուեստք քաջալերուեցան. Սոլոն՝ Աթէնքի ծովային զօրութեան հիմը դրաւ:

(*) Արիսպագոս (==Արիստան բլուր) կը կոչուէր Ակրոպոլի մօտ գտնուող բլրակ մը, ուր կը գումարուէր Աթէնքի ամենէն մեծ ժողովը:

8. 9. 10. Քննադատեցէք Սոլոնի օրէնքները, բաղդատեցէք Լիկուրգոսիին հետ:

ԱԿՐՈՊՈԼԻՍ

Պատմական կապ. — Պիսիստորատ մեղմ եղաւ, բաւկամ էր գրականութեան և արուեստից: Իրեն յաջորեցին երկու օրդիքը, Իպպարգոս և Իպպիաւ:

Յետոյ Կլիսթենէս ազնուականը իշխանութեան հանդիման վերաքննեց Սոլոնի օրէնքը, և ժողովրդեան իրաւունքը աւելի ընդարձակեց: Այս ժամանակ հաստատուեալ խեցեվճիտ օրէնքը, որով դեկտատորութեան փափառող զօրաւոր քաղաքացի մը կրնար, առանց դատաւարի, աքսորուիլ հայրենիքէն 10 տարի, պայմանաւ որ վեց ազար քաղաքացիներ իրենց քուէներովը, գրուած խելի վրայ, ուղէին այդ քաղաքացիին աքսորուիլը:

Աթէնք այս նոր սովորավարական վարչութեան տակ եղբոնական Յունաստանի գլխաւոր պետութիւնն եղաւ:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե .

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

1. Աթենացիք՝ Կոդրոսէ վերջ ազնուապետակ հանրապետութիւն հաստատած էին . ազնուականաց բոլոր նութիւնները ներքին գիտութեանց պատճառ եղաւ Սոլոն չափաւոր կառավարութիւն մը հաստատեց և յոմէհետէ Կլիսթենէս ժողովուրդին իրաւունքը աւելի ըզարձակեց , Աթէնքի կառավարութիւնը ռամկապետական եղաւ :

2. Կառավարութեան չորս մարմիններն էին Արխոնները , Արխագոսը , Ծերակոյտը և ժողովրդային ժողով :

3. Արխոնք . — Աթենացիք Կոդրոսի մահէն վերջ ազնուական մը Արխոն ընտրեցին որ ցկեանս պաշտնավարեց . Արխոնի պաշտօնը տասնամեայ եղաւ 752 իսկ 683ին՝ այս պաշտօնը բաժնուեցաւ 9 արխոններու միամեայ պաշտօնավարութեամբ : Արխոնները գործադիր իշխանութիւնն էին , դատաւորական պաշտօն ալ ունէին և քանի մը ատեններու կը նախագահէին :

4. Արխագոս . — Կը բաղկանար նախորդ Արխոններէ , բարձրագոյն ատենան էր , մահուան պատի կ'արձակէր , կը հսկէր օրինաց գործադրութեան , բարոկրօնի և դատարարականութեան :

5. Ծերակոյտ . — Ծերակոյտը օրինաց հիմնագիրն կը պատրաստէր և ընդհանուր ժողովին հաւանութեան

1. Աթենքի կառավարութիւնը ի՞նչ փոփոխութիւններ կրեց : Կառավարութեան չորս մարմինները որո՞նք էին : 3 Արխոններու պաշտօնը : 4. Ի՞նչ էր Արխագոսի ժողովը : 5. Ծերակոյտին պաշտօնը :

ը յանձնէր . ժողովին 400 անդամները , ըստ Սոլոնի արէնադրութեան , ամէն տարի կ'ընտրուէին առաջին երեք խմբերէն . բայց Կլիսթենէս անդամաց թիւը 500ի բարձացուց և բոլոր դատերուն մէջ իրաւանց հաւասարութիւն հաստատեց :

6. Ժողովրդային ժողով . — Ամէն քսանամեայ Աթենացի պատանի՝ իր երգումն հրապարակաւ ընելէ վերջ՝ կ'ըլլար քաղաքացի և զինուոր միանգամայն . ամէն քաղաքացի՝ այս ժողովին անդամ կրնար ըլլալ , երբեմն ժողովը օտարականի մը քաղաքացիական իրաւունք կուտար , պայմանաւ որ գէթ 6000 քաղաքացիներ անոր նպատտ քուէ տային :

7. Ժողովը կ'ընտրէր պաշտօնատարներ , դատաւոր , խորապետ , դեսպան , ևայլն . կը գումարուէր ամիսը առ իտուազն երեք անգամ , քաղաքացիք ամիսի թատրի ձեւով արուած քարէ նստարաններու վրայ կը նստէին , ատեն յախալք նիստը կը բանային կրօնական արարողութեամբ և աղօթքով , յետոյ բարձրաձայն կը յայտարարուէր ժողովին զրազելու խնդիրը : Ամէն քաղաքացի իրաւունք ունէր խօսք ուղելու . ատենախօսք բեմ կ'էնէին երիւրդութեան կարգով . խնդրոյն վրայ խօսուելէ վերջ՝ ժողովը ձեռամբարձ քուէ կուտար :

8. Սպարտայի մէջ եւս կային երկու ժողովներ , — Ծերակոյտը և ժողովրդային ժողով . — Ծերակոյտը կը բաղկանար վաթսնամեայ քսանեւթը ծերերէ և կը տնօրինէր ամէն կարեւոր գործեր : Ժողովրդային ժողովին անդամներն էին 30 ամեայ բոլոր Սպարտացիք , իր պաշտօնն էր ստանց վիճաբանութեան ընդունիլ կամ մերժել ծերակոյտին առաջարկութիւնները . կային նաեւ երկու թագաւոր

6. 7. Ժողովրդային ժողովին կազմաւորութիւնը : 8. Խօսեցէ՛ք Սպարտացիներուն երկու ժողովներուն վրայ :

ւորներ, որոնք բանակին կը հրամայէին, և քրմապետ
պաշտօն կը վարէին. ասոնց իշխանութիւնը զօրաւոր էր:

9. Ժողովրդային ժողովը ամէն տարի Եփորոս
նունով հինգ պաշտօնեաներ կը կարգէր: Ասոնց ձեռն
էր իշխանութիւնը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Զ.

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ԽԱՂԵՐ ԵՒ ՀԱՆԳԵՍՆԵՐ

1. Յունական հանդէսներ կրօնական հանգաման
ունէին, Յոյնք զանոնք կը կատարէին աստուածներու
հաճոյանալու համար: Ամէն քաղաք իր հանդէսներն ունէ
ի պատիւ իր դից՝ որոնց՝ իր քաղաքացիները միայն կը
նային մասնակցել, բայց կային չորս մեծ հանդէսներ
որոնց բոլոր Յոյները կրնային մասնակցել. ասոնք էին
Ա. Նեմփան, ի պատիւ Հերակլէսի որ կը կատարեց
բուէր Արգոլիս.

Բ. Իսթմիան, ի պատիւ Պոսիդոնի Կորնթոս.

Գ. Պիւդեան, ի պատիւ Ապոլոնի Դելփիս.

Դ. Ոլիմպիական, ի պատիւ Արամազդի՝ Ելիսի
Ոլիմպիա քաղաքին մէջ. վերջինը կը կատարուէր չորս
տարին անգամ մը և կը տեւէր հինգ կամ վեց օր. Պիւ
թեան խաղերը կը կատարուէին իւրաքանչիւր Ոլիմպիա
կանին երրորդ տարին: Ծաղկեպսակ մունետիկներ ալ
հանդէսներու միջոցին սրբազան զինադուլ կը յայտարար
րէին, երբեմն գծտեալ քաղաքներ իսկ կը հաշտուէին

9. Ո՞վ էին Եփորոսը: 1. Որո՞նք էին Յունական չորս հանդէս
ներ եւ ո՞ր կը կատարուէին:

2. Հանդէսները կ'սկսէին զո՞ւ և աղօթք մատու
անելով Արամազդի և կամ այն աստուածին, որուն
յուրրուած էր հանդէսը: Արեւածագին՝ տաճարը կը մըտ
էին փառաւոր զգեստներով. ամէն մէկ տունի հայր կը
առաջանար խունկ կրելով, զաւակները իրենց ծնողքին
ըովէն կը քալէին, յետոյ կուգար ծառայ մը որ կը բերէր
ո՞նը, ընդհանրապէս պսակով և ժապաւէնով զարդար
ւած: Ամէն տեղ աղօթք և զո՞ւ կը մատուցուէր: Ապա
խաղերը տեղի կ'ունենային. ասոնք էին.

Ոտնարշաւ, Սդատին շուրջ:

Հնգամարտիկ կռիւ (ոտոււմ, Սդատին մէկ ծայրէն
իւրը վազել. հեռուն՝ սկուտեղ, նիզակ նետել ու
մըշամարտութիւն):

Կռիւամարտութիւն:

Կառարշաւ:

Կ'ենթադրուի որ այս խաղերը, որոնք շատ հին
էին, վերահաստատուեցան Լիկուրգոսէն (776 Ն. Ք.):
այնքն կը թուականէն (Ա. Ոլիմպիադ կոչուած) սկսան
թիւնք յաջորդէր:

3. Դատաւորները՝ դափնեպսակ՝ կը նստէին ծիւ
նի հագած. յաղթականին և անոր քաղաքին անունը
արձրածայն կը հռչակուէր, մրցանակը դափնիէ կամ ձիւ
էնիէ պսակ մ'էր, յաղթութիւնը մեծ պատիւ էր յաղ
թականին, իր ընտանիքին և քաղաքին որ շքեղ հանդէ
սով կ'ընդունէր քաղաքացին քառաձի կառքի մը վրայ
ուած և ծիրանի հագած, անոր արձանը կը կանգնէին
այդ քաղաքի անտառին մէջ, բանաստեղծները անոր յաղ
թականութիւնը կ'երգէին: Դիագորաս որուն երկու որդիքը
Եփորոս օրը յաղթականի պսակներ չահած էին, ուրա
խութենէն մեռաւ իր զաւակաց բազումներուն մէջ.

2. Թուեցէք խաղերը: 3. Ի՞նչ փառք կ'ընծայուէր յաղթողին:

«Մեռիր, Դիագորաս», գոչած էին Յոյնք, «վա՛նս վերջապէս չես կրնար աստուած ըլլալ» :

4. Յաճախ երաժշտութեան և բանաստեղծութեան մրցում կը կատարուէր. Պիլութեան խաղերուն ժամանակ հասարակութիւնը բարձր տեղի մը վրայ նստեցուց ամէնէն նշանաւոր քնարերգակ բանաստեղծը, Պինդարոս, պսակ ի գլուխ, քնար ի ձեռին, խանդավառ ծփահարութեանց մէջտեղ : Երբեմն ամբողջ հասարակութեան ուշադրութիւնը նշանաւոր հանդիսականի մը վրայ կը դառնար. Թեմիստոկլէս, Պիլթագորաս, Հերոդոտէս և Պլատոն վայելեցին այս պատիւը : Նկարիչներ, քանդակագործներ, ըմբիշներու և բանաստեղծներու պէս կը վազէին ի տես դնելու իրենց հրաշակերտները :

5. Յոյնք շնորհիւ այս խաղերուն՝ որոնց հաջորդականութիւնը կը պատրաստուէին մարզանքներու մէջ, և Լազոյն զինուորներ կ'զան :

Այս հանդէսներ, ինչպէս նշանաւոր պատմաբան զիտած է, ունեցան նաև իրենց վաճառականական, և կերական և գրական օգուտները :

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Ա. ՇՐՋԱՆԻ (1100—500)

Երբ զիւցաղնական դարը կը վերջանայ, կը տեսնուի չեղլկեաց արչաւանքը արդէն կատարուած է :

Դորիացիք հաստատուած են Պելոպոնէսի մէջ (11-րդ դ. Ն. Ք.), նաև այս ժամանակ տեղի ունեցած են գաղութականութիւնք Փոքր Ասիոյ ծովեզերեայ երկիրներ մէջ և ալլուր (1000 Ն. Ք.) :

4. Ուրիշ ի՞նչ մրցումներ կը կատարուէին այս հանդէսներ մէջ : 5. Հանդէսներ ի՞նչ հետեւանքներ ունեցան Յունաց համար :

Սպարտա, Լիկուրգոսի հաստատած կառավարութեան տակ (850 Ն. Ք.) շնորհիւ խիստ բարուց, կարգապահութեան, զինուորական զեղեցիկ յատկութեանց՝ յաղթելով Մեսենիացւոց, Արքատիացւոց և Արգիացւոց՝ եցերորդ դարուն՝ գերիշխան պետութիւնն եղաւ Պելոպոնէսի մէջ :

Ժառանգական թագաւորութեան տեղ հաստատուած թագաւորութիւնը՝ ներքին խռովութեանց մատնեց իթէնքը և թէև Սոլոն աւելի չափաւոր կառավարութիւնը հաստատեց (594 Ն. Ք.) բայց քիչ ժամանակ վերջէն իր խռովութիւն ծագեցաւ, որուն միջոցին Պիսիստրատ շխան եղաւ (560 Ն. Ք.) :

Վերջապէս Իպպիասի աքսորուելէն յետոյ (510 Ն. Ք.) իր թեմէս իշխանութեան հանձնով վերաքննուեցաւ յոլոնի օրէնքը : Կլիսթենէսի հաստատած կառավարութեան տակ Աթէնք զօրացաւ և եղաւ գերիշխան պետութիւնը կեդրոնական Յունաստանի մէջ :

Բ. ՇՐՋԱՆ

ՄԱՐԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐԷՆ ՄԻՆՁԵԻ ՓԻԼԻՊՊՈՍԻ
ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ (500—338 Ն. Ք.)

Գ Լ Ո Ւ Խ Է.

ՄԱՐԱԿԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄՆԵՐ

1. Փոքր Ասիոյ և ծովեզերեայ Յոյն քաղաքներէն չէին Միլտիադէս և Արիստիդէս. Արիստիդէս իր հրաշորս Լիւդիոյ Կրեսոս թագաւորը իրեն հնազանդեց. հնաւորութեան կարգը յանձնեց Միլտիադէսի իբրեւցած էր, Պարսից հպատակ եղան Կրեսոսի պարտութեամբ աւագոյն զօրապետի, միւսներն ալ հետեւեցան Արիստիդէսին:
2. Յոնիական քաղաքներ չուզելով Պարսից իշխութեան ազնիւ օրինակին, այսպէս Յունական փոքրիկ նութեան հնազանդիլ՝ ապստամբեցան, Միլէտ՝ որոնակը՝ Միլտիադէսի հանձարէն առաջնորդուած՝ կը օգնել մերժեց Սպարտա, Աթէնքի օգնութեամբ գրաւել իր թիւէն տասնապատիկ մեծ բանակի մը, եօթը Սարդիսէն և որ դիպուածաւ այրեցաւ:
3. Դարեհ սաստիկ զայրացած՝ Միլէտ կործանեց. Աթէնք քաջերուն յիշատակին համար սինաւ և ապստամբութիւնը ջնջելէ վերջ՝ որոշեց պատժել խոր չիրիւմ մը կանգնեց թենացիները. ամէն օր, երբ սեզան կը նստէր, ծառ մը երեք անգամ սա խօսքերը պիտի արտասանէր. «Տէարի վերջ երկրորդ Մարական պատերազմը կ'սկսի: Այլիչ Աթենացիները»: Երբ արշաւանքին պատրաստութեանցիք այս միջոցին անգործ չնստան: Մարաթոնի թիւները աւարտեցան, Յունաց վրայ զրկեց Մարտոնի լիթականէն (Միլտիադէս*) վերջ՝ ազդեցիկ երկու անգամ փեսան մեծ բանակով մը և նաւատորմով. Մարտոնի որուն նաւատորմովը Աթոսի մօտ փոթորիկէն ջրէն ջրի մը մէջ ծնկաւոր ընկաւ:

1. Փոքր Ասիոյ Յոյներ Ե՞րբ Պարսկական իշխանութեան թարկուեցան: 2. Ի՞նչպէս սկսաւ Մարական պատերազմը: 3. Ի՞նչպէս զոհեցաւ Մարտոնը:

ուած էր և որուն բանակը չէր կրցած մտնել Յունաստան, ամօթահար դարձաւ Ասիա:

4. Դարեհ երկրորդ արշաւանք մը պատրաստեց, աւատորմովը՝ Դատ և Արտափեոն զօրավարաց առաջնորդութեամբ՝ Սամոսէն ճամբայ ելաւ և գրաւելով քանիք կղզիներ, մեծ բանակ մը ցամաք հանեց՝ Իպպիասի որհուրդով՝ Մարաթոն:

5. Աթենացիք իսկոյն այլևայլ քաղաքներ սուրհակներ դրկեցին օգնութիւն խնդրելով. Սպարտաք՝ լուսինը չլրացած՝ չէին կարող պատերազմի ելթալ, այսպէս որ Յունական բանակը կը բաղկանար միայն հազար Աթենացիներէ և հազար Պլատեացիներէ: Երեք կարգին՝ բանակին հրամայող տասը զօրապետներուն մէջ կ'այրէ, իսկ թշնամիին մնացեալ նաւերը Ասիա կը փախչեն:

6. Դարեհ կը մեռնի և իր յաջորդը՝ Քսերքսէս՝ տասը տարեկան էր, զոր պարտուեցաւ և 50 տարեկան զատապարտուեալ անկարող՝ այս տուգանքը վճարելու բանտարկուեցաւ և հոն մեռաւ: զաւակը Կիմոն վնասեց այս տուգանքը:

(*) Միլտիադէս չկրնալով գրաւել Պարոս կղզին որ Պարսից հնազանդած էր, զրպարտուեցաւ և 50 տարեկան զատապարտուեալ անկարող՝ այս տուգանքը վճարելու բանտարկուեցաւ և հոն մեռաւ: զաւակը Կիմոն վնասեց այս տուգանքը:

4. 5. Դարեհի երկրորդ արշաւանքը ի՞նչպէս եղաւ: 6. Աթենացիք ի՞նչ նախապատրաստութիւններ տեսան Քսերքսէսի դէմ:

ձերն էին Դեմիստոկլէս և Արիստիդէս. ասոնք կուքն ալ, թէև ճշմարիտ զօրավարներ էին, բայց իրու հակառակ քաղաքականութեանց կը հետեւէին: Վաթերադմեցան. վերջապէս փոքրիկ գունդը ամէն կողմէ ջապէս արդար Արիստիդէսի խնցեվճիռ աքսորմամբ՝ թաշարուելով՝ սպաննուեցաւ մինչև յետին զինուորը: միատոկլէս Աթէնքի նաւատորմիդը զօրացուց: Յունականութեանց համաժողովը, Կորնթոսի պարանոցին վաճառքէն սա պարզ այլ վսեմ արձանագրութեամբ. գումարուած, Սպարտացիներուն յանձնեց Պարսից պաշտպանութեան առաջնորդութիւնը:

7. Քսերքսէսի ահազին բանակը Ելլեսպոնոս վրայ ձգուած կամուրջէն եօթը օրուան և եօթը գիշերուան մէջ Եւրոպա անցաւ. նաւատորմիդն ալ կը բռնականար հազար ձուկանաւէ և երեք հազար բռնանաւերէ, անցաւ այն ջրանցքէն զոր Քսերքսէս փոխառած էր Աթոս լեռան մէջէն:

8. Յոյնք այս միջոցին կրօնական հանդէս մը նշու զբաղած՝ Թերմոպիլէի կիրճին պաշտպանութիւնը, Սպարտայի Լեոնիդաս թագաւորին յանձնեցին գրեթէ 4000 զինուորացիներով: Երբ արդէ հազար զօրաց բանակով մը՝ որուն 300ը Սպարտացիներն էին: Յունական նաւատորմիդն ալ Եւքէա կղզիին ստիպային կողմը, Թերմոպիլէի մօտ, Պարսկական բանակի տեսչութեամբ՝ Սալամինէի նաւամարտը տեղի ունեցաւ, կին կ'սպասէր: Քսերքսէս՝ Թեսալիայէն անցնելով թրմէ Ելլադայի զաւակները դուրս ելան յաղթական: մոպիլէի առջև հասաւ. Լեոնիդաս մերժեց անձնատուութիւնը Պարսից. Քսերքսէս մեծ կոտորածով կիրճէն անցնելով ի գուր փորձելէ վերջ՝ Յոյն մատնիչի մը միջոցով իմացաւ թէ՛ լեոնային ճամբով կարելի էր Յունաց գիշերը չըջնել. երբ Լեոնիդաս իմացաւ այս մատնութիւնը, ձակեց գունդին մեծ մասը, իր երեք հարիւր քաղաքացիները իր քովը պահեց, թէսպիացիք չմեկնեցան զելով վիճակակից ըլլալ Սպարտացիներուն:

9. Լեոնիդաս թեթև ճաշէ մը վերջ՝ իր արի գունդով թշնամիին վրայ քալեց, երկուստեք մոլեգնաբար վաթերադմեցան. վերջապէս փոքրիկ գունդը ամէն կողմէ ջապէս արդար Արիստիդէսի խնցեվճիռ աքսորմամբ՝ թաշարուելով՝ սպաննուեցաւ մինչև յետին զինուորը: միատոկլէս Աթէնքի նաւատորմիդը զօրացուց: Յունականութեանց համաժողովը, Կորնթոսի պարանոցին վաճառքէն սա պարզ այլ վսեմ արձանագրութեամբ. գումարուած, Սպարտացիներուն յանձնեց Պարսից պաշտպանութեան առաջնորդութիւնը:

10. Քսերքսէս Յունաստան մտնելով երկիրը աւելի դարձուց. Աթէնքի վրայ քալեց որ պարպուած էր անսպասելի բնակիչները ապաստանած էին մօտակայ կղզիները) բաց ի անոնցմէ, որոնք Պլիթիայի պատգամը սխալ կ'ըմբռնելով՝ Միջնաբերդը քաշուած էին, քաղաքը այրեց և մնացորդները ջարդեց:

11. Յունական նաւատորմիդը Սալամինէ քաշուած ըլլալով, բոլոր զօրավարները՝ յուզեալ ժողով մը ըրին. Սպարտայի Լեոնիդաս թագաւորին յանձնեցին գրեթէ 4000 զինուորացիներով: Երբ արդէ հազար զօրաց բանակով մը՝ որուն 300ը Սպարտացիներն էին: Յունական նաւատորմիդն ալ Եւքէա կղզիին ստիպային կողմը, Թերմոպիլէի մօտ, Պարսկական բանակի տեսչութեամբ՝ Սալամինէի նաւամարտը տեղի ունեցաւ, կին կ'սպասէր: Քսերքսէս՝ Թեսալիայէն անցնելով թրմէ Ելլադայի զաւակները դուրս ելան յաղթական: մոպիլէի առջև հասաւ. Լեոնիդաս մերժեց անձնատուութիւնը Պարսից. Քսերքսէս մեծ կոտորածով կիրճէն անցնելով ի գուր փորձելէ վերջ՝ Յոյն մատնիչի մը միջոցով իմացաւ թէ՛ լեոնային ճամբով կարելի էր Յունաց գիշերը չըջնել. երբ Լեոնիդաս իմացաւ այս մատնութիւնը, ձակեց գունդին մեծ մասը, իր երեք հարիւր քաղաքացիները իր քովը պահեց, թէսպիացիք չմեկնեցան զելով վիճակակից ըլլալ Սպարտացիներուն:

7. Նկարագրեցեմ Քսերքսէսի բանակը: 8. Իճնպէս պատկերացնուած էր Թերմոպիլէի կիրճը:

9. Լեոնիդաս եւ կիրճին գրաւումը: 10. Միջնաբերդը քաղաքէն Քսերքսէս: 11. Սալամինէի նաւամարտը եւ Յունաց միւս զորութիւնները:

մը տարին Մարտոնիոսի վրայ՝ Պլատէայի մօտ. նոյն լեցաւ: Պաւսանիոս, երբ դարձաւ, իր անձին վտանգը Բասնդիպոս հրամանատարը Փոքր Ասիոյ ծովեզերքէն ելելով ապաստանեցաւ տաճար մը, ուստի՝ ըստ օրինի Միկալէի մօտ, յաղթութիւն մը տարաւ Պարսից վրէժիլէ չէր զինքը բռնի դուրս հանել: Այս պատճա-

12. Երբ Սպարտացիք հրաժարեցան Յունական լի՝ մուտքը փակուեցաւ և հոն մեռաւ անօթութենէ բաց հրամանատարութենէն, Աթենացի գլխաւորները թիւ 17 Ն. Բ.):

Միստոկլէս, Արիստիդէս և Միլտիադէսի որդին՝ Կիս թեմիստոկլէս ալ որուն համբաւին վրայ շատեր կը Պարսից դէմ պատերազմը շարունակեցին: Թեմիստոկլէս մահաւանդ Սպարտացիք՝ ամբաստանուելով Աթէնքը վերաշինեց, պարիսպները ամրացուց, Փալէսէս քաղաքուեցաւ խեցեվճիռով, և յետոյ Պաւսանիոսի անհին նաւահանգիստին տեղ Պիրէոն ընդարձակ նաւահանգիստ վերջ դարձեալ ամբաստանուելով՝ ապաստանեցաւ գլխաւոր մայրաքաղաքին հետ միացուց երկու մեծ պորտից թաղաւորին քով և մեռաւ օտարութեան մէջ տով: Արիստիդէս՝ Յունաստանի և Փոքր Ասիոյ կղզիներուն հետ դաշնակցութիւն մը կազմեց որուն կեդրոն իսկ արդարն Արիստիդէս մեռաւ, յարգուած և սիրուեցաւ Աթէնք: Արիստիդէսի յաջորդին՝ Կլամոնի՝ օրէնք իր հայրենակիցներէն: Աղքատ էր, այնպէս որ պահապանութիւնը հողաց իր թաղման ծախքը:

պատերազմը շարունակել:

13. Վերջապէս Պարսիկք և Յոյնք հաշտութիւն խօսեցան Կլամոնի դաշնադրութեամբ (449 Ն. Բ.). Պարսիկք ձանչցան Փոքր Ասիոյ Յունաց իշխանութիւնը, թէ՛ Եգեան ծովը շինեցան կը վերաբերէր, իսկ Կիս և Եգիպոսս իրենց մնացին: Յոյնք իրենց անկախութիւնը պահպանելով Եւրոպիոյ քաղաքակրթութիւնը պահպանած եղան:

Գ Լ Ո Ի Խ Լ.

ՊԵՐՏԿԼԵՍ ԵՒ ԻՐ ԴԱՐԸ

ԾԱՆՈԹ. — Պաւսանիոս և Թեմիստոկլէս, այս և Կիս կու կարող զօրապետները տխուր վախճան ունեցան: Առաջինը՝ գինովցած իր յաջողութիւններով և ազդեցութեամբ՝ յանձն առաւ Բսերքսէսի յանձնել Յունաստանը, եթէ Պարսից թագաւորը իր ազջիւր իրեն կնոջ թեան տար: Այս դաւադրութիւնը յայտնուելով ետ կա-

1. Սալամինէի պատերազմէն վերջ կ'սկսի Աթենքի պատմութեան ամէնէն փայլուն և ամէնէն փառքով ժամանակը. Աթէնք գրեթէ Յունաստանի մայրաքաղաքը և քաղաքակրթութեան կեդրոնն եղաւ. այն ժամանակ միջոցը կը կոչուի Պերթիկէսի դարձ, հանձարեղ քաղաքացիին անունով՝ որ քառասուն

12. Ի՞նչ գործեր տեսն թեմիստոկլէս, Արիստիդէս եւ Կիս
13. Ի՞նչ էին Կլամոնի դաւադրութեան գլխաւոր պայմանները:

1. Աթենքի պատմութեան ամէնէն փառաւոր ժամանակը ե՞րբ

տարի Աթէնքի քաղաքականութեան վրայ մեծ ազդեցութեամբ լուսնայնայն ընդհանուր արտաբերութիւնն ունեցաւ:

2. Պերիկլէս Միկալէի յաղթականին՝ Քսանքի 5. Պերիկլէսի դարուն մէջ ապրեցան ամենէն մեծ պոյսի՝ որդին էր. ընտիր ձիրքերով օժտուած էր. ունէր զաւակ ընտանեկաններն՝ Սոփոկլէս և Եւրիպիդէս, ցաւ ամենէն աւելի նշանաւոր ուսուցիչները, որ ժամաւորապէս ատենախօսը, անմահ պատմիչն Հերոդոտոս, նախին գիտութեան հետ ուսուցին անոր՝ անձը կատարեալ աստղաբան, բժշկութեան հայրը Հիպոկրատ, վարելու գաղտնիքը. մեծ առիթներով միայն հրապարակեցին կատակերգակ ընտանեկանը՝ Արիստոփանէս, կ'երեւէր և իր ճարտասանութեամբ ու իմաստութեամբ իրաւ անձնաւորութեամբ արձանագործը, Զուքսիս և Պոլիկլապոսի անունը կ'ազդէր իր հայրենակիցներուն: Իբր պոյս նկարիչները և վերջապէս երկու անմահ իմաստաքաղաքացի մը՝ անշուք, ժուժկալ կեանք մը անցուց իրենք՝ Անաքսագոր և Սոկրատ:

մէնուն հետ սիրով կը վարուէր. իր հանգիստի ժամ 6. Այս դարուն մէջ սկսաւ այն սոսկալի քաղաքուն մէջ կը խօսակցէր արուեստի վրայ՝ Փիդիասի հեղինակութիւնը — Պելոպոնէսի պատերազմը — որուն միջոգրականութեան վրայ՝ Եւրիպիդէսի և Սոփոկլէսի հետ սոսկալի ժանտախտ մը մեծ կոտորածներ ըրաւ Ափիլիստիայութեան վրայ՝ Անաքսագորասի և Սոկրատի հէնքի մէջ, մեռան Պերիկլէսի քոյրը, զաւակները և իր

3. Պերիկլէս՝ մերթ պարզ և մերթ խրոխտ և կ'մէնէն սիրելի բարեկամներէն ոմանք, վերջապէս ինքն հանձն՝ ամենուն վստահութիւնը վայելեց և կ'իմոնի ալ զո՞հ եղաւ ժանտախտին 429ին: Երբ իր բարեկամ սորուելէն և մանաւանդ մահէն վերջ՝ առաջին և մեր շրջապատելով մահամերձ քաղաքացիին մահուան դեցիկ քաղաքացին եղաւ: Աթէնքի նաւային զօրնկողինը՝ կը յիշէին անոր փառաւոր կենաց մեծագործիւնը աւելցուց գաշակիցներուն դրամով: Յունականութիւնները, «կը մոռնաք, ըսաւ, որ քաղաքակիցներէս նաւատորմիդը կը չըլէր ծովերուն վրայ, ցուցնելու համար քու սուգի զգեստ հագաւ իմ գործերուս հետեւանքով»: հպատակ կամ հարկատու ազգերուն որ Աթենական 7. Այս՝ յանդիմանութիւն մըն էր ուղղուած իր դարձակ իշխանութիւնը հաստատուած էր իրական արեւելամերձներուն որ անկարող էին գնահատելու իր նկարութեան վրայ:

4. Պերիկլէս՝ գաշակիցներուն դրամով քաղաքարդարեց գեղեցիկ շէնքերով և սքանչելի քանդակներ որոնց վրայ կը հսկէր Փիդիաս, աւարտեցաւ Պերէոն, շուրջաւ Աթենասին փառաւոր տաճարը, Պարթեն Ակրոպոլի Պրոպիլէները, և այլն: Պերիկլէս ամբաստանեցաւ ժողովուրդէն թէ՛ ահագին գումարներ կը ծախ քաղաքին բարեգարգութեան համար, բայց անոր հպարտութիւնը:

5. Ո՞ր նշանաւոր անձեր ապրեցան այս դարուն մէջ: 6. Պերիկլէս ի՞նչպէս մեռաւ: 7. Պերիկլէսի իր բարեկամներուն ուղղած հանգիստի նշանները:

2. 3. Ո՞վ էր Պերիկլէս: 4. Ի՞նչ փառաւոր շէնքեր շինեց Պերիկլէս:

9. L N h v p.

ՊԵՆՈՊՈՆԷՍԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

1. Աթէնքի զօրութիւնն ու փառքը չափազե. Ք.) հիմնադրուած կործանեցին, բնակիչները ջարդե-
 ցրուեցին Սպարտայի նախանձը որ արդէն ընդդիմացն և կիներն ու տղաքը գերի վարեցին :
 Էր Թեմիստոկլէսի, երբ սա Աթէնքի պարիսպները 6. Սպարտա հաշտութիւն առաջարկեց, երբ Աթե-
 կանցներ : առի շեմոսթենէս զօրապետը գրաւեց Պիլոս կղզին և

2. Աթէնք և Սպարտա առանձին դաշնակցութիւն իրականացնող կղզին ալ պաշարուեցաւ. կլէոն մերժելով ներ կազմած էին, առաջինը՝ ծովային, իսկ վերջինս առաջարկութիւնը առելի սաստկութեամբ յառաջ ցամաքային մեծ զօրութիւն ունէր. պատերազմը ծագողեց պատերազմը:

Դաւ 431/ին հետեւեալ պարագաներու տակ:

7. Ստատիստիք՝ Պրասիդաս յանդուգն զօրացեալին

3. Աթենացիք օգնութիւն ղրկեցին Կորկիւրէի առաջնորդութեամբ նշանաւոր յաղթութիւն մը տարին չէ՛ն բռնուած էր Կորնթոսի, Սպարտայի դաշնակից միիւրոյնի մօտ, Թրակիա (422 Ն. Ք.). Կլէոն սպաննեալ. Պերիկլէս մերժեց Սպարտայի առաջարկը, — Թուրքաւ, երբ կը փախչէր այս պատերազմէն: Աթէնք և զուլ Կորկիւրէ և Պոտիաէի պաշարումը վերցնել: Կատարեալ լինամեալ զինագոյ մը կնքեցին Նիկիասի

4. Նոյնպէս՝ Աթենացիք օգնեցին Պլատոնացիներու ազադութեամբ (421), որով իւրաքանչիւրը պիտի դարձորոնք ջարդած էին Սպարտայի դաշնակից՝ Թեբացի աղէներ ինչ որ գրաւուած էր — հող և գերի։ պատակները։ Սպարտական բանակը կ'արշաւէր, կ'աւել 8. Այս հաշտութիւնը երկար չտեւեց, պատերազմը Ատտիկէն. իսկ Աթէնքի նաւատորմիդը՝ Պելոպոնէսի ծովորդուեցաւ Պերիկլէսի Ալկիբիադ քեռորդէին քաղաքերեայ քաղաքները. այս միջոցին պատահեցաւ սոսկական ազդեցութեամբ. այս երիտասարդը ընտիր յատժանտախտ մը որուն զոհ եղան հազարաւորներ։ Սութեանց հետ ծանր պակասութիւններ ունէր. մոլի, ժանտախտը սկսաւ եթովպիա, անցաւ Լիբիա, և Սատ, չոսյլ և փառասէր էր։ Ասոր առաջարկութեամբ՝ ջերկրականէն Յունաստան մտաւ։ Վարակեալները կը տեսնէին իրենց հաշտութեան նաւատորմիդը՝ որուն հրամանատարներն էին ռապէին անտանիկի ծարաւութենէ, կը նետէին ինքզինքն, և Նիկիա, համբայ ելաւ նախ Սիրակուսան՝ Դորիանին աղբիւրներու մէջ և կը մեռնէին չարաչար տաւան այս քաղաքը և ապա ամբողջ Սիկիլիան նուաճելու։ Զանքներու մէջ։

1. Իճչպէս էին Աթէնքի եւ Սպարսայի յարաբերութիւնն իրարու հետ: 2. Իրարմէ իճչպէս կը տարբերէին: 3. 4. Բացառելի Պելոպոնէսի պատերազմին պատճառները:

5. Աթենացիք եւ Սպարսացիք ի՞նչ վնաս հասցուցին իրարու:
6. Ո՞վ հաւատարմութիւն խնդրեց: 7. Ե՞րբ կնկեռեցաւ Նիկիաիս խաղա-
նութիւնը: 8. Ալիքիբիս զ՞իւր եւ ի՞նչ առաջարկութիւն րաւ:

9. Ալիկիբիադ որ իրբն սրբապղծութեան հեղինակ մարատանուած էր՝ Սպարտա փախաւ. Նիկիաս և Դեմոսթենէս երկուքն ալ յաղթուելով (413 Ն. Ք.) անգլծարար սպաննուեցան. զինուորները քարահանքնեղ ձգուեցան, ուր մեռան հիւանդութենէ, ծարաւէ և անթութենէ: Քանի մը զինուորներ եւրիպիդէսի ոտանաւորները երգելով՝ յաղթողներուն դուր շարժեցին ազատեցան:

10. Աթէնքի դաշնակիցները՝ Սիկիլիոյ ձախող աղետալի արշաւանքէն վերջ բաժնուեցան, Սպարտա Պարսից հետ միացաւ և հակառակ Կիմոնի դաշնադրութեան՝ Ասիոյ Յոյները անոնց թողուց, Պարսիկք նաւատորմիդ մը խոտաացան Աթէնքի նաւային զօրութեալէմ, Ալիկիբիադ իր անկարգ ընթացքին պատճառաւ Սպարտայէն վռնտուելէ և Պարսից Տրոսփոնէն կուսակալին օգնութեամբ Սպարտացւոց վրայ քանի մը յաղթութիւններ տանելէ վերջ, թէև մեծ փառքով իր հայրենիք դարձաւ, բայց պատերազմի մը մէջ իր տեղակալին պատութեամբ կասկածելի երեւելով՝ կրկին աքսորուեցաւ վերջապէս Փոքր Ասիոյ մէջ մեռաւ:

11. Լիւսանդր, հնարաւէտ և քաջասիրտ մարմը, իրեն դաշնակից ըրաւ կրտսերն Կիւրոսը որ Փոքր Ասիոյ Պարսիկ կառավարիչն էր: Սպարտական նուատող մին հրամանատար կարգուելով, Եգոսպոտամոսի մէջ (Ելիսպոտոն) յանկարծ յարձակեցաւ Աթենացիներուն վրայ որ նուերէն դուրս ելնելով յրուած էին, Աթէնքի վերջին բանակը ջնջեց. վեցամսեայ պաշարումէ վերջ՝ զրուեց Աթէնքը որուն պարիսպները կործանեց յաղթակաւ երգելով (405):

9. Նկարագրեցէ՛մ Սիկիլիոյ արշաւանքը: 10. Ի՞նչ պատահեցաւ այն ձախող արշաւանքէն վերջ: 11. Ո՞վ էր Լիւսանդր ու ի՞նչ ըրաւ:

12. Եւրիպիդէսի ոտանաւորները քաղաքը կործանումէ ազատեցին, Ագամեմնոնի դժբաղդ դասեր թընուառութեան սրտաճմլիկ պատկերը՝ զոր երգեց Փոկէացի երաժիշտ մը՝ յաղթականներուն դուր շարժեց թագուհին վրայ (Աթէնք) որ ծնած էր այնքան հոյակապ անձեր:

13. Պելոպոնէսի քսանօթամեայ պատերազմի միջոցին՝ շատ վայրագ, անգութ չարիքներ գործուեցան. զրաւալ քաղաքի մը մէջ ամէն ինչ յաղթողին կը վերաբերէր. մարդ, կին և տղայ. դերի կը ծախուէին այն ժամանակուան պատերազմի իրաւունքի ըմբռնման համեմատ:

14. Այս պատերազմներէն շահողներն եղան Պարսիկք, որոնց նպատակն էր տկարացնել Յունաստանը երբեմն Աթէնքի և երբեմն Սպարտայի հետ դաշնակցելով: Յոյք կորուսին ինչ որ շահած էին Մարական պատերազմով:

15. Սպարտա այս պատերազմներէն վերջ Յունաստանի ամէնէն մեծ պետութիւնն եղաւ:

Պատմական կապ. — Սպարտացիք հաստատեցին 30 դասաւորաց կառավարութիւնը զոր երկու տարի վերջ թրասիպու Աթենացին ջնջեց, անոր տեղ հին կառավարութիւնը հաստատելով (403 Ն. Ք.): Այս ատեններ ապրած է Սոկրատ, որ Աթենացի դատաւորներուն անարդար վճիռով մահուան դատապարտուեցաւ:

Կրտսերն Կիւրոս՝ Յոյն վարձկան զինուորներու օգնութեամբ իր եղբոր դէմ պատերազմելով Կուսաքսա (Բաբելոնի մօտ) մեռաւ: Յունական զօրքը՝ խրախուսուած և առաջնորդուած Քսենոփոն պատմիչէն՝ Բաբելոնէն մինչև Պոնտոս իր նշանաւոր այլ տաժանելի վերադարձը ըրաւ որ պատմութեան մէջ կը յիշուի Նահալեջ:

2. Ի՞նչ պատահուաւ Աթենք կործանումէ ազատեցաւ: 13. Պելոպոնէսի պատերազմին նկարագիրը: 14. Ո՞վ եղաւ ժողովը: 15. Սպարտայի դիրք ի՞նչ եղաւ:

Բխրուն անունով: Երբ Կիւրոսի եղբայրը սկսաւ նուաճարիւր Թեբացի տարագիրք՝ առաջնորդութեամբ Պելո-
ճել Փոքր Ասիոյ Յոյն քաղաքները որ Կրտսերն Կիւրոս պիղդասի ապաստանեցան Աթէնք. այս ժամանակ սկսաւ
օգնել էին, Ապարտացիք նորոգեցին Պարսից դէմ պատերազմի պատերազմ մը Ապարտացիներուն և Թեբացի-
քաղաքը: Ագեսիլաս մարմնով տնէ ալ հանձարեղ թագաւորներուն մէջտեղ:

Սարդիկէի յաղթութենէն վերջ՝ Կրտսեան արդէս 2. Եպամոնոնդ Թեբէի ամէնէն նշանաւոր ընտանիքէ
Պարսկաստան, երբ ետ կոչուեցաւ Սպարտայէ, որովհետեւ կը սերէր, աղքատ ծնաւ, բայց կատարեալ կրթութիւն
Կորնթոս և Թեբէ Սպարտայի գերիշխանութիւնը ջնջելու ստացաւ, խոհեմ, վեհանձն, արիւժիկ և արդարա-
համար Աթէնքի հետ դաշնակցած՝ յաղթած էին Լոքէր էր, գիտէր հրամայել և հնազանդիլ. Յունաստան
սանդրի: Ագեսիլաս փութով Յունաստան հասնելով՝ յառաւելի բարձր և աւելի ամբիժ բարոյական նկարագրի տէր
թեց դաշնակիցներուն բանակին ի Կորնթիա (Բէոփտիա) մը չունեցաւ, մերժած էր Պելոպոնէսի դաւադրու-
բայց Սպարտական նաւատորմիլը յաղթուեցաւ Աթենքեան մասնակցիլ, անշուշտ ոչ իբրեւ վատ, այլ որով-
կան և Պարսկական միացեալ զօրութենէն (394 Ն. Ք. հետեւ չէր սիրեր խորամանկութիւն: Պելոպոնէս իր ըն-

Սպարտա իր դիրքը զօրացնելու համար՝ Անտալիկիներով յաջողեցաւ գիշերանց գրաւելով ազատել Թե-
տաս անուն խորամանկ մարդու մը միջոցաւ յաջողեցաւ, յետոյ երկու քաջերը՝ Պելոպոնէս և Եպամոնոնդ
Պարսից հետ ամօթալի դաշնակցութիւն մը կնքել, որմիացած՝ վճռական յաղթութիւն մը տարին Լեւկտրայի
Պարսիկը դարձեալ տէր կը լինէին Փոքր Ասիոյ քաղաքաշատին մէջ (Բէոփտիա) Սպարտայի դէմ (371):
ներուն: Յունական այս ներքին կռիւները տկարացուց, 3. Թեբացիներուն այս յաղթութեան վրայ Յունաս-
քաղաքացիներուն աշխուժութիւնը. բանակը գրեթէ բոլոր ժողովուրդները ոտք ելան Սպարտայի դէմ.
լորովին կը բաղկանար վարձկան զինուորներէ որ լոկ նիւարդէն Աթենացիք դաշնակցած էին Թեբացիներուն: Արքա-
թական չափու համար կը պատերազմէին:

Գ Լ ՈՒԽ Ժ.

ԹԵԲԵՒԻ ԳԵՐԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

1. Սպարտա իր ուժին վստահացած՝ սկսաւ ալ չյարգել օրէնք և արդարութիւն. խորամանկութեամբ տիրեց Թեբէի Կաղմէա միջնաբերդին, երբ Թեբացի
Դեմոստր ղեկուհիին տօնը կը կատարէին անկասկած. չոր

2. Եպամոնոնդ Թեբէի ամէնէն նշանաւոր ընտանիքէ
Պարսկաստան, երբ ետ կոչուեցաւ Սպարտայէ, որովհետեւ կը սերէր, աղքատ ծնաւ, բայց կատարեալ կրթութիւն
Կորնթոս և Թեբէ Սպարտայի գերիշխանութիւնը ջնջելու ստացաւ, խոհեմ, վեհանձն, արիւժիկ և արդարա-
համար Աթէնքի հետ դաշնակցած՝ յաղթած էին Լոքէր էր, գիտէր հրամայել և հնազանդիլ. Յունաստան
սանդրի: Ագեսիլաս փութով Յունաստան հասնելով՝ յառաւելի բարձր և աւելի ամբիժ բարոյական նկարագրի տէր
թեց դաշնակիցներուն բանակին ի Կորնթիա (Բէոփտիա) մը չունեցաւ, մերժած էր Պելոպոնէսի դաւադրու-
բայց Սպարտական նաւատորմիլը յաղթուեցաւ Աթենքեան մասնակցիլ, անշուշտ ոչ իբրեւ վատ, այլ որով-
կան և Պարսկական միացեալ զօրութենէն (394 Ն. Ք. հետեւ չէր սիրեր խորամանկութիւն: Պելոպոնէս իր ըն-
Սպարտա իր դիրքը զօրացնելու համար՝ Անտալիկիներով յաջողեցաւ գիշերանց գրաւելով ազատել Թե-
տաս անուն խորամանկ մարդու մը միջոցաւ յաջողեցաւ, յետոյ երկու քաջերը՝ Պելոպոնէս և Եպամոնոնդ
Պարսից հետ ամօթալի դաշնակցութիւն մը կնքել, որմիացած՝ վճռական յաղթութիւն մը տարին Լեւկտրայի
Պարսիկը դարձեալ տէր կը լինէին Փոքր Ասիոյ քաղաքաշատին մէջ (Բէոփտիա) Սպարտայի դէմ (371):
ներուն: Յունական այս ներքին կռիւները տկարացուց, 3. Թեբացիներուն այս յաղթութեան վրայ Յունաս-
քաղաքացիներուն աշխուժութիւնը. բանակը գրեթէ բոլոր ժողովուրդները ոտք ելան Սպարտայի դէմ.
լորովին կը բաղկանար վարձկան զինուորներէ որ լոկ նիւարդէն Աթենացիք դաշնակցած էին Թեբացիներուն: Արքա-
թական չափու համար կը պատերազմէին:

4. Թեբացի երկու զօրապետները, որովհետեւ պայ-
մանեալ ժամանակէն աւելի բանակին հրամանատարու-
թիւնը պահած էին, դատի կոչուեցան ի դարձին. Եպա-
մոնոնդ ըսաւ միայն. «Պատապարտեցէք զիս և գերեզ-
2. Եպամոնոնդի նկարագիրը, Լեւկտրայի ճակատամարտը: 3.
Պելոպոնէս և Եպամոնոնդ ի՞նչ ըրին Պելոպոնէսի մէջ: 4. Ինչո՞ւ
դատի կանչուեցան:

1. Սպարտա ի՞նչ առօրի սխեմ Թեբէի միջնաբերդին:

մանիս վրայ գրեցէք. Եպամինոնդ՝ մահուան պատիժը կրեց
Սպարտացիներուն ի Լեւկտրա յաղթելուն, Սպարտան պա-
շարելուն, և Մեսսինան վերականգնելուն համար:» Այս
պատմութեան վրայ անպարտ հրապարակուեցաւ ժո-
ղովուրդէն:

5. Աթէնք տեսնելով որ Թերէ հետզհետէ կը զօրա-
նայ և վախնալով որ օր մը կրնայ սպառնալ իր գոյութեան
Սպարտայի հետ դաշնակցեցաւ. Թերէ ալ Պարսից հետ նի-
զակակցելով՝ սկսաւ տարածել իր իշխանութիւնը Թեսա-
լիոյ վրայ, որուն Փիրէս քաղաքին Աղեքսանդր իշխանի
դէմ մղած պատերազմին մէջ մեռաւ Պելոպոնէս (363):

6. Եպամինոնդ դարձեալ Պելոպոնէս արշաւելու
Մանտինէայի մօտ Սպարտայի և Աթէնքի միացեալ բա-
նակին դէմ փառաւոր յաղթութիւն մը տարաւ. այս եր-
կար և արիւնահեղ պատերազմին մէջ Եպամինոնդ ծան-
րապէս վիրաւորուեցաւ: Երբ իր բարեկամները կը ցա-
ւէին որ անգաւակ կը մեռնի, «Ոչ, ըսաւ մահամեր-
քաջը, երկու անմահ զաւակներ կը թողու՞մ ինձմէ վերջ
Լեւկտրայի և Մանտինէայի յաղթութիւնները» (362):
Այս ներքին պատերազմները բոլորովին քայքայեցի
Յունաստանը, Սպարտա ինկաւ իր գերիշխան պետութեան
գերքէն, բայց Թերէ ալ չկրցաւ պահել իր գերիշխանու-
թիւնը Եպամինոնդի մահէն վերջ:

7. Յունական պետութիւնք իրենց տեղական ինք
նասիրութեամբ և մասնաւոր փառասիրութեամբ անկա-
բող եղան կազմել դաշնակցութիւն մը: Այս պատճառա-
գիրաւ որս մը եղան հիւսիսային պետութեան մը
փառասէր և խորագէտ ինքնակալի մը առաջնորդու-
թեամբ չափազանց զօրացած էր:

5. Ե՞րբ մեռաւ Պելոպոնէս: 6. Եպամինոնդի մահը և Մա-
սինէայի նակասումարք: 7. Ինչո՞ւ Յոյն պետութիւններ անկաբող էլ
դաշնակցութիւն կազմելու:

ԱՄՓՈՓՈՒՄ
Բ. ՇՐՋԱՆԻ (500—338)

Փոքր Ասիոյ Յոնիական Յոյները, որոնց Աթէնք օգ-
նեց՝ Պարսից դէմ ելան. Դարեհ՝ Աթենացիները պատ-
ժելու համար Յունաստանի դէմ զրկեց Մարտոնիոսը՝ որ
նաւատորմիլին փոթորկէն ջնջուելով՝ ետ դարձաւ:
Դարեհ՝ երկրորդ անգամ Դատ զօրապետին հրամանա-
տարութեան տակ ցամաք հանեց մեծ բանակ մը որ յաղ-
թուեցաւ չարաչար ի Մարաթոն (490 Ն. Ք.):

Դարեհի մահէն 10 տարի վերջ՝ Բսերքսէս մեծ
բանակով և նաւատորմով Յունաստան արշաւեց, յաղ-
թեց Լեւոնիդասի փոքրիկ այլ արիասիրտ զունդին
ի Թերմոպիլէ (480 Ն. Ք.), զբաւեց Աթէնքը, այլ յաղ-
թուելով Սալամինէի նաւամարտին մէջ (480 Ն. Ք.),
անցաւ ի Փոքր Ասիա թողնով Մարտոնիոսին՝ մեծ բանակ
մը պատերազմը շարունակելու համար: Պարսիկք՝ Պլա-
տէայի, Միկալէի (479 Ն. Ք.) և ուրիշ պարտութիւննե-
րով ստիպուեցան Կիմոնի դաշնադրութիւնը կնքել յաղ-
թական Յունաց հետ:

Սալամինէի պատերազմէն վերջ՝ Կիսկի Աթենական
պատմութեան ամէնէն փայլուն ժամանակը (Պերիկլէսի
դարը), բայց Աթէնքի մեծութիւնը Սպարտայի նախանձը
գրգռելով՝ պատճառ կ'ըլլայ Պելոպոնէսի պատերազմին
ծագման (431 Ն. Ք.): Նիկիասի խաղաղութեամբ պա-
տերազմը կ'ընդհատի (421 Ն. Ք.), բայց Ալկիբիադի
ազդեցութեամբ կը նորոգի. Սիկիլիոյ արշաւանքը աղե-
տաբեր կ'ըլլայ Աթենացիներուն՝ որոնց վերջին բանակը
կը ջնջուի Եգոս-Պոտամոս (405 Ն. Ք.), յաջորդաբար
Պիրէոն և Աթէնք կը զբաւուին և Սպարտա գերիշխա-
նութիւն կը ստանայ Յունաստանի վրայ: Սպարտա այս

գերքը պահեց մինչև իր պարտութիւնը ի լեւկտրա, ուր Պելոպիդաս և Եպամոնոնդ փառաւոր յաղթութիւն մը տարին (371 Ն. Ք.):

Թեքէ ալ իր գերիշխանութիւնը չկրցաւ երկար ժամանակ պահել. խռովութիւնք տկարացուցին Յունաստանը, այնպէս որ անկարող եղաւ զիմադրելու հիւսիսային տէրութեան մը յարձակումներուն:

Գ. ՇՐՋԱՆ

ՓԻԼԻՊՊՈՍԻ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵՆԷՆ ՄԻՆՁԵՒ ՀՌՈՎՄԷԱԿԱՆ
ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹԻՒՆ (338—146)

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Ա.

Փ Ի Լ Ի Պ Պ Ո Ս Թ Ա Գ Ա Ի Ո Ր

1. Երկիրը, որուն վրայ պիտի խօսինք, Թեսալիոյ հիւսիսային կողմը, ընդարձակ և լեռնոտ երկիր մըն էր, Մարական պատերազմներուն ժամանակ Յունաց մատուցած ծառայութեանց համար ասոր թոյլ տրուեցաւ մասնակցիլ Ուլիպիական խաղերուն: Այս երկրին իշխանութիւնը նշանաւոր դեր մը չխաղաց մինչև կէսը Դ. դարուն, երբ հարտար, գործունեայ և քաղաքագէտ անձ մը գահը բարձրացաւ. այս եղաւ Փիլիպպոս, Ամինդաս Բ.ի որդին:

1. Ե՞րբ Փիլիպպոսի երկիրը կարեւոր դիրք մը գրաւեց:

2. Փիլիպպոս՝ Պելոպիդասէ պատանդ տարուած ի Թեքէ՝ մեծցաւ Եպամոնոնդի տան մէջ, հոն ուսաւ. Թեքէէ փախչելով իր երկիրը գնաց:

Նախ դեռատի թագաւորին խնամակալ եղաւ, յետոյ թագաւոր հրատարակել տուաւ ինքզինքը:

3. Իր բոլոր կարողութիւնները նուիրեց իրականացնելու համար երեք խորհուրդներ.

Ա. Զօրաւոր բանակ մը կազմել:

Բ. Ծովեզերեայ քաղաքները գրաւել:

Գ. Իր հրամանատարութեան տակ բոլոր Յոյները միացնելով Պարոից դէմ արշաւել:

4. Բանակին համակրանքը շահեցաւ իր առատաձեռնութեամբ, յետոյ խիստ կարգապահութեան ենթարկեց զայն. տեսած ըլլալով Թեքացոց նուիրական գունդը, կազմեց ինչ որ կը կոչուի Փաղանդ. սա՛ կը բաղկանար 16,000 զինուորներէ 16 կարգի վրայ շարուած, սուրով և 5 $\frac{1}{2}$ մէթր երկայն նիզակներով զինուած. այս գունդը «երկաթապատ պատուար» մըն էր որուն ոչինչ կրնար զիմադրել հարթ երկրի վրայ:

5. Փիլիպպոս բանակը կազմելէ վերջ սկսաւ աշխարհակալութեան. գրաւեց Յամփիպոլիսը, Պոտիդէն, Օլինթոսը:

6. Այժմ ունէր ոսկիի հանք և միջոց՝ զօրաւոր նաւատորմիդ մը շինելու. կ'սկսէր յառաջանալ ի Թրակիա, երբ Յունաստանի ներքին գործերուն խառնուելու առիթ մը ներկայացաւ. Թեքացիներէն հրաւիրուեցաւ Փոլիսացիները զսպելու որ Դելփիսի նուիրական հողերէն մաս մը մշակած լինելով ոչ միայն Ամփիկարիոնի առեւա-

2. Ո՞վ էր Փիլիպպոս: 3. Ի՞նչ եղան իր երեք խորհուրդները: 4. Ի՞նչ քաւ բանակին համար: 5. Ո՞ր բաղադրներ գրաւեց: 6. Խօսեցէ՛ք Ա. Մեհենական պատերազմին վրայ:

նին որոշած տուգանքը վճարել մերժած, այլ և Դելփիսի տաճարին գանձերը կողոպտած էին. Փիլիպպոս՝ այս Մեհենական առաջին պատերազմով Փոկիսացիներուն ձայնը ինքն առնելով՝ մասնակցեցաւ Ամփիկտիոնին ատենանին (346 Ն. Ք.):

7. Փիլիպպոս յետոյ իր զէնքը Թրակիոյ կողմը դարձուց, ուր պիտի կարենար գրաւել Բիւզանդիոն, եթէ Փոկիոն քաջ Աթենացի զօրապետը չպաշտպաներ զայն:

8. Փիլիպպոս՝ երկրորդ Մեհենական պատերազմին ժամանակ Աթենացի Եսքիլէս(*) ճարտասանին առաջարկութեամբ զսպելէ վերջ Լոկարիացիները, որ նոյնպէս Դելփիսի հողերը մշակած էին, Բէսպիոյ ելատէ քաղաքը յանկարծ գրաւեց:

9. Փիլիպպոս իր աշխարհակալութեան ամբողջ ընթացքին մէջ՝ իրեն արժանի հակառակորդ մը ունեցաւ Յունաստանի ամէնէն նշանաւոր և կարող ճարտասանը՝ Դեմոսթենէս: Սա՝ յարատեւ աշխատութեամբ իր բնական պակասութիւնները ուղղելէ վերջ՝ երբ քաղաքական գործերու մասնակցեցաւ, ոգին եղաւ այն կուսակցութեան որ Յունաստանի և Աթէնքի մեծութիւնը կ'ուզէր, իր ճարտասանական տաղանդը գործածեց պատերազմի յորդորելու հայրենակիցները Փիլիպպոսի դէմ: Իր ձառները՝ որոնք ուրիշ նպատակ չունէին, բայց եթէ յարձակիլ Փիլիպպոսի դէմ՝ կոշտեցան Փիլիպպեանք և Ոլիմքեանք:

10. Ելատէ քաղաքին գրաւութեամբ սարսափեցուց Աթենացիները, որոնք փութով ժողով գումարեցին վերա-

(*) Այս ճարտասանը Աթէնքի մէջ կազմուած Փիլիպպոսի երկրին կուսակցութեան պետն էր և այս պատճառաւ հակառակորդ՝ Դեմոսթենէսի:

7. Փիլիպպոս ինչո՞ւ չկրցաւ Բիւզանդիոն գրաւել: 8. Բ. Մեհենական պատերազմին վրայ խօսեցէ՛ք: 9. Ո՞վ էր Դեմոսթենէս: 10. Քերոնէայի հակասումարք:

հաս վտանգին առաջն առնելու համար. ճարտասաններէն ոչ ոք համարձակեցաւ խօսելու, ամէնքը իրենց աչքը դարձուցին մեծ ճարտասանին վրայ և ահա Դեմոսթենէս բեմ կ'ելլէ, կը յորդորէ իր հայրենակիցները պատերազմելու: Թերէ մոռնալով իր հին սխալը, կը դաշնակցի Աթէնքի հետ. բայց երկուքն ալ՝ Աթէնք և Թերէ, չարաչար կը յաղթուին Քերոնէայի դաշտին մէջ և այսպէս Յոյնք կը կորսնցնեն իրենց մեծութիւնը (338):

11. Փիլիպպոս Յունաստանի գերիշխանութիւնը ստանձնեց. Յունաց մոռցնել տալու համար իրենց վիշտը՝ առաջարկեց ի կորնթոս գումարուած Ամփիկտիոնեան ժողովին որ Պարսից դէմ արշաւանքը նորոգեն. ինքն արդէն այս արշաւանքին ընդհանուր սպարապետ կարգուած էր, երբ ազնուական մը՝ Պարսիկներէ գրգռուած՝ սպաննեց զինքը (336):

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Բ.

Ա Ղ Ե Ք Ս Ա Ն Դ Ի Մ Ե Մ

1. Աղեքսանդր՝ Փիլիպպոս թագաւորին որդին էր. իր մարմնամարդական և զինավարժական կրթութեամբ՝ զոր Լեւոնիդասէն ստացաւ՝ Յունական խաղերուն մէջ ամէնքը կը գերազանցէր, քաջ հեծնող էր:

2. Եթէ Լեւոնիդաս իր աշկերտը փայլուն զինուոր մը ըրաւ, Աղեքսանդր արքայն էր իր ժամանակը: Աղեքսանդր ըրաւ: Կ'ուզէր ունիլ

11. Փիլիպպոսի մահը: 1. 2. Աղեքսանդրի կրթութիւնը:

ամէն բան, — փիլիսոփայութիւն, գրականութիւն, գիտութիւն և նոյն իսկ բժշկութիւն, ամբողջովին ի բերան ուսած էր Իշխականը, որուն գիւցադներուն նմանիլ կը բաղձար. ծնած էր յաղթելու համար:

3. Դեռ տասնեւեօթնամեայ, հօրը բացակայութեան ժամանակ թագաւորութեան գործերը վարեց. քաջութեամբ, առատաձեռնութեամբ և մանաւանդ հանճարովի՝ զօրքին և ժողովուրդին համակրանքը շահեցաւ:

4. Երբ հօրը յաջորդեց 21 տարեկան էր. յանկարծական և անդիմադրելի յարձակմամբ զսպեց ապստամբութիւնները Դանուբէն անդին, բայց երբ լսեց որ Դեմոսթենէսի գրգռմամբ Յունաստան ալ կը խլրտի, փութով Յունաստան հասաւ, կործանեց Թերէն, բնակիչները ծախեց, բայց խնայեց Պինդարոսի տան: Այս կոտորածը սարսափեցուց և հնազանդեցուց Յոյները:

5. Նորատի թագաւորը Կորնթոսի մէջ գումարուած ժողովին առաջարկեց, իր հօր պէս Պարսից դէմ արշաւել: Աղեքսանդր՝ դաշնակից զօրաց սպարապետ կարգուած՝ պատրաստուեցաւ Պարսկաստան արշաւել: Այս ժամանակ էր որ Աղեքսանդր Մեծ գնաց տեսնել Դիոգենէսը. փիլիսոփան նստած էր արեւուն մէջ: Աղեքսանդր հարցուց անոր թէ՝ կրնա՞ր ծառայութիւն մը մատուցանել. — Միայն չխափանես արեւս, պատասխանեց Դիոգենէս: Դիւցադնը այնքան զգածուեցաւ անոր պարզ կեանքէն որ ըսաւ իր հետեւորդներուն. «Եթէ Աղեքսանդր չըլլայի, կը փափաքէի Դիոգենէս ըլլալ:»

6. Աղեքսանդր՝ երկրին կառավարութիւնը Անդիպատրոսի յանձնելով (334 Ն. Ք.) 30,000 հետեւակ և 4500 հեծեալ զինուորներով Ելլեսպոնտոսէն Փոքր Ասիա ան-

ցաւ, հանդէսներ կատարեց Տրոյիոյ մէջ ի պատիւ Տրոյիոյ պատերազմին քաջերուն, Դրանիկոն գետին քով յաղթեց Պարսից և այս պատերազմին մէջ շնորհիւ իր Կլիտոս բարեկամին՝ մեծ վտանգ մը անցուց. Փռուգիոյ Գորդիոն քաղաքին Գորդեան հանդուցը ի զուր քակել փորձելէ վերջ՝ թրովը կտրեց. Կիւդնոսի պաղ ջուրերուն մէջ լուացուելուն համար՝ սոսկալի տենդային դողէ մը բռնուեցաւ որմէ բժշկուեցաւ խմելով, հակառակ Պարմենիոն զօրապետին ազդարարութեան, Փիլիպպոս բռնկին պատրաստած ըմպելին. դարձեալ յաղթութիւն մը տարաւ Դարեհի վրայ Իսոսի մօտ (333 Ն. Ք.). Եօթնամեայ պաշարումէ վերջ՝ կործանեց Տիրոսը. իբր ազատարար ընդունուեցաւ Եգիպտոս ուր հիմնեց Աղեքսանդրիա. այցելեց Արամազդ Ամմոնի տաճարը որուն պատգամախօսը զինքը Արամազդայ որդին անուանեց:

7. Աղեքսանդր այսպէս ծովեզերեայ բոլոր քաղաքները նուաճելէ վերջ՝ որպէս զի Դարեհ չկարենար Յունաստանի հետ հաղորդակցիլ, Ափրիկէէն անցաւ Ասիա, ուր երրորդ անգամ յաղթեց Դարեհի Արքեւլայի դաշտերուն մէջ (331). տիրեց Պարսից տէրութեան որուն մայրաքաղաքները — Բաբելոն, Շօշ, Պերսեպոլիս և Եկրատան — գրեթէ առանց ընդդիմութեան, իրենց դուռները բացին յաղթականին առջև: Պերսեպոլիսը կործանեց: Դարեհ տարաբաղդ թագաւորը մեռաւ փախած ժամանակ:

8. Աղեքսանդր հիմնեց Աղեքսանդրիա (այժմ Հերադ), Աղեքսանդրոպոլիս (այժմ Դանտաշար), իջաւ Հինդոս գետին հովիտը, Պորոս թագաւորին հետ բարեկամութեան դաշինք հաստատեց. թէև ուղեց Հնդկաս-

3. 4. Ի՞նչ քաւ, երբ քաղաւրեց: 5. Կորնթոսի ժողովը ի՞նչ որոշեց: 6. Գրանիկոնի, Իսոսի, Տիրոսի պատերազմները:

7. Արքեւլայի նակատմարտը: 8. 9. Աղեքսանդր ի՞նչ գործեր տեսաւ:

տան արշաւել, բայց զօրքը մերժեց աւելի յառաջ խաղալ, այն ատեն գետին եղերքները քաղաքներ, նաւահանգիստներ հիմնեց, նաւատորմիդ մը շինել տուաւ և ինդոսէն վար նաւարկելով՝ հասաւ մինչև Հնդկաց ովկիանոս, ուստի Նէարխոն ծովակալը՝ Պարսից ծոցէն նաւատորմիդովը՝ Պարսկաստան դարձաւ, բանալով վաճառականութեան առջև Հնդկաստանի ճամբան, իսկ ինքն ալ՝ ցամաքային զօրքով եկաւ Բաբելոն:

9. Աղեքսանդր ընդարձակ տէրութիւն մը հիմնեց որ կը տարածուէր Ազրիական ծովէն մինչև Հինդոս, եգիպտոսէն մինչև Կովկաս:

Սկսաւ շահիլ սիրտը անոնց որոնց յաղթած էր, զո՞ մատոյց անոնց դից, յարգեց անոնց սովորութիւնները, Յունաց և բնիկներուն մէջ խնամութիւն հաստատեց, նոյն իսկ ինքը՝ Դարեհի Սարատիրա դստեր հետ ամուսնացաւ. կը բաղձար ի մի ձուլել Ասիական և Յոյն ժողովուրդները: Եօթնաստու Քաղաքներ հիմնեց, վաճառականութիւնը ծաղկեցաւ, Յոյն գիտուններ սկսան Ասիոյ բոյսերը, կենդանիները և աշխարհագրութիւնը սորվիլ:

10. Վերջապէս Աղեքսանդրի արշաւանաց հետեւանքն եղաւ Ասիական երկիրներուն հեղինացումը:

11. Եթէ մէկ կողմէն՝ Յոյնք չհասկնալով Աղեքսանդրի այս մեծ խորհուրդները ստէպ տրտունջներ կը բառնային, միւս կողմէ՝ ինքն ալ իր յաղթութիւններովը գոռոզացած՝ սկսաւ իր Ասիական պերճութեամբ առիթ տալ իր հայրենակիցներուն դժգոհութեան. գինովութեան ժամանակ սպաննեց իր Կլիտոս բարեկամը, Կալիսթենէս իմաստասէրը, սպաննել տուաւ նաև Փիլոտոս և անոր հայրը Պարմենիոն:

10. Աղեքսանդրի արշաւանքին հետեւանքը ի՞նչ եղաւ: 11. 12. 13. Ասիականային վերջին օրերը:

12. Աղեքսանդր չսփաւորութիւնը անհրաժեշտ առաքինութիւն մը չէր սեպեր, ինքզինքը տուաւ՝ մահաւանդ իր սիրելիներուն մահէն վերջ՝ զեղխութեան և գինեմոլութեան, սոսկալի տենդէ մը բռնուեցաւ որմէ չկրցաւ բժշկուիլ, մեռաւ Բաբելոնի մէջ 33 տարեկան (323): Հարցուցին Աղեքսանդրի թէ, որո՞ւ կը թողուր ընդարձակ տէրութիւնը. «Ամէնէն զօրաւորին», պատասխանեց, սակայն մատանին Պերսիկասին տուաւ:

13. Աղեքսանդրի յաջորդներուն մէջ չգտնուեցաւ մէկը որ կարենար միահեծան տէրն ըլլալ այս ընդարձակ կայսրութեան:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Գ.

Ա. Ղ. Ե Ք Ս Ս. Ն Դ Ր Ի Յ Ա. Զ Ո Ր Դ Ն Ե Ր Ը

1. Աղեքսանդրի մահէն վերջ՝ տէրութիւնը շատ տարի սոսկալի խառնակութեան թատր եղաւ. զօրապետները նախ Աղեքսանդրի ընտանիքէն մէկը պաշտպանելու պատրուակով և ապա իրենց անունով պատերազմներ մղեցին իրարու դէմ, այս պատերազմներու միջոցին ջնջուեցաւ Աղեքսանդրի ընտանիքը:

Համառօտիւ ներկայացնենք այս դէպքերը.

Պերսիկաս իբրեւ խնամակալ պիտի կառավարէր պետութիւնը Աղեքսանդրի՝ Փիլիպպոս եղբոր՝ և իր (Ռոքսանայէն ունեցած) Աղեքսանդր որդիին անունով, պե-

1. 2. Աղեքսանդրի մահէն վերջ ի՞նչ փոփոխութիւններ տեսնուեցան:

տութեան զանազան մասերն ալ յանձնուեցան զօրապետներուն որոնք պիտի իշխէին իբրեւ սատրապներ: Զօրապետները կառավարելով որ խնամակալին նպատակն է պետութիւնը դարձնել միացնել իր իշխանութեան տակ, ապստամբեցան և պատերազմին մէջ՝ զոր մղեցին, խնամակալը սպաննուեցաւ (321 Ն. Ք.): Անդիպատրոս խնամակալ կարգուեցաւ և պետութիւնն ալ բաժնուեցաւ: Անդիպատրոս երեք տարի վերջ մեռաւ ու իրեն յաջորդեց իր որդին Կասանդր քանի մը տարի տիրելէ վերջ: Կասանդր՝ Աթէնքի վարչութիւնը յանձնեց Դեմետրիոս Փալերէոսի որ քաղաքը 10 տարի մեծ ժողովրդականութեամբ կառավարեց, մինչև որ Անդիգոնի որդին՝ Դեմետրիոս Պոլիորկէտ պատերազմէն վերջ եկաւ Յունաստան և Աթէնքը գրաւեց (301 Ն. Ք.):

2. Իպսոսի պատերազմով պետութիւնը վերջնականապէս բաժնուեցաւ երեք տէրութեանց — Սիւրիոյ, Եգիպտոսի և Փիլիպպոսի երկրին իշխանութեանց:

Ա. ՍԻՒՐԻՈՅ ԹԱԿԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս Ե Լ Ե Ի Կ Ե Ա Ն Ք

1. Սելեւկիա Նիկատոր հիմնեց (312 Ն. Ք.) Սելեւկեանց կայսրութիւնը որ կը տարածուէր մինչև Հինդոս, մայրաքաղաքը Բաբելոնէն Անտիոք փոխադրեց. նմանապէս հիմնած էր Տիգրիսի վրայ Սելեւկիա: Անտիոքոս Ա. ի ժամանակ՝ Գաղիացիք արշաւեցին Սիւրիոյ վրայ, առաջին անգամ յաղթուեցան, այս պատճառաւ Անտիոքոս ստեղծ կոչուեցաւ, բայց Եփեսոսի մէջ չարաչար յաղթեցին (261 Ն. Ք.): Յետոյ Գաղիացիք

1. Խօսեցէ՛ք Սելեւկեան քաղաքոսրեան վրայ:

հաստատուեցան երկրին մէկ մասին մէջ որ կոչուեցաւ Գաղատիա: Անտիոքոս Գ. մեծ կոչուած (223—187) զսպեց Պարթեւներուն և Բակարիացիներուն յառաջադացութիւնը, վանեց Եգիպտացիները Ասիայէն, բայց Յունաստանի գործերուն միջամտելով զփառեցաւ Հռոմէացիներուն հետ, որոնց վրայ յարձակեցաւ բայց յաղթուեցաւ ի Թերմոպլէ (197): Անտիոքոս երկրորդ անգամ յաղթուելով՝ ստիպուեցաւ Հռոմէացիներուն տալ Փոքր Ասիոյ հիւսիսային մասը: Անտիոքոս Դ. Եպիփան հալածանք հանեց Հրէից դէմ, մինչև իսկ Երուսաղէմի տաճարին մէջ Արամազդի սեղան մը կանգնեց (168 Ն. Ք.): Այս կրօնական հալածանքին պատճառաւ՝ Հրեայք ոտք եկան Մակարէ եղբայրներուն առաջնորդութեամբ (Հրէական մաքառումներու պատմութիւնը կը գտնուի նաև Մակարայեցեաց գրքերուն մէջ): Սելեւկեանք զեղխ, ցոփ և անգութ իշխաններ եղան, մղեցին պատերազմներ, որոնց միջոցին տէրութիւնը հետզհետէ կորսնցուց իր ահագին համեմատութիւնները և այսպէս կազմուեցան Պարթեւաց, Բիւթանիոյ, Պոնտոսի, Կապադովկիոյ, Պերգամայի և ուրիշ թագաւորութիւնները:

Բ. ԵԳԻՊՏՈՍԻ ԹԱԿԱՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Պ Տ Ղ Ո Մ Է Ո Ս Ե Ա Ն Ք

1. Պաղոմէոս Սոտեր կամ Լագոս հիմնադիրն եղաւ Պաղոմէոսեանց թագաւորութեան: Եգիպտոսի վարչութեան մէջ պաշտօններ տուաւ Եգիպտացիներուն, բայց ամէնէն կարեւոր քաղաքային և զինուորական պաշտօնները վերապահեց Յունաց:

1. Խօսեցէ՛ք Պաղոմէոսեանց վրայ:

2. Մայրաքաղաքն էր Աղեքսանդրիա, միակ յատկագծի մը վրայ չինուած կանոնաւոր քաղաք մը. ունէր ձիարձակարան, ուր կը կատարուէին հասարակաց խաղեր, միւսեոն և այլն: Քաղաքը միացած էր թումբով մը Փարոս կղզիին հետ, որուն մարմարեայ աշտարակին վրայ կրակ կը վառուէր նաւորդներու առաջնորդութեան համար. չինուեցան Սերապիսի տաճարը և մոսոլիոն մը՝ Աղեքսանդրի մարմինը ամփոփելու համար: Աղեքսանդրիա Փիւնիկեան քաղաքներոն տեղը բոնեց և եղաւ կեդրոն աշխարհի վաճառականութեան:

3. Միւսէոնը գիտական հաստատութիւն մ'էր, կը պարունակէր գրատուն մը որ ունէր 400,000 ձեռագիր, Բուսաբանական և Կենդանաբանական պարտէզ, Աստղաբաշխական դիտանոց, Անգամահաստութեան սրահ և Դիմիական աշխատանոց մը: Միւսէոնի մէջ կը բնակէին, տէրութեան ծախքով, գիտուններ որոնց՝ թագաւորը յաճախ կը սեղանակցէր. Աղեքսանդրիա դարերով աշխարհի իմացական զարգացման կեդրոնը եղաւ: Պտղոմէոս Բ. ժամանակ կատարուեցաւ Երրայեցւոց Ս. Գիրքէն Յունարէնի թարգմանութիւնը Եօրանաւնից կոչուած: Դեմետրիոս Փալերոս որ Աղեքսանդրիա ապաստանած էր, իր գնահատելի ձիրքերով շատ նպաստեց թագաւորին: Իր խորհուրդներով էր որ միւսէոնն ու գրատունը հիմնուեցան: Այս կարող և լուսամիտ թագաւորը մեռաւ 40 տարի իշխանութիւն վարելէ վերջ:

4. Պտղոմէոսի յաջորդներէն Պտղոմէոս Բ. Փիլաոսելիոս և Պտղոմէոս Գ. էվէրգետ, երկուքն ալ պաշտպան ուսման, գիտութեան և վաճառականութեան, թէև աշխատեցան թագաւորութիւնը ընդարձակել, բայց իրենց

2. Նկարագրեցէ՛ք Աղեքսանդրիան: 3. Միւսէոնը: 4. Երկու խորձանցաւ Պտղոմէոսեանց քաղաւորութիւնը:

յաջորդներուն անկարողութիւնը ու ցոփութիւնը արգելք եղան, ապա թագաւորութիւնն ալ Հռովմէական կայսրութեան հետ միացաւ Կլէոպատրա թագուհիին մահուամբ (30):

Գ. ՓԻԼԻՊՊՈՍԻ ԵՐԵՐԻՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

1. Աղեքսանդր Մեծ Ասիա չմեկնած՝ երկրին իշխանութիւնը յանձնած էր Անտիպատրոսի: Յոյնք՝ Աղեքսանդր Մեծի մահէն վերջ՝ ոտք ելան. Անտիպատրոս առաջին անգամ թէև յաղթուեցաւ Լամիական պատերազմին մէջ, բայց յաղթելով Կրանօնի մօտ (322), Ալէքսքի մէջ պահապան զօրք դրաւ, պահանջեց պատերազմական տուգանք և Դեմոսթենէսի գլուխը:

2. Մեծ ճարտասանը Կալաւրիա փոքրիկ կղզիին մէջ Պոսիդոնի տաճարը ապաստանեցաւ, յետոյ՝ երբ պաշարուեցաւ թշնամի զինուորներէ՝ ինքզինքը թունաւորելով մեռաւ: Հինգ տարի վերջ՝ թագաւորին պահանջմամբ ուրիշ մեծածիրտ քաղաքացի մը — անյիշատի Փոկիրոս — Աթենացիներէն դատուելով՝ մղելիսնդ խմելու դատապարտուեցաւ (317 Ն. Ք.):

3. Իպսոսի ճակատամարտին յաջորդող խռովութիւններ Յոյները վրդովեցին, և թէև Փիլիպպոս Ե. ուղեց թեւարկութիւն տարածել Յունաստանի վրայ, բայց հօրադոյն ազգէ մը (Հռովմէացի) յաղթուելով չկրցաւ իր նպատակը յառաջ տանիլ (197). Պերսէոս՝ Փիլիպպոսի որդին ևս՝ Հռովմէացիներէն չարաչար յաղթուած ի Պիւդնա (168)՝ գերի տարուեցաւ Հռովմ և երկիրը եղաւ Հռովմէական գաւառ մը (143):

1. Յոյնք ի՞նչ րիհն Աղեքսանդրի մահէն վերջ: 2. Ի՞նչպէս մեռաւ Դեմոսթենէս: 3. Երկիրը որո՞նց իշխանութեան ենթարկուեցաւ վերջապէս:

ԾԱՆՕԹ. — Սեղեկեան, Պտղոմէոսեան և ասոնցմէ կազմուած պետութեանց մէջ թագաւորը Յոյն էր, կը պահպանէր իր լեզուն, կրօնքը և սովորութիւնները, հպատակները Ասիացի էին, պաշտօնեաները՝ Յոյն. բանակը Յոյն վարձկաններէ կազմուած էր. կային Յոյն բանաստեղծներ, գիտուններ և արուեստագէտներ: Ասիոյ մէջ Յոյնք այնքան տարածուեցան որ ընդհանրապէս ընդունեցան անոնց կրօնքը, բարքը, նոյն խակ լեզուն:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Դ.

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆԻ ՎԵՐՋԻՆ ՕՐԵՐԸ

1. Յունաստան հետզհետէ կը վատթարանար. Կրանոնի պատերազմէն մինչև Իպսոսի ճակատամարտը (322—301) Աթենացիք իրենց վրայ իշխողները, ինչպէս Անտիգոն և անոր որդին՝ Դեմետրիոս՝ պաշտելու հափնուաստացան:

2. Իպսոսի ճակատամարտէն վերջ՝ Փիլիպպոսի երկրին թագաւորները, երկրին խռովութեան պատճառաւ քաշուեցան Յունաստանէ, բայց իշխաններէն ոմանք հոն մնացած՝ կը տիրէին Յունաստանի քաղաքներուն: Երկու Յոյներու — Արատոսի և Փիլոպեմէնի — նպատակն եղաւ Յունաստան ազատել ասոնց լուծէն:

3. Արատոս մանկութեան ժամանակ Սիկիոնի իշխաններէն Արգոս ապաստանած՝ կրթուեցաւ իր հօր բարեկամներուն ջանքով. բարձրահասակ, հուժկու և արիւ-

տիրտ երիտասարդ մը եղաւ: Գանի մը տարագիրներով գլիշեր մը մեծ ճարպիկութեամբ Սիկիոնի պարիսպէն ներս մտաւ և առանց արիւնհեղութեան քաղաքին տիրեց:

4. Միացաւ Աքայեան դաշնակցութեան հետ զոր կազմած էին, փոխադարձ պաշտպանութեան համար. Աքայիոյ 12 փոքրիկ քաղաքները: Դաշնակից քաղաքները միեւնոյն օրէնքները, չափերը, կշիռները և դրամներն ունէին, իրենց գործերը կը կարգադրուէին ընդհանուր ժողովով մը, որուն մէջ ամէնքն ալ հաւասար ձայն ունէին, որպէս զի ոչ ոք կարենար բռնանալ ուրիշներու վրայ:

5. Արատոս աշխատեցաւ ամբողջ Յունաստան այս դաշնակցութեան հետ միացնելով ազատել երկիրը. Աթէնք և Կորնթոս՝ որ դեռ օտար թագաւորներու իշխանութեան տակ էին՝ ասոնց հետ միացան: Արատոս այն ինչ ետողիացիները Աքայեան դաշնակցութեան հետ կապելու յաջողած՝ կը մտածէր Յունաստան ազատել, Սպարտայի նախանձը դարձեալ խանգարեց երկրին վիճակը:

6. Սպարտայի Ագիս թագաւորը իր երկրին մէջ կիկուրգոսէն հաստատուած նախկին հին բարքերը վերանաստատելու խորհուրդին զոհ եղած էր. ասոր յաջորդը, Կլէոմէն, թէև միեւնոյն խորհուրդը ունէր, բայց գինուորական փառքով ժողովուրդին համարումը չահիլ և ապա՝ սկսուած բարեկարգութիւնը հաստատել մտադրեց: Կլէոմէն այս նպատակով պատերազմեցաւ Աքայեան դաշնակցութեան դէմ և քանիցս յաղթեց Արատոսի որ՝ ստիպեալ՝ Փիլիպպոսի երկրին իշխաններուն օգնութիւնը խնդրեց:

7. Արատոս ասոնց օգնութեամբ Սիլիսիա (Լակո-

1. Աթենացիներուն նուաստացումը: 2. Յունաստանի բաղաժանգուն վիճակը: 3. Ո՞վ էր Արատոս:

4. Նկարագրեցէ՛ք Ագայեան դաշնակցութիւնը: 5. Արատոսի խորհուրդը: 6. Ինչո՞ւ պատերազմեցաւ Սպարտա Արատոսի հետ: 7. Ինչ եղաւ Կլէոմէնի վախճանը:

նիս) քաղաքին մօտ յաղթելով Կլէոմէնի՝ Եգիպտոս փախ-
ցուց, ուր յուսահատութենէն անձնասպան եղաւ :

8. Սիլեսիոյ ճակատամարտէն վերջ՝ Աքայեցիներ-
րուն և Ետոլիացիներուն մէջ պատերազմ ծագեցաւ . այս
պատերազմին մէջ որ երկու դաշնակցութեանց պատերազմ
կը կոչուի, Աքայեցիք յաղթուելով՝ երկրորդ անգամ դի-
մեցին Փիլիպպոսի երկրի իշխաններուն օգնութեան :

Թէև Հռովմէական ծերակոյտը՝ Շանագլուխի պատե-
րազմով Փիլիպպոսի երկրի իշխաններուն յաղթելէ վերջ,
հանդիսաւորապէս Յունաստանը ազատ հռչակեց, բայց
իրօք Յունաստան Հռովմէական գերիշխանութեան տակ
մտած էր, հնազանդելով Հռովմէ եկած հրամաններուն :

9. Յունաստանի վերջին օրերուն մէջ յիշատակու-
թեան արժանի է Փիլոպեմէն, որ Աքայացի և Մեկալո-
պոլսոյ բնիկ՝ քաջ երիտասարդ մ'էր . սա՛ չը փորձեց
Հռովմի դէմ դնել անոր զօրութիւնը գիտնալով, ալ
սկսաւ Աքայեցիներուն զինուորական ոգին արծարծել,
բանակը կարգաւորել և Աքայեան դաշնակցութիւնը
միացեալ պահել :

10. Մեսսինիա, Հռովմի գրգռմամբ բաժնուեցաւ
դաշնակցութենէն . Փիլոպեմէն՝ փութով բանակի մը գլու-
խը անցած՝ քաղեց անոր վրայ, բայց գերի բռնուելով
բանտ զրուեցաւ և ուր մեռաւ մոլեխինդ խմելով (183
Ն. Ք.) :

11. Աքայեցիք Փիլոպեմէնի մահը լսելով՝ յարձա-
կեցան Մեսսինիոյ վրայ զոր սուրի և կրակի տուին, ա-
պա քաջին մարմինը այրելէ և ածիւնը սրբազան սափո-
րին մէջ ամփոփելէ վերջ՝ չքեղ հանդիսաւորութեամբ

8. Երկու դաշնակցութեանց պատերազմը: 9. Ո՞վ է Փիլոպեմէնը:
10. Այս քաջին մահուան պարագաները: 11. Ի՞նչ քիմ Աքայեցի
իւրեմ հայրենակցին մահուան վրէժը լուծելու համար:

Մեկալոպոլիս հասան, բոլոր Յունաստան ողբաց այս մեծ
քաղաքացին և զայն պատուեց իր զաւակաց վերջինը
անուանելով: Վերջապէս Յունաստան գլխեցաւ Հռովմի
հետ և Կորնթոսի պատերազմին մէջ յաղթուելով՝ Հռով-
մէական դաւառ մը եղաւ Աքայիս անուելով (146 Ն. Ք.) :

12. Աղեքսանդր մեծի Ասիական աշխարհակալու-
թիւնը հելլենացուցած էր Ասիա, բայց այս վերջինն ալ
ունեցաւ իր անդրադարձիկ ազդեցութիւնը Յունաստանի
վրայ, Արեւելեան մեղկ բարքեր, սովորութիւններ մտան
Յունաց մէջ. գրականութիւնը իր ոյժը և արուեստը՝ իր
մեծութիւնը կորսնցուց :

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ի Մ

Գ. ՇՐՋԱՆԻ (338—146)

Փիլիպպոս թագաւորը բանակը կազմակերպելէ, Ա-
թենացիներէն քանի մը ծովեզերեայ քաղաքներ գրաւելէ
վերջ խորամանկութեամբ և Քերոնէայի պատերազմով
(338 Ն. Ք.) կը տիրէ Յունաստանի . այն ինչ Կորնթոս
գումարուած Ամփիկտիոնի ժողովէն Պարսից դէմ արշա-
ւող զօրաց սպարապետ կը կարգուի, կը մեռնի: Աղեք-
սանդը Մեծ իր տէրութեան քանի մը կողմերը հանդար-
տեցնելէ վերջ՝ Պարսից դէմ ընդհանուր սպարապետ կար-
գուած՝ Կանցնի Փոքր Ասիա, կը յաղթէ Պարսից Գրա-
նիկոն (334 Ն. Ք.) և Իսսոս (333 Ն. Ք.), Կերթայ
Սիրիա և Եգիպտոս, ապա Արբելայի վճռական պատե-
րազմով (331 Ն. Ք.) կը տիրէ Պարսից տէրութեան, կը
յառաջանայ մինչև Հինդոս, ուստի կը դառնայ Բաբելոն
և ուր կը մեռնի: Աղեքսանդրի մեռնելէն վերջ (323 Ն.

12. Յունաստանի անկումը:

Բ.)՝ Իսպոսի ճակատամարտով (301 Ն. Ք.) ընդարձակ կայսրութիւնը կը բաժնուի երեք տէրութեանց :

Յունաստան՝ ներքին երկպառակութեանց մատնուած՝ սկսաւ վատթարանալ և ստորնանալ և վերջապէս՝ հակառակ Արատոսի և Փիլոպեմէնի ջանքերուն՝ Հռովմէական զաւառ մը եղաւ Աքայիա անունով (146 Ն. Ք.):

Գ Ա Ս Ժ Ե .

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Ա. ՅՈՒՆԱՅ ԿՐՕՆՔԸ

1. Յոյք երբէք չբարձրացան Երբայական միակ Աստուծոյ մը գաղափարին որուն «աթոռն էր երկինք՝ և երկիրը՝ ոտից պատուանդան» . բնական զօրութիւնս ներս ու երեւոյթներ աստուածացուցին , չէին մտածեր զանոնք ընծայել միակ պատճառի մը : Յունական բազմաստուածութիւնը տարբեր էր ուրիշ ազգերու անգութ կրօնքներէն , իրենցը սիրոյ կրօնք էր . զիք կամ դիցունին կը ներկայանար իրենց մաքին իբրեւ մեծ և գեղեցիկ մարդ մը կամ կին . Տելեմաք իր դիմաց բարձրասակ և գեղեցիկ կին մը տեսնելով կը կարծէ զայն դիցունի մը և որմէ կը խնդրէ «գլխութիւն որդիի մը համար որ իր հայրը փնտռելու ելած է» :

Աստուածները մարդոց նման ունէին ծնողք և ընտանիք , ասոնց պատմութիւնը կը կոչուէր Դիցաբանութիւն : Աստուածներուն մէջ առաջինն էր Երկիրը որ ա-

1. Ի՞նչ տեսակ կրօնք ունէին Յոյք :

մուսնացաւ իր Ուրանոս (Երկինք) որդիին հետ : Ուրանոս հայր էր Տիտաններուն և ուրիշ հրէշներու . Կոնոսս՝ Արամազդի հայրը և Ուլկիանոս Ուրանոսի զաւակներն էին :

2. Յոյք ունէին տասներկու մեծ դիք որոնք կը կոչուէին Ոլիմպիական և կը բնակէին Ոլիմպոսի բարձանց վրայ , ասոնք են .

Ա. Զեւս կամ Արամազդ , աստուածներուն հայրը և պետը , կը ներկայացուէր գահին վրայ նստած , աջ ձեռքը շանթ , ձախ ձեռքը զաւազան , մէկ կողմը կար արծիւ մը իբր խորհրդանշան իր թագաւորութեան :

Բ. Պոսիդոն , Արամազդի եղբայրը , ծովու աստուած , կը ներկայացուէր երեքժանի ձեռքը , նստած կառք մը զոր ծովային ձիեր կը քաշէին և որուն կ'ընկերանային ծովային Յաւերժահարսներ , ևայլն :

Գ. Ապոլլոն , Արամազդի որդին , արեւու կամ լուսոյ աստուած , նաև երաժշտութեան , բանաստեղծութեան և ուրիշ արուեստներու աստուած , կը ներկայացուէր իբր տիպար մարդկային տեսլական գեղեցկութեան :

Դ. Արտեմիս , Ապոլլոնին քոյրը , լոյսի , գիշերուան և պաշտպանութեան դիցունի , կը ներկայացուի կապարճով մը , նետով լեցուն , և աղեղով մը կամ նիզակով մը ձեռքին մէջ : Այս դիցունիին նուիրուած փառաւոր տաճար մը կար Եփեսոս , որ աշխարհի եօթն հրաշալիքներէն մէկը սեպուած էր :

Ե. Եփեսոսոս , Արամազդի և Հերայի զաւակը , կաղ և տձև : Օգտակար արուեստներու աստուածը կը ներկայացուէր իբր դարբին : Կ'աշխատէր իր Վեսուվի դարբնոցին մէջ , կերտելով Արամազդի շանթերը և Արէսի զէնքերը :

Զ. Հերմէս , Արամազդի որդին , պատգամաբեր դից , վաճառականութեան և ճարտասանութեան աստ-

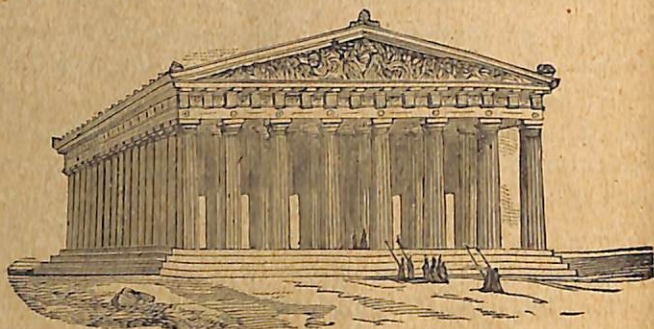
2. Տուէ՛ք Ոլիմպիական դից անուններ :

ուած, կը կրէր գաւազան օձերով զալարուն և թեւաւոր սանդալ:

Է. Արէս, Արամազդի և Հերայի որդին, պատե-
րազմի աստուած, կը ներկայացուէր սաղաւարտով, նի-
զակով և վահանով:

Ը. Հերա, Արամազդի կինը և քոյրը, Կռնոսի
աղջիկը: Կը կրէ թագաւորական թագ, մական և աստ-
ղազարդ քօղ մը: Նկարագիրը՝ հպարտ, նախանձոտ և
վրէժխնդիր:

Թ. Աթենաս, կոչուած Կառափնածին, որովհետև
Արամազդի գլուխէն ծնաւ, սպառազինուած իբրեւ պա-
րազմի և իմաստութեան ղեկուհի: Կը ներկայացուի նի-
զակով, վահանով և սաղաւարտով: Պաշտպան ղեկուհին
էր Աթէնքի, ուր Պարթէնոն կոչուած տաճարը իր ան-
ուան նուիրուած էր:

ՊԱՐԹԵՆՈՆ

Ժ. Վէստա, Կռնոսի աղջիկը, անային առաքի-
նութեանց ղեկուհի: Կը ներկայացուէր իբրեւ կոյս մը
կանգնած կամ նստած ղերբով, մէկ ձեռքը կանթեղ մը
և միւսը՝ գաւազան մը:

ԺԱ. Դիմետրէ, Արամազդի քոյրը, հունձքի ղի-

ցուհի: Կրելով իր աջ ձեռքին մէջ մեկոն և ցորենի հաս-
կեր, ձախին մէջ՝ ջահ մը: Մայրն էր Պերսեփոնէի զոր
Պլուտոն յափշտակելով տարաւ դժոխք:

ԺԲ. Աստղիկ, գեղեցկութեան ղեկուհի: Ամէն
քաղաք իր պահապան աստուածն ունէր, Աթէնք՝ Ա-
թենաս, Արգոս՝ Հերա, Գելլիս՝ Ապոլոն, Կիպրոս՝ Աստ-
ղիկ: Ուրիշ և երկրորդական աստուածներն էին Պլու-
տոն, դժոխքին թագաւորը, Արամազդի և Պոսիդոնի եղ-
բայրը, Բազոս, գինիի աստուածը, Իսը Մուսայք,
երեք Պարկայք, Յաւերժհարստւնք, Նայադք, և այլն:

3. Այս ղեկ ժողովը կը կառավարէր աշխարհ, որուն
զօրութիւնները ղիպուածաւ չէին գործեր: Յոյնք մէկ բառ
կը գործածէին որ կը նշանակէր տիեզերք և կարգ մի-
անգամայն:

4. Յոյնք ունէին հանդերձեալ կեանքի մը հա-
ւատքը, ապագայ պատիժի մը վախը և վարձատրու-
թեան յոյսը: Քարոն նաւավար իր նաւակով մեռեալները
կ'անցընէր գետէն, ոգիք՝ ևռագլխեան Կերքերոս շունէն
ազատելէ վերջ կը ներկայանային գերագոյն դատարա-
նին, բարիները կ'երթային Ելիսեան դաշտը, իսկ չարք՝
ի Տարտարոս, անթաղ մեռեալներուն հոգիները հարիւր
տարի կը թափառէին Երերոսի մէջ ուր կը բնակէին Կեր-
բերոս, Գիշեր և Մահ:

5. Յունական կրօնքը տեսակ մը պայմանադրու-
թիւն էր ղեկ և հաւատացեալներուն մէջ. հաւատացեալք
աղօթքներ, զոհեր և նուիրումներ կը մատուցանէին ղեկ
հաճոյ լինելու և ի փոխարէն անոնցմէ բարիք բնդունե-
լու համար, ղիք իրենց երկրպագուները վտանգներէ
կը զգուշացնէին ազդարար նշաններով զօրս Յոյնք կը կար-

3. Խճէ էր այս ղեկ ժողովին պաշտօնը: 4. Ո՛ւր կ'երթային մե-
ռելները: 5. Յոյնք ի՞նչ կը նուիրէին ղեկ եւ ինչո՞ւ համար:

ծէին գտնել զոհերուն փորձաքին դիրքին, գոյնին և սրտին ու լեարդին մեծութեանը մէջ:

6. Յաճախ դիք կը պատասխանէին նաև ներշնչեալ անձերու բերնով. Դեկտիսի պատգամը ամէնէն նշանաւորն էր, ունէր ազգային դրոշմ. ամէն կողմերէ մարդէկ Դեկտիս կը դիմէին խորհուրդ կամ պատգամ հարցնելու Ապողոնի. քրմուհին (Պիւթիա) կը նստէր եռոտանի մը վրայ, դրուած փոսի մը մօտ, ուստի ծծմբային գոլորշիներ կ'ենէին. քրմուհին կը փրփրար, կը դեղնէր, բոլոր մարմինը կը դողար, նախ տրտունջներ և հեծեծանքներ կը հանէր բերանէն, ապա աչքերը կը շողային, մազերը կը քտոմնէին, կցկտուր խօսքեր կը լսուէին. քրմուհիներ այս խօսքերուն կուտային նշանակութիւն մը զոր վախը կամ յոյսը կ'ընդունէր և զոր յաճախ հաւատքը կ'իրականացնէր:

7. Յունական դիցաբանութիւնը բարձր բարոյական մը չէր ներկայացներ. դիք չար օրինակ կուտային մարդոց, Հերմէս գող էր, Աստղիկ՝ պչուռի, Արէս՝ արիւնարբու, Հերա՝ նախանձոտ և այլն: Ապագայ Յոյն իմաստասէրներ այսպէսեցին այն բանաստեղծները որոնք զից ընծայած էին անպատիւ և անամօթ գործեր. Պիւթագորէան մը կը պատմէր թէ՛ իր ուսուցիչը դժոխքին մէջ տեսած էր Հոմերոսի ոգին ծառէ մը կախուած և Հեսիոդին՝ սիւնի մը կապուած, որովհետեւ զրպարտած էին աստուածները:

8. Քսենոփան նաև՝ յիշեալ բանաստեղծները պարստելէ վերջ՝ կը դիտէ. « Աստուած մը միայն կայ որ ո՛չ մարմնով և ո՛չ հոգիով մահկանացուներու կը նմանի »:

6. Նկարագրեցէ Դեկտիսի պատգամախօսը: 7. 8. Քննադատեցէ Յունական կրօնին բարոյականը:

Գ Լ Ո Ի Խ Ժ Զ.

Բ. ՅՈՒՆԱՅ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

1. Յունաց մատենագրական առաջին լեզուն բանաստեղծականն եղաւ. դիւցազներգան բանաստեղծներն, Հոմերոս և Հեսիոդ, երգեցին զից և դիւցազներու գործերը:

2. Հոմերոս հաւանաբար ապրեցաւ թ. դարուն մէջ (ն. թ.). Փոքր—Ասիոյ եօթը քաղաքներ Հոմերոս ծնած ըլլալու փառքը կը փափաքէին իրենց պահել: Սա՛ իր ծերութեան մէջ կուրացած՝ կը շրջէր քաղաքէ քաղաք իր ոտանաւորները արտասանելով. Հոմերոսի քերթուածներ՝ հագներգուներու միջոցաւ անկորուստ պահուած՝ հասան մինչև Զ.րդ դար (560) ուր Պիսիտրատի նախաձեռնութեամբ հաւաքուելով՝ առաջին անգամ գրի առնուեցան: Այս երկերն կը կոչուէին Իլիական և Ոդիսական. առաջինով Հոմերոս կ'երգէ Աքիլլէսի ցասումը, Պատրոկլի և Հեկտորի մահը. երկրորդով՝ կը պատմէ դիւթական ոճով մը՝ Ոդիսեոսի արկածները Տրոյոյ կործանումէն վերջ: Այս երկու քերթուածներ՝ դիւցազներգութեան երկու հրաշակերտներն են որոնք դարեր անցնելէ վերջ՝ դեռ կը պահեն իրենց հրապուրն ու թարմութիւն:

3. Հեսիոդ կը կարծուի թէ՛ Ը.րդ դարուն մէջ ծնած է ի Բէոդոիա. իր գործերը Յունաց մէջ մեծ յարգ ունէին կրօնական և իմաստասիրական խնդիրներու մէջ, սակայն Հոմերոսի քերթուածներուն չափ չահեկան չեն:

1. Ինչո՞վ նկատ Յոյն գրականութիւնը: 2. Հոմերոս եւ իր գործերը: 3. Հեսիոդ:

4. Յունական ռամկավարական վարչութեան միջոցին՝ եղբերեղակ բանաստեղծներ, ինչպէս Տիրատէոս և Սիմոնիդէս, սկսան յորդան տալ կենդանի զգացումներու. քնարերգակ բանաստեղծներէն Պինդարոս, Թերեի արծիւը կոչուած, հանդէսներու մէջ յաղթողներն իր հոգեյոյզ քնարով դրուատեց, Անակրէոն՝ գինին և զուարճութիւնը երգեց։ Սափոն՝ քնարերգակ բոլոր բանաստեղծներէն ամենէն նշանաւորն էր. Տասներորդ մուսան կոչուած է Պղատոնէն։

5. Պերիկլէսի դարուն մէջ գրականութեան ուրիշ սեռ մ'ալ մշակուեցաւ. Եսքիլէս (ծնած 525ին) Սոփոկլէս (ծնած 495ին) և Եւրիպիդէս (ծնած 480ին) ողբերգութիւնը իր կատարելութեանը հասցուցին։

6. Արիստոփան (ծնած 444ին) իր կատակերգութիւնները յօրինեց, որոնց մէջ ծաղրեց Աթենացիներուն մոլութիւնները և հեգնեց Սոփեստները, ինչպէս և Սոկրատը իբրեւ սոփեստ ներկայացնելով։ Նշանաւոր էր՝ նաև Մենանդր իբրեւ կատակերգակ։

7. Յոյնք իրենց գրիչը հաւասար յաջողութեամբ գործածեցին նաև արձակ գրուածներուն մէջ։

8. Հերոդոտո՝ կոչուած հայր պատմութեան, Փոբո Սափոյ Ալեկարնաս քաղաքին մէջ ծնած (484ին), գրեց հետաքրքրաշարժ և դիւթիչ ոճով մը, Մարսկան պատերազմաց պատմութիւնը։ Կ'ըսուի թէ՛ ինքը կարդացած է իր պատմութեան 9 գիրքերը, 9 մուսաներուն անուններովը կոչուած, Ուլիմպիական հանդէսին մէջ, ուր իր հիացող ունկնդիրներէն մէկն էր Թիւկիդիտէս մանուկ։

9. Թիւկիդիտէս (ծնած 471ին) Պերոպոնէսի պա-

տրագմ երկին մէջ իմաստասէր պատմաբանի մը յատկութիւններովը փալեցաւ։

10. Բսենոփոն, Սոկրատի աշակերտ, գրեց Նախնաց բիւրուռ և Դասխարակոսթիւն Կիւրոսի, իր բնական, փորձալի ոճին համար Ասիկեան մեղու կոչուած է։

11. Պլուտարքոս որ ապրեցաւ Բ. դարուն (Յ.Ք.) եղաւ հեղինակ Կեսնիք երեւելի արանց գործին։

12. Պերճախօսութիւնը ծաղկեցաւ Աթէնքի մէջ, ուր հանրային մեծ գործեր կը կարգադրուէին ժողովրդային ժողովով, մեծ ազդեցութիւն ունէին պերճախօսք որոնց խորհուրդներուն յաճախ ժողովը կը հետեւէր. Եսքիլէս՝ Փիլիպպոս թագաւորին շահերը կը պաշտպանէր. Դեմոսթենէս՝ Պարսից դրամով՝ Փիլիպպոսի դէմ կը յարձակէր։ Նշանաւոր էին նաև Պերիկլէս, Լիւսիաս, Իսոկրատէս, Լալլիս։

Դեմոսթենէսի ճառերը բեմական պերճախօսութեան փանալի օրինակներ են։

13. Յոյնք նշանաւոր փիլիսոփաներ ալ ունեցան. ասոնք կ'զբաղէին նաև բնական գիտութիւններով որոնցմէ փիլիսոփայութիւնը դեռ բաժնուած չէր։ Ե. դարուն մէջ յառաջ եկաւ Սոփեստէս կոչուած Սկեպտիկեաններու շարք որ կը յարձակէր՝ անխտիր՝ կրօնի, սովորութեանց և ուրիշ հաստատութեանց դէմ։

14. Ասոնց դէմ մաքառիլ նպատակն եղաւ Սոկրատի (469—399 Ն. Ք.), սա՝ իմաստուն շահուանց զինքը, այլ իմաստասէր, կ'ըսէր. «Իմ բոլոր գիտութիւնս է գիտնալ թէ բան մը չեմ գիտեր»։ Իր նշանաբանն էր ծանխր զից, կ'աշխատէր հարկաւոր մեծ ճշմարտութեանց — բարիին, ճշմարտին և գեղեցկին —

4. Եղբերգակ եւ ֆնարեղակ բանաստեղծներէն ոմանք։ 5. Երեւ մեծ ողբերգակ բանաստեղծները։ 6. Մեծ կատակերգակ բանաստեղծը։ 7. 8. 9. 10. 11. Արձակագիր մատենագիրք (պատմագիրք)։

12. Պերճախօսք։ 13. 14. 15. 16. 17. Յոյն փիլիսոփաներէն ոմանք։

գոյութիւնը հաստատել հակառակ Սովետականներուն և այս գործը կը կատարէր այն քննական մեթոտով որ իր անունով Սոկրատեսան կոչուեցաւ: Իր թշնամիներէն զատաստանի կոչուելով՝ զատապարտուեցաւ մոլեխինդ խմելու «քաղաքին դիքը չպաշտելուն», նոր աստուածներ մտցնելուն և երիտասարդութիւնը զեղծանելուն համար: Սոկրատ խմեց թոյնը անխուով և հանգարտ իր լացող աշակերտներուն խօսելով հոգւոյ անմահութեան վրայ:

ՍՈԿՐԱՏ

ՊԼԱՏՈՆ

15. Պլատոն (429—347 Ն. Ք.) Սոկրատի ամէնէն նշանաւոր աշակերտն եղաւ, հիմնեց Ակադեմական դըպրոցը:

16. Արիստոտէլ (384—322) աշակերտ Պլատոնի և հիմնադիր՝ Պերիպատիկանաց դպրոցին, ամփոփեց իր ժամանակին բոլոր գիտութիւնը իր գիրքերուն մէջ: Հիմնադիր Տրամաքսանոքեսան գիտութեան. մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ ոչ միայն իր դարուն, այլ և իրմէ վերջ 2000 տարի: Աղեքսանդր Մեծի ուսուցիչը եղաւ:

17. Զենոն հիմնեց Ստոյիկեանց, Եպիկուրոս՝ Եպիկուրեանց դպրոցները:

ԾԱՆՈԹ. — Նախկին Յոյնք իրենց գրքերը ձեռքով կը գրէին կամ Պապիրոս կոչուած Եգիպտական տունկին կեղեւէն շինուած երկար թերթերու և կամ մագաղաթ:

ներու վրայ: Ասոնք կը գալարուէին գաւազաններու վրայ. եղէգը, ծայրը ձեղքուած և սրցուցած, կը ծառայէր իբրեւ գրիչ, և մեկանը, սե կամ կարմիր, կը պահուէր զանազան ձեւեր ունեցող կաղամարներու մէջ: Նախնային, յիշատակարաններ և այլն կը գրուէին մոմազօծ փակիրտներու վրայ փղոսկրէ կամ մետաղէ գրոցով (սլաք):

Գ Լ ՈՒԽ ԺԷ.

Գ. ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԳ

1. Յոյնք՝ գեղարուեստներէն շարտարապետութիւն և Քանդակագործութիւն իրենց կատարելութեան հասցուցին, Նկարչութեան և Երաժշտութեան զարգացումը աւելի Միջին դարու վերապահեալ էր:

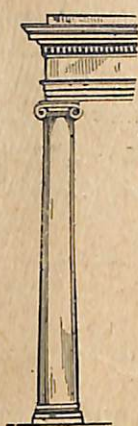
2. Յունաց ամէնէն գեղեցիկ շէնքերն էին տաճարները — դից բնակարանները — միշտ շրջապատուած շքեղ սիւներով, տաճարին կեդրոնն էր՝ խորհրդաւոր և միջին սրբարանը, ուր կուռքը՝ ոսկեդրուագ, գոհարազարդ և զգեստաւորեալ՝ կանգուն կը կենար. սրբարանին ետեւը կը պահէին տաճարին գանձը և յաճախ քաղաքին ոսկին և արծաթը: Շէնքին այլ և այլ մասերուն համեմատութիւնը, կատարելութիւնը և վայելչութիւնը աննման գեղեցկութիւն կուտային տաճարին:

3. Դորիական, Յոնիական և Կորնթական կոչուած երեք ոճի սիւները կը տարբերէին իրենց խարիսխով և խոյակով: Ասոնց մէջ ամէնէն հինն էր Դորիականը:

1. Գեղարուեստք Յունաց մէջ: 2. Յունաց ամէնէն գեղեցիկ շէնքերը որո՞նք էին: 3. Յունական նախնայականութեան երեք ոճերը:

ԴՈՐԻԱԿԱՆ ՍԵՐՆ

ՅՈՆԻԱԿԱՆ ՍԵՐՆ

ԿՈՐԻՆԹԱԿԱՆ ՍԵՐՆ

4. Պարթենոն, Աթենքի պաշտպան դիցուհին նուիրուած, Ակրոպոլի բարձանց վրայ կը կանգնէր վեհաշուք, շինուած էր համակ մարմարիոնէ և Դորիական ոճին պատկանող տաճարներուն ամէնէն համբաւաւորն էր: Դորիական ոճով շինուած էր նաև Դելփիսի մեծ տաճարը:

5. Եփեսոսի Արտեմիսի տաճարը՝ որ Աղեքսանդր Մեծի ծննդեան գիշերը այրուեցաւ՝ Յոնիական շնորհալի ոճին ամէնէն գեղեցիկ օրինակն էր:

6. Կորնթական ճարտարապետութեամբ շինուած տաճարները նուիրուած կ'ըլլային Աստղիկի, Յաւերժաւոր Կարմներու և այլն, որոնց փափկութեան և վայելչութեան աւելի կը պատշաճէր այս ամէնէն ճոխ և ամէնէն զարդարուն ոճը:

7. Քանդակագործութիւնը ծաղկեցաւ ամէն ժամանակէ աւելի Պերիկլէսի դարուն մէջ, Փիդիասի դըպ-

4. 5. 6. Օրինակ իւրաքանչիւրէն: 7. Փիդիաս եւ իր հրաւակները:

ըողը սքանչելի հրաշակերտներ արտադրեց. Փիդիաս ինքն՝ Հոմերոսի հիանալի տողերէն ներշնչեալ՝ շինեց Ոլիմպիական Արամազդի հսկայ և գեղակերտ արձանը 18 մէթր բարձր, նստած ճոխ և քանդակազարդ գահին վրայ, Պարթենոնի Աթենասի համբաւաւոր արձանը նաև այս տաճարին արտաքին կողմը զարդարող քանդակներուն մէկ մասը: Համբաւաւոր էին նաև Պոլիկլետ, Մերոն և Պրաքսիտել: Յունական Քանդակագործութեան հրաշալի և գեղեցիկ արտադրութիւնք իբրև օրինակ կ'ուսումնասիրուին ցարդ:

8. Թէև Նկարչութիւնը Քանդակագործութեան չափ չզարգացաւ Յունաց մէջ, այսու հանդերձ ելան նշանաւոր նկարիչներ, զոր օրինակ Պոլիգնոտ որ ժամանակակից էր Փիդիասին, Ջեւքսիս(*) և Պարրասիոս, Ապելէս և այլն: Որովհետև իւղաներկը անծանօթ էր, ուստի Յունական պատկերներն էին ջրաներկ ընդհանրապէս:

Յոյսք՝ իրենց գրականութեան և գեղարուեստներուն հիանալի արտադրութիւններով մեծապէս օգտաւրեցին աշխարհի քաղաքակրթութեան:

(*) Իր վրայ զարմանալի զրոյցներ կը պատմուէին Յունաց մէջ, հաստատելու իր նկարելու հիանալի կարողութիւնները:

8. Աւիսարն ի՞նչ կը պարտի Յոյն քաղաքակրթութեան:

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԵՐ

1. Յունական գաղթականութիւնք
2. Յունաց ընկերական վիճակը Համերոսի ժամանակ
3. Յունական հանդէսները
4. Բաղդատեցէք Սոլոնի և Լիկուրգոսի օրէնքները
5. Պարսից քաղաքականութիւնը Պելոպոնէսի պատե-
րազմին ժամանակ
6. Եպամոնոսի նկարագիրը
7. Սոկրատ՝ Սոփիստէսներուն դէմ
8. Դեմոթենէսի կեանքը
9. Աղեքսանդր Մեծ
10. Աքայեան դաշնակցութիւն
11. Աղեքսանդրի և իր հաստատութիւնները
12. Յոյն՝ գրականութեան և արուեստի մէջ
13. Յունաց կարեւորութիւնը՝ քաղաքակրթութեան
պատմութեան մէջ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մ Ա Ս Ն Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ

ՅՈՒՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ԴԼՈՒՆ

Ա.	Աշխարհագրական դիրքը և գաղութք . . .	Էջ 3
Բ.	Դիցաբանական շրջան	5
	Պատմական շրջան	9

Ա.Ռ.Ա.ԶԻՆ ՇՐՋԱՆ

Գ.	Լիկուրգոս և իր օրէնսդրութիւնը . . .	10
	Պատ. կապ. Մեմփրիական պատերազմները	13
Դ.	Սոլոն և իր օրէնսդրութիւնը	14
Ե.	Յունական կառավարութիւն	18
Զ.	Յունական խաղեր և հանդէսներ	20
	Ամփոփում Ա. Շրջանի	22

Ե Ր Կ Ր Ո Ր Դ ՇՐՋԱՆ

Է.	Մարական պատերազմներ	24
Ը.	Պերիկլէս և իր դարը	29
Թ.	Պելոպոնէսի պատերազմը	32
	Պատմական կապ. 1. Դատաւորաց կառա- վարութիւնը, 2. Նահանջ Բիւրուն . . .	35
Ժ.	Թերէի գերիշխանութիւնը	36
	Ամփոփում Բ. Շրջանի	39

ԵՐՐՈՐԴ ՇՐՋԱՆ

ԺԱ.	Փխլիպպոս թագաւոր	40
ԺԲ.	Աղեքսանդր Մեծ	43
ԺԳ.	Աղեքսանդրի յաջորդները	47
	Ա. Սիւրիոյ թագաւորութիւն	48
	Բ. Եգիպտոսի թագաւորութիւնը	49
	Գ. Փխլիպպոսի երկրին թագաւորութիւնը	51
ԺԴ.	Յունաստանի վերջին օրերը	52
	Ամփոփում Գ. Շրջանի	55
ԺԵ.	Յունական քաղաքակրթութիւն	
	Ա. Յունաց կրօնքը	56
ԺԶ.	Բ. Յունաց գրականութիւնը	61
ԺԷ.	Գ. Գեղարուեստք	65
	Խմբագրութեան նիւթեր	68

ՄԱՍՆ Պ.

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ

Գ. Լ. ՈՒԽԱ.

ԲԱՐԲԱՐՈՍԱՅ ԱՐՇԱԽԱՆՔԸ

1. Երբ Հռովմէական տէրութիւնը տկարացաւ, շնդհանրապէս հիւսիսէն վայրագ ցեղեր սկսան յարձակումներ ընել կայսրութեան երկիրներուն վրայ. Հռովմէացի զինուորները այնքան տկարացած էին որ անկառող էին զրահ կրել:

2. Կայսրերը՝ բարբարոսներուն ձեռքով բարբարոսները վանելու քաղաքականութեամբ իրենց բանակներուն մէջ ընդունեցան զանոնք: Հոնաց պետը, Ատտիլա, Հռովմէացիներու, Գոթական և Ֆրանկական միացեալ զօրութեանէն յաղթուեցաւ Շալոնի մէջ: Բարբարոսները՝ որ արդէն քաջ պատերազմիկներ էին, Հռովմէացիներուն տակ մարտը լուծած՝ պատերազմելու արուեստն ալ սորվեցան, և յետոյ, ինչպէս պիտի տեսնենք, տէր եղան կայսրութեան:

3. Բարբարոսաց — Տեւտոնեան կամ Գերմանական ցեղեր — արշաւանքը հետեւեալ կերպով տեղի ունեցաւ:

4. Գոթացիք երկու մասերու բաժնուած էին, Ոսթ-

1. 2. Հռովմէական կայսրեր ի՞նչ քին: 3. Բարբարոսները քր ցեղին կը վերաբերէին: 4. Ո՞վ եւ Գոթք եւ ուր հաստատուեցան:

րողութք և Վիսիգոթք: Ոսթրոգոթք՝ Արեւելեան կայսեր անուանական դաշնակիցներն էին, և պաշտօն ունէին Դանուբի սահմանադրութիւնը պաշտպանելու ուրիշ ցեղերու դէմ (319):

5. Վիսիգոթք չուզելով հնազանդել Հոնաց, որոնք իրենց վրայ արշաւած էին, կայսրութեան սահմաններուն մէջ մտան, ապա հասան մինչև Ադրիանուպոլիս: Մեծն Թէոդոս կայսրը յաջողեցաւ հանդարտեցնել զանոնք: Վիսիգոթներուն նոր պետը, Ալարիկոս, Ուորիոսի, Թէոդոս կայսեր որդիին, դէմ ելնելով մտաւ Հռովմ և աւարի տուաւ (410): Վիսիգոթները յետոյ հաստատուելով Գաղիոյ հարաւային երկիրներուն մէջ, հիմնեցին Վիսիգոթներու թագաւորութիւնը:

6. Հոնաց հզօր պետը, Ատտիլա, որ ինքզինքը Աստուծոյ պատուհասը կ'անուանէր, արշաւեց Իտալիոյ վրայ, ուր մեծ աւերներ գործեց. կ'ըսէր, « խոտ չի բուսիր ուր որ իր ձին կոխած է »: Հռովմի պապին աղաչանքով և մեծ գումարի մը վճարումով իր արշաւանքէն դարձաւ Հունգարիա, ուր քիչ ժամանակէն մեռաւ: Իրեն հետ վերջացաւ Հոնաց իշխանութիւնը:

7. Կայսրերը՝ Իտալիան պաշտպանելու համար արշաւող բարբարիկ ցեղերուն դէմ, շատ կանուխ ետ կանչած էին Գաղիա գտնուող իրենց զօրքերը. այն ժամանակ Բիւրկինեանք և Վանդալք՝ անարգել Հռենոսէն անցան. Բիւրկինեանք իրենց անունով թագաւորութիւն մը հաստատեցին Գաղիոյ մէկ մասին մէջ. Վանդալք անցան Գաղիայէն, ժամանակ մը մնացին Սպանիոյ մէջ որուն մէկ գաւառը իրենց անունով կոչուեցաւ Վանդալուզիա կամ Անդալուզիա, ապա անցան Ափրիկէ հիմնե-

լով Վանդալաց թագաւորութիւնը, որուն մայրաքաղաքը եղաւ Կարքեդոն (327): Վանդալաց հզօր պետը, Գենսերիկ, Ափրիկէէն Իտալիա անցաւ, Հռովմ աւարի տուաւ (455): Վանդալները բարբարիկ ցեղերուն մէջ ամենէն կատաղիներն էին. Միջերկրականի եզերքը բնակող ժողովուրդներուն ահ ու սարսափ պատճառեցին իրենց յանկարծական յարձակումներով և աւարառութեամբ. իրենց անունը (Վանդալ) բոլոր լեզուներու մէջ անցաւ կործանող, աւերող նշանակութեամբ: Բարեբաղդաբար այս թագաւորութիւնը երկար չտեւեց. Յուստինիանոսի ժամանակ Արեւելեան կայսրութեան հետ միացաւ (534):

8. Փրանկները Պելճիոյ մէջ կը բնակէին և Հռովմի կայսրերուն դաշնակից կը համարուէին. իրենց Կլովիս պետը արշաւեց Գաղիա ուր ջախջախիչ պարտութիւն մը կրեց Հռովմէացի կառավարիչը Մուսսոնի մէջ (486 Ն. Ք.). այսպէս հիմնուեցաւ Փրանկաց թագաւորութիւնը: Կլովիս իր պետութիւնը ընդարձակեց, վախեց Հռովմի Պապին և Կ. Պոլսոյ կայսեր բարոյական աջակցութիւնը որ օգնեց իր հեղինակութիւնը զօրացնելու թէ՛ իր ժողովուրդին և թէ՛ կայսրութեան նախկին հպատակներուն մէջ:

9. Երբ Հռովմէական կայսրերը ստիպուեցան իրենց զօրագունդերը Բրիտանիայէն կանչել, բնիկները՝ Սաքսոնները հրաւիրեցին զիրենք Սկոտիոյ լեռնականներուն դէմ պաշտպանելու համար. նոյնպէս Անգլիացիները եւ կան Տանիմարքայէն. այս կերպով Բրիտանիոյ մէջ հաստատուեցան Անկլո-Սաքսոն եօթը թագաւորութիւնները: Այս նորեկները (Սաքսոնները) որոնք Քրիստոնեայ չէին,

5. Խօսէ Վիսիգոթներուն վրայ: 6. Ասիլա ո՞վ էր: 7. Բիւրկինեանք եւ Վանդալք:

8. Կլովիս որո՞նց պէտք էր: 9. Ի՞նչ առթիւ Սաքսոնք եւ Անգլիացիք Բրիտանիա հաստատուեցան:

իրենց կարգին մեծ նեղութիւններ տուին ընկիւններուն. Հռովմէական քաղաքակրթութեան հետքը գրեթէ չմնաց: Սոսկալի կոխներ տեղի ունեցան, որոնց միջոցին համաբաւարար եղաւ Արթուր թագաւորը իբրեւ զիւցազն մը (Կեղտական) ընկի ժողովուրդին մէջ:

10. Ոստրոգոթք՝ Ատտիլայի մահէն վերջ հաստատուեցան Հունգարիոյ մէջ, ապա իրենց թագաւորը, Թէոդորիկ, Իտալիա արշաւեց կայսեր թոյլտուութեամբ (493). կառավարեց Իտալիա նախկին կայսրերուն նման: Իր իշխանութեան ժամանակ Իտալիա խաղաղութիւն վայելեց. չըջալից Տեւոնն ցեղեր յաճախ Թէոդորիկը իրաւարար կ'ընտրէին իրենց վէճերուն ասթիւ, այնքան տարածուած էր իր իմաստութեան և արդարասիրութեան համբաւը: Իր մեռնելէն 27 տարի վերջ Ոստրոգոթաց թագաւորութիւնը Արեւելեան կայսրութեան մասն եղաւ Յուստինիանոս կայսեր ժամանակ Բելիսարիոսի և Ներսէս պատրիկի ձեռքով (554), բայց քիչ ժամանակէն Լոմպարտացիք Ալպեաններէն անցնելով, Լոմպարտական թագաւորութիւնը հիմնեցին Բոյի ամբողջ հովտին մէջ (568): Լոմպարտացիք անգութ և կատաղի ժողովուրդ մըն էին, բայց անզգալարար փոխուեցան և մինչև իսկ եղան ուսման և արուեստի առատաձեռն պաշտպաններ: Հռովմի Պապը երկաթէ թագ մը չնորհեց թագաւորին: Այս թագաւորութիւնը կործանեցաւ Կարոլոս Մեծէն որ այս առթիւ Լոմպարտայի թագը ընդունեցաւ Պապին ձեռքէն (774 Ն. Ք.):

11. Բարբարիկ ցեղերու այս արշաւանքը մեծ հետեւութիւններ ունեցաւ. գրականութիւն և արուեստք չմշակուեցան, քաղաքներ կործանեցան, յիշատակարան-

10. Ոստրոգոթքի ուր հաստատուեցան: 11. Ի՞նչ եղաւ բարբարոսաց արեւմտեան հետեւանքը:

ներ ջնջուեցան. Լատիներէնը աղաւաղուելով Ռոմանական կոչուած լեզուները կազմուեցան: Արշաւանքէն առաջ՝ միայն Հռովմէական կայսրութիւնը կար, արշաւանքէն յետոյ՝ բազմաթիւ բարբարիկ իշխանութիւններ կազմուեցան, որոնց մէջ երկու տեսակ բնակիչներ կային — Գերմանացիք և Հռովմէացիք — առաջինները՝ իրենց սովորութիւններովը փոխեցին ընկերութիւնը և կառավարութեան կանոնները. Հռովմէացի կալուածատէրեր քաղաքներու մէջ կը բնակէին և իրենց կալուածները գերիներու մշակել կուտային. Գերմանացի պետեր՝ զինեալ և իրենց սեղանակից հաւատարմներէն շրջապատեալ՝ գիւղերու մէջ հաստատուեցան: Բարբարոսք Քրիստոնեայ եղան, թէև ցեղերէն ոմանք արդէն Քրիստոնեայ եղած էին արշաւանքէն առաջ. Գոթացիք, Վանալք, Բիւրկինեանք և Լոմպարտացիք Արիստես եղան, մինչդեռ Փրանկները՝ Կաթոլիկ. կայսրութեան բնակիչները Կաթոլիկ ըլլալով՝ աւելի սիրով հնազանդեցան Փրանկներուն. ճիշդ այս պատճառաւ ասոնց թագաւորութիւնը միւս թագաւորութիւններէն աւելի զօրաւոր եղաւ:

Արդի ընկերութիւնը բարբարոսներէն ընդունած է անձնական աղիկամութեան սէրը, իսկ Հռովմէացիներէն՝ երկարատեւ քաղաքակրթութեան ձեւերը:

Գ Լ Ո Ի Խ Բ.

ԲԱՐԲԱՐՈՍՆԵՐԸ ՔՐԻՍՏՈՆԵԱՅ Կ'ԸԼԼԱՆ

1. Բարբարոսները, ինչպէս կարգացինք նախընթաց գլուխին մէջ, Քրիստոնեայ եղան կամ Հռովմէա-

1. Բարբարոսներուն դարձը ի՞նչ օգտակարութիւն ունեցաւ:

կան պետութեան անկումէն առաջ կամ քիչ ժամանակ վերջ: Բարբարոսներուն Գրիստոնեայ ըլլալը շատ օգտակար եղաւ Հռոմէական պետութեան ընակիչներուն, ազատելով զանոնք շատ անգամ տառապանքներէ և անլուր անգթութիւններէ: Այս բանը որոշ կը տեսնուի քանի մը արշաւանքներու մէջ: Բարբարիկ ցեղերէն ոմանք, զորօրինակ, Գոթացիք, Վանդալք, Լոմպարտացիք ևայլն, Արիոսեան եղան, իսկ ուրիշներ՝ Կաթոլիկ: Խօսինք այժմ այս վերջիններուն վրայ:

2. Փրանկները, երբ Հռոմէական պետութեան սահմաններուն մէջ մտան, հետեւեալ կերպով: Բարբարիկ ժողովուրդ մը Հռոմէոսէն անցնելով՝ յարձակեցաւ Փրանկներուն վրայ (496 Ն. Ք.): Այս հին ժողովուրդներուն մէջ սոսկալի եղաւ կռիւը: Կլովիս, Փրանկներուն թագաւորը, պատերազմի միջոցին ծունկի վրայ եկած՝ երդում ըրաւ որ եթէ Գրիստոնէից Աստուածը յաղթութիւնը իրեն պարգեւէ, պիտի ըլլայ անոր հաւատարիմ հետեւողը: Կլովիս յաղթեց թշնամիին եւ ինքն ալ հաւատարիմ իր խոստումին՝ մկրտուեցաւ, իրեն հետ քրիստոնեայ ընելով իր հազարաւոր պատերազմիկները: Այս մկրտութեան միջոցին մկրտող եպիսկոպոսը Փրանկներուն թագաւորին ուղղեց սա խօսքերը, որոնք գրականութեան մէջ անցած են. «Պաշտէ ինչ որ երբեմն կ'այրէիր և այրէ՝ ինչ որ երբեմն կը պաշտէիր»:

3. Անկլո-Սաքսոնները Փրանկներէն շատ ուշ քրիստոնեայ եղան: Կը պատմուի թէ՛ օր մը վանական մը՝ որ յետոյ Պապութեան դահլը բարձրացաւ Գրիգոր Ա. անունով, անցաւ Հռոմի գերեմլածառոցէն, տեսաւ հոն քանի մը Անգլիացի գերիներ որոնց գեղեցկութիւնը իր հետաքրքրութիւնը արթնցուց անոնց մասին. հարցուց

անոնց տղգութիւնը — «Էնկըլս (անգլիացի) են, պատասխանեցին — «Անոնք Էնկըլս չեն, այլ Էնձըլս(*), դիտեց բարեպաշտ վանականը: Երբ Պապ ընտրուեցաւ, յիշեց այս դէպքը եւ Անգլիացիները քրիստոնեայ ընելու համար Օգոստինոս վանականը ղրկեց քսան ընկերներով: Քէնթի թագաւորը՝ որուն թագուհին իբրեւ Փրանկ իշխանուհի արդէն քրիստոնեայ էր, սիրով ընդունեցաւ պապին կրօնական պատուիրակութիւնը և իր ժողովուրդով քրիստոնեայ եղաւ: Այսպէս Սաքսոնները առաջին անգամ քրիստոնեայ կոչուեցան Քէնթի մայրաքաղաքին, Քէնթերպլերի մէջ: Գրիստոնէութիւնը տարածուեցաւ երկրին միւս մասերուն մէջ ալ, թէեւ ոչ առանց դժուարութեան:

4. Անկլո-Սաքսոններուն դարձը շատ օգտակար եղաւ իրենց. հաստատուեցաւ երկրին հաղորդակցութիւնը՝ որ դադրած էր, քաղաքակրթեալ աղգերուն հետ. «Քաղաքակրթութիւն, արուեստ, դպրութիւն, որոնք խոյս տուած էին Անգլիացի արշաւողներուն սուրին առջեւէն, դարձան քրիստոնէական հաւատքին հետ»: Յիշենք նաեւ ուրիշ օգտակարութիւն մը. Գրիստոնէութիւնը պապականութեան ձեւին մէջ իր եկեղեցական կազմակերպութեամբ եւ միութեամբ փութացուց երկրին քաղաքական միութիւնը:

5. Յիշենք այս առիթով նաեւ թէ՛ Գերմանիոյ շանազան ցեղեր ալ քրիստոնեայ եղան. իրենց մեծ առաքեալն եղաւ Ս. Բոնիփակիոս որ հիմնեց դպրոցներ, լանքեր և վերջապէս մեռաւ մարտիրոսի մահով (753): Եւոր հիւսիսային ժողովուրդներն ալ քրիստոնեայ եղան ԻԱ. դարու վախճանին և հրաժարեցան իրենց ծովաս-

(*) Էնձըլս անգլիերէնի մէջ կը նշանակէ հրեշտակներ:

պատակալին յարձակումներէն: Վերջապէս գրեթէ բոլոր Եւրոպա, այսինքն բացի հարաւային սպանիոյ մէկ մասէն եւ Պալթիկեան սահմաններէն, ԺԴ. դարու սկիզբը քրիստոնեայ եղած էր:

Գ Լ Ո Ւ Խ Գ.

Մ Ե Ն Ա Ս Տ Ա Ն Ք

1. Մենաստանները ա՛յնքան մեծ եւ կարեւոր տեղ մը կը բռնեն Միջին-Դարու պատմութեան մէջ որ կարեւոր կը սեպենք քանի մը խօսքով ներկայացնել անոնց ծագումը, նպատակը եւ կատարած դերը:

2. Չենք կրնար ըսել թէ՛ մենակեցութիւնը Քրիստոնէութեան հետ ծագում առաւ, որովհետեւ գիտենք թէ՛ Քրիստոնէ առաջ կային Հրեայ մենակեացներ, զորօրինակ, Եղիա եւ Յովհաննէս Մկրտիչ: Հնդիկներուն մէջ Պուտտա օրինակը տուաւ ճգնաւորական կեանքի: Մենակեցութեան գաղափարը Քրիստոնէութեան ծոցին մէջ մեծ ընդունելութիւն գտաւ Գ. դարուն վերջերը: Ս. Անտոն Եգիպտացի ճգնաւորը, իր ազդեցութեան եւ վարած կեանքին պատճառաւ « ճգնաւորներուն հայրը » կոչուած է: Դեկուս կայսեր հալածանքը Քրիստոնեաներուն դէմ հազարաւորներ անապատները մղեց ճգնաւորական կեանք վարելու: Այս շարժումը ա՛յնքան մեծ համեմատութիւններ ստացաւ որ կ'ըսուի թէ՛ Եգիպտոսի քաղաքները գրեթէ պարպուեցան Քրիստոնեայ բնակիչներէ: Ս. Բարսեղ, Կեսարիոյ հայրապետը, նմանապէս

մեծ դեր ունեցաւ կաղմակերպելու եւ ծաւալելու մէջ վանական դրութիւնը: Հայոց մէջ եւս թէեւ այս շարժումը սկսած է Գրիգոր Լուսաւորչի օրերէն իսկ, սակայն մենակեցութիւնը եւ վանական դրութիւնը մեծ թափ առին Ներսէս Կաթողիկոսի օրով որ գործադրեց Ս. Բարսեղի վանական կանոնները:

3. Վանական դրութիւնը՝ որ Արեւելքի մէջ հաստատուեցաւ Դ. Դարու կէսին, Եւրոպա ալ մտաւ եւ շատ քիչ ժամանակի մէջ տարածուեցաւ, թերեւս սաղիսաւոր պատճառով որ բնակիչները ապաստանաբան կը դառնէին վանքերուն մէջ: Այսպէս կաղմուեցան եղբայրութիւններ կամ միաբանութիւններ. իւրաքանչիւր միաբան կ'ուխտէր պահել սա երեք բաները, — աղիւսութիւն, ժողովարարութիւն եւ հնազանդութիւն: Այս միաբանութիւններէն ամէնէն համբաւաւորն եղաւ Բենեդիկտականութիւնը կարգը:

4. Գաղափարը՝ որ հաւատացեալները կը մղէր անձին տեղեր, անապատներու մէջ ճգնողական կեանք վարելու կամ վանական միաբանութիւններ հաստատելու, հոգիի փրկութիւնն էր. կը կարծուէր թէ՛ մարմինը բնութիւնն է, թէ պէտք չէ մեր Փիղիքական բնութեան բնազդներն ու ախորժակները գոհացնել, թէ հոգին ա՛յնչափ կը զօրանայ, որչափ մարմինը կը նեղուի, կը խոչտանաւորի: Այս գաղափարով մէկը, զորօրինակ, կ'ապրէր խաճախուտի մը մէջ, որպէս զի իր մերկ մարմինը միապատնեւ խալթոցներու ենթարկուի. ուրիշ մը քառանուն որ փշալից մացառուտի մը մէջ կեցաւ աղօթելով: Գնաւորներուն մէջ ամէնէն համբաւաւորն եղաւ Ս. Սիլվեստրէ Սիլվեստիանը որ երեսուն տարի անցուց վաթնուն ոտք բարձր սիւնի մը վրայ:

1. Մենաստաններ: 2. Մենակեցութեան ծագումը Արեւելքի մէջ:

3. Մենակեցութիւնը Արեւմուսքի մէջ: 4. Բացառել մենակեցութեան գաղափարը:

5. Տարակոյս չկայ որ վանքերը շատ օգտակար եղան Միջին Դարուն Արեւելքի և մանաւանդ Արեւմուտքի մէջ: Վանականներն էին որ իբրեւ քարոզիչ՝ Քրիստոնեայ ըրին բարբարոսները, իբրեւ ուսուցիչ՝ դպրոցներ բացին, իբրեւ օրինակիչ՝ ազատեցին հին ձեռագիրներ ցեցակեր կորնչելէ և այսպէս պատճառ եղան անցեալին ուսումներն ու գիտութիւնները ներկայ սերունդին փոխանցելու: Վերջապէս ամփոփելով՝ վանքերը ծառայեցին իբրեւ հիւրանոց, պատսպարան, հիւանդանոց և դըպրոց: Միւս կողմէ սակայն մոռնալու չենք որ վանքերն ալ իրենց վնասներն ու թերի կողմերն ունեցան. այս մասին պիտի խօսինք զանազան առիթներով պատմութեան ընթացքին մէջ:

Գ Լ ՈՒ Խ Դ.

ԲԻԻԶԱՆԴԻԱՆ ԿԱՅՐՈՒԹԻՒՆ

1. Արեւելեան կայսրութիւնը հիմնուեցաւ այն ատեն, երբ Մեծն Թէոդոս բաժնեց Հռովմէական պետութիւնը իր երկու — Ուորիոս և Արկատիոս — որդիներուն միջև (395 Յ. Ք.). այս կայսրութիւնը կոչուած է նաեւ Բիւզանդական Կոստանդնուպոլսոյ անունով, և Յուլիանոս՝ վասն զի ժողովուրդը մեծ մասով Յոյն էր:

2. Մեծն Թէոդոսի մահէն (395) մինչև Յուստինիանոս՝ Արեւելեան կայսրութեան գահուն վրայ աննշան և տկար կայսրեր նստան:

5. Քննադատել վանքեր: 1. Բիւզանդական կայսրութիւնը ուրիշ ինչ անուններով կոչուած է: 2. 3. 4. Խօսեցե՛ք Յուստինիանոսի վրայ իբրեւ աշխարհակալ:

3. Յուստինիանոս մեծ համբաւ կը վայելէ իբրեւ աշխարհակալ, շինող և օրէնսդիր:

4. Պատերազմեցաւ Պարսից դէմ (528-562) որոնց կըրցաւ բոլորովին յաղթել, ուստի խաղաղութիւն հաստատուեցաւ փոխադարձ զիջումներով, Վանտայաց թալաւորութիւնը ջնջելով (534) Ափրիկէ միացուց կայսրութեան հետ, Իտալիա Ոստրոգոթերէն (553) և հարաւային Սլաւիա Վիսթգոթերէն գրաւեց (552):

5. Իբրեւ շինող՝ կայսրութեան պաշտպանութեան համար շատ ամրոցներ կառուցանել տուաւ, և Անասթեաս լայսեր շինել տուած պարիսպը որ երկրաշարժէ կործանած էր, վերականգնեց, մայրաքաղաքին բարեկարգութեանը համար աշխատեցաւ, վերաշինեց Ս. Սովիան որ իշխանութեան սկիզբները այրած էր. չերամբնեցրաւ թուրքներ Չինաստանէն կայսրութեան մէջ՝ իր օրով տեղի ունեցաւ գաղտնի կերպով երկու վանականներու ձեռքով:

6. Յուստինիանոս՝ Տրիդնիոս իրաւագէտին ձեռքով զատրաստել տուաւ իր անունով ծանօթ օրինագրքերը, աւաքելով նախկին կայսրերուն հրովարտականքները և օրէնքները: Չափազանցած չենք ըլլար, եթէ ըսենք թէ՛ լայսրը Հռովմէական օրէնքներուն այս խմբագրութեամբ մեծ ծառայութիւն մատուց, վասն զի քաղաքակրթեալ ողջերու օրէնքները անոր վրայ հիմնուած են: Հռովմէական օրէնքներուն այս խմբագրութիւնը ամէնէն թանկաւին կտակն էր զոր Հռովմ թողուց աշխարհի:

7. Յուստինիանոսի յաջորդներուն մէջ նշանաւոր եղաւ Հերակլէս կայսրը, որուն ժամանակ Պարսիկ Սիւլիա արշաւեցին, Երուսաղէմէն առին խաչափայտը և տա-

5. Յուստինիանոս իբրեւ շինող: 6. Յուստինիանոս իբրեւ օրէնսդիր: 7. Ո՞վ էր Հերակլէս:

րին յաղթանակով Պարսկաստան. Եգիպտոս ալ գրաւուեցաւ. յետոյ Փոքր Ասիոյ վրայ քաղեցին և մինչև Քաղկեդոն յառաջացան՝ մայրաքաղաքին իսկ սպառնալով (613). Կայսրը այս տագնապի պահուն՝ պատրաստուեցաւ մեկնիլ Կ. Պոլսէն և նաեւ Կարքեդոն հոն հաստատուելու համար, բայց Կ. Պոլսոյ պատրիարքին թախանձանքին վրայ հրաժարեցաւ իր մտադրութենէն և քիչ մը ժամանակ շահելու նպատակով իրեն շատ աննպաստ պայմաններով խաղաղութիւն հաստատեց Պարսից թագաւորին հետ: Կայսրը նախ հարաւէն և ապա հիւսիսէն յարձակեցաւ թշնամիին երկրին վրայ. Պարսիկները յաղթուեցան Նինուէի մօտ (627). խաչափայտը Երուսաղէմ տարուեցաւ (628):

8. Կայսրութիւնը այս երկարատե պատերազմներէն վերջ պէտք ունէր խաղաղութեան, բայց ահա ճիշդ այդ միջոցին երեւելի Արաբ ժողովուրդը յարձակեցաւ կայսրութեան երկիրներուն վրայ:

9. Իսաւրացի կայսրեր՝ իբրեւ պատկերաւոր իրենց նախնանձայնութեան հետեւանքով՝ կորսնցուցին Իտալիան:

10. Սելճուգեանք զօրանալով՝ գրաւեցին Պաղատա ժԱ. դարուն սկիզբը, և յետոյ տիրեցին Փոքր Ասիոյ մեծ մասին, կայսրերը անկարող էին անոնց ո՛ր և է դիմադրութիւն ընելու: 1204ին՝ Խաչակիրք տիրեցին Կ. Պոլսոյ և զայն Լատին կայսրութեան մայրաքաղաք ըրին՝ այս միջոցին կաղմուեցան քանի մը փոքր Լատին, և երեք Յոյն, պետութիւններ. այս վերջիններուն մէջ ամէնէն զօրաւորն եղաւ Նիկիոյ կայսրութիւնը: 1261ին՝ Միքա-

էլ Պալէոլոկ, Նիկիոյ կայսրը, Յունական հարստութիւնը կրկին հաստատեց Կ. Պոլսոյ մէջ:

11. Քաղաքային պատերազմներ վաւթացուցին կայսրութեան կործանումը. Թուրքերը կը յառաջանային տիրելով կայսրութեան երկիրներուն, սկսան նոյն իսկ կայսրերէն հարկ պահանջել. վերջապէս Մուհամէտ Բ. Ֆաթիհ Սուլթանը տիրելով Կ. Պոլսոյ (1453) հակառակ վերջին կայսր Գիւցաղնական պաշտպանութեան՝ կործանեց Արեւելեան կայսրութիւնը:

12. Բիւզանդական կայսրութիւնը խստիւ քննադատուած է, մոլութիւններ, կրօնական բուռն վէճեր, կուսակցական կրքեր կրկէսի խաղերուն առթիւ՝ ահա զխաւոր պատճառները կայսրութեան տկարութեան և քայքայման: Չափազանց վնասակար եղաւ կայսրութեան՝ Յոյն կայսրերուն այն քաղաքականութիւնը որով ջնջեցին քաղաքական կեանքը այն ազգերուն որոնք իբրեւ դաշնակից՝ կայսրութեան արեւելեան սահմանները կը պահպանէին:

13. Արդար է որ խոստովանինք միեւնոյն ժամանակ թէ՛ երբ հին քաղաքակրթութիւնը մոռցուեցաւ Արեւմուտքի մէջ արշաւանքին միջոցին, Արեւելեան կայսրութիւնը պահպանեց զայն և հաղորդեց արդի Եւրոպական ազգերուն, պահպանեց նաեւ Հռովմէական օրէնքը, Յոյն մատենագրութեան հրաշակերտները, գտաւ ճարտարապետական այն գեղեցիկ ոճը որ Բիւզանդական արուեստ կը կոչուի, և վերջապէս Արեւելեան Եւրոպոյի բարբարիկ ժողովուրդներուն քաղաքակրթութեան օրինակը տուաւ:

8. Կայսրութեան վրայ որո՞նք յարձակեցան: 9. Պատկերաւոր կայսրերու վէճեր ի՞նչ հետեւանք ունեցաւ: 10. Ի՞նչ վնասներու ենթարկուեցաւ կայսրութիւնը:

11. Ե՞րբ վերջացաւ Արեւելեան կայսրութիւնը: 12. 13. Բիւզանդական կայսրութեան յուրի եւ լաւ կողմերը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ե.

ԱՐԱՐԱՅԻՔ ԵՒ ԻՐԵՆՅ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆՆԸ

1. Արարացիք բաժնուած էին զանազան ցեղերու, որոնց իւրաքանչիւրը ունէր իր պետը—շէյխ կամ եմիր— և կը պաշտէր իր մասնաւոր կուռքը, սակայն ամէնքը ունէին հասարակաց սրբալիւյր մը — Քեապա — քառակուսի ձեւով շինուած՝ Մէքքէի մէջ։ Արարացիք երբեք Հռովմէական կայսրութեան հպատակ չեն եղած, կը սիրէին բախտախնդիր կեանքը և այս պատճառաւ Սարակիսոս ալ կոչուած են։ 2. զարուն Արարացիք՝ կրօնապէս և քաղաքականապէս միացած՝ մեծ դեր խաղացին Միջին Դարու պատմութեան մէջ։

2. Մուհամմէտ, Իսլամներուն մարգարէն, ծնաւ 571ին Մէքքէի մէջ, կը սերէր Գուրէյշեանց ցեղէն, ունեցաւ առեւտրական յարաբերութիւններ Արաբական թերակղզիին, ինչպէս նաև Սիւրիոյ և Պաղեստինի մէջ։ 610ին յայտնեց թէ Աստուծոյ պաշտօն ընդունած էր Աբրահամու հաւատքը վերահաստատել, թէ «Միայն մէկ Աստուած կայ, և Մուհամմէտ անոր մարգարէն է»։ Այս կրօնքը կոչուեցաւ Իսլամութիւն և իր Սուրը Գիրքը կը կոչուի Գուրան։

3. Մարգարէին առաջին աշակերտները եղան Խաթիճէ կինը, Ալի և Ապուպէքիր աղգականները. 622ին ստիպուեցաւ Մէքքէն թողուլ և երթալ Մէտինէ որ հին կռապաշտ կրօնքին պաշտպաններուն սպառնալիքներէն հեռու մնայ. Մէտինէի բնակիչները սիրով յարեցան նոր

1. Արարացիներուն նախկին վիճակը։ 2. 3. Խոսեցէք Մուհամմէսի վրայ։

կրօնքին, մարգարէն ժողովուրդին զուխը անցած՝ տիրեց Մէքքէի. բոլոր Արաբական ցեղերը իր վարդապետութեան դարձնելէ յետոյ՝ երբ կը մտածէր իր կրօնքը Արաբիոյ սահմաններէն դուրս եւս տարածել, մեռաւ Մէտինէի մէջ 632ին։

4. Մարգարէին յաջորդները Խալիֆա կոչուեցան, առաջին չորս Խալիֆաներն եղան Ապուպէքիր (632—634), Էօմէր (634—644), Օսման (644—655) և Ալի (655—661)։ Ապուպէքիր, մարգարէին աները, տեղ տեղ ազած խռովութիւնները զսպելէ վերջ՝ բանակ մը ղըրեց, Սիւրիա ընկճելու համար. արշաւող բանակը յաղթանակով յառաջացաւ մինչև Դամասկոս զոր պաշարեց սկիւ։ Հերակէս կայսրը՝ որ Անտիոք կը գտնուէր, ի գուրդու անգամ օգնական զօրք ղրկեց. քաղաքը ինկաւ Խալիֆաներուն ձեռքը։ Խալիֆան՝ քաղաքին անկման օրը մեռաւ (634). իրեն յաջորդեց Էօմէր. քանի մը ամիս երջ Երուսաղէմ ալ անձնատուր եղաւ. Խալիֆան անամբ եկաւ քաղաքին բանալիները ստանալու և այս առիւթով որոշեց անձնատուութեան պայմանները. հետեւեալ չէպքը ցոյց կուտայ թէ՝ Խալիֆան որչափ հոգածու լռեցաւ պահելու ոչ միայն ոգին իր ընդունած պայմաններուն այլ և տաւը։ Օր մը Էօմէր՝ քաղաքին Պատարարքին հետ կը գտնուէր Կոստանդիանոսի եկեղեցիին մէջ. երբ աղօթելու ժամը եկաւ, Խալիֆան շէնքէն տուր ելնելով աղօթեց սատիճաթներուն վրայ. Պատարարքը երբ զարմացած եղածին վրայ փափաքեցաւ լատճառը իմանալ. — «Եթէ եկեղեցիին մէջ աղօթէի, ղառասխանեց Էօմէր, ժողովուրդս օր մը կ'առնէր ձեզմէ՝ կեղեցին, որպէս զի կարենային աղօթել ո՛ւր որ իրենց

4. Առաջին չորս Խալիֆաներն որո՞նք եղան և ի՞նչ աշխարհապուրբիւններ րբին։

Խալիֆան ծուռնի վրայ եկած աղօթած էր»։ Իրարու ետեւէ ինկան Անտիոք, Հալէպ, Միջագետք, Փոքր Ասիոյ մեծ մասը Արաբացիներուն ձեռքը, վերջապէս ասոնք իրենց վրանները հաստատեցին Սեւ ծովու և Տարսուսէի ափունքը։ Սիւրիոյ արշաւանքին ժամանակ ուրիշ բանակ մըն ալ Պարսկաստանի վրայ արշաւելով՝ գրաւեց անոր մայրաքաղաքը, Տիսրոն։ Թագաւորը, վերջինը Սասանեաններէն, փախաւ Թաթարներուն երկիրը։ Էօմէրի ժամանակ նաեւ Եգիպտոս գրաւուեցաւ Ամրու քաջ զօրապետին ձեռքով (639—640)։ Օսմանի Խալիֆայութեան ժամանակ Արաբացիք յառաջացան նաեւ դէպի Կիւրդնական Ասիա, ուր իրենց կրօնքը տարածեցին Ասիական ցեղերուն մէջ, որոնցմէ էին Թուրքերը։ Օսմանի յաջորդեց Ալի, որ մարգարէին Փաղիմա դասեր ամուսինն էր։

5. Ժամանակ անցնելէ վերջ Մուավիէ եղաւ Խալիֆա, որուն մայրաքաղաքն եղաւ (661) Դամասկոս։ Երբ երկարատեւ և արկնահեղ պատերազմները վերջացան, Արաբացիք երկրորդ աշխարհակալութեան չքման մը սկսան։ Եօթը տարի (668—675) Կ. Պոլիս պաշարելէ վերջ կտ մղուեցան։ Երկրորդ պաշարում մը (717) աւելի յաջող արդիւնք չունեցաւ։ Սիւրիէ արշաւեցին, Միջերկրականի բոլոր եզերքները գրաւեցին, Սպանիա անցան նեղուցէն և ցամաք ելան ժայռին վրայ որ ի յիշատակ իրենց առաջնորդին — Թարիգ — ձիւրալթար (Թարիգի լեռը) կոչուած է։ Կործանեցին Վիսիգոթներուն թագաւորութիւնը և հապտատուեցան Սպանիոյ մէջ (711)։ Գաղիա ալ արշաւել ուղեցին, բայց Կարոլոս Մարթել Բուաղիէի մօտ անոնց յաղթելով, կասեցուց անոնց յառաջխաղացութիւնը (732)։

5. Ո՞վ է Մուավիէ. Իւմմեանք. Արաբացիք ուրիշ ի՞նչ աշխարհակալութիւններ ըրին։

6. Արաբական այս ընդարձակ կայսրութիւնը որ Հինդուէն մինչև Պրեքնեան լեռները կը տարածուէր, չի բացաւ երկար ժամանակ իր միութիւնը պահել, կուսակալներ սկսան անկախութեան ձգտիլ։ Մարգարէին աղական Աբդասի սերունդէն մէկը հաստատեց Աբբասական հարստութիւնը (750), որուն մայրաքաղաքն եղաւ խաղտատ։ Իւմմեանց ցեղէն պատանի մը, Ապտիւրահման, Սպանիա երթալով հոն ամիրապետ անուանեցաւ։

7. Պաղտատի ամէնէն նշանաւոր խալիֆաներն եւ լան Էլ-Մանսուր (754—775), Հարուն-Էլ-Ռաշիդ (775—809)։ Արեւելքի իշխանութիւնը՝ Սէլճուքներէն Տուղրիլ-Պէկի անցաւ (1058)։ Վերջապէս Մոնկոլք ջնջեցին Պաղտատի խալիֆայութիւնը (1258ին)։ Քորտովայի խալիֆութիւնը տկարանալով՝ ԺԱ. դարուն իշխանութիւնը Դաւրիտանացիներուն անցաւ։ Փէրտինանտի և Իզապէլի ամուսնութեամբ՝ Արակոն և Քաստիլ միացած՝ գրաւեցին Իրանատան ալ որ վերջին ապաստանարանն էր Մաւրիտանացիներուն Սպանիոյ մէջ (1492)։ Գահիրէի խալիֆութիւնը տեւեց մինչև 1517, երբ Օսմանցիներուն Սուլթանը, Սէլիմ Ա. (Եաւուզ անուանեալ) նուաճեց Գահիրէ։

8. Աբբասեանց իշխանութեան ժամանակ եղաւ Արաբական դպրութեան ոսկեդարը. բացուեցան վարժարաններ, գրատուններ, թանգարաններ, դիտանոցներ, Զուռաց և Պարսից ամենէն լաւ գործերը թարգմանուեցան Արաբերէնի։ Գիտութիւններէն՝ մանաւանդ Տարրաշնութիւն, Բժշկութիւն, Աստղաբաշխութիւն և Չափադիտութիւն իրենց զարգացման համար շատ բան կը պարտին Արաբական ձիգերուն։ Արաբացիներուն այս գործերն

6. Ո՞վ եղաւ Աբբասեանց հիմնադիրը։ 7. Խօսեցէ՛ք Պաղտատի, Քարսովայի եւ Գահիրէի խալիֆայութեանց վախճանին վրայ։ 8. 9. Խօսեցէ՛ք Արաբական քաղաքակրթութեան վրայ։

օգտակար եղան այժմու գիտութեանց: Ճարտարապետական այն գեղեցիկ ոճը որ Արաքսական կը կոչուի, իրենց վառվռուն երեւակայութեան ծնունդն էր. այս ոճով շինուած էր Ալհամպրայի համալսարանը պալատը Կրանա-տայի մէջ: Հիանալի պալատներ և մզկիթներ կառուցին:

9. Նոր ծառեր, պտուղներ բերին Եւրոպա. իրենց գործարանները կ'արտադրէին գունազեղ ապակիներ, ընտիր զէնքեր, գորգեր, կերպաներ, ընտիր կաշի, լաւ պողովատ, շաքար, թուղթ և այլն: Իրենց առեւտրական յարաբերութիւնները հաստատած էին Հնդկաստանի և Չինաց հետ Պասրայի միջոցաւ, իսկ Եւրոպայի հետ՝ Ալեքսանդրիոյ միջոցաւ:

Այս երկու քաղաքներն — Պասրա և Ալեքսանդրիա — երկու մեծագոյն խալիֆայութեանց մայրաքաղաքներուն (Պաղտատի և Գահիթէի) իբրեւ նաւահանգիստ կը ծառայէին: Ամիրտիւրով Էսենք թէ՛ Պաղտատի և Գորտուվայի խալիֆայութիւնները փառաւոր, ծաղկեալ վիճակ մ'ունէին այն ժամանակ, երբ Արեւմտեան երկիրներ շատ յեանալ էին քաղաքականութեան մէջ:

ՎԵՐԱՀԱՍՏԱՏՈՒԹԻՒՆ ԱՐԵՒՄՏԵԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԵԱՆ

Պատմական կապ. — Ֆրանկներուն Մերովինկեան հարստութիւնը իր զօրութեան գագաթնակէտն հասաւ Տակոպէրի իշխանութեան օրով, ասոր մահէն վերջ Ֆրանկ միապետութիւնը սկսաւ տկարանալ. գահակալները՝ Դասարկառուն քաղաւոր կոչուած՝ կառավարութիւնը արժուապէսներուն յանձնած էին. վերջապէս Պեպէն կարճահասակ, Կարոլոս Մարթէլի որդին, որ արքունապետ էր, Հռովմի Պապին հաւանութեամբ Մերովինկեան վերջին երկայնահեր թագաւորը վանքի մը մէջ

ակեց և ինքը թագաւոր եղաւ (752), հաստատելով արլովինկեան հարստութիւնը. Պեպէն՝ Պապէն թագաւոր օծուած՝ անոր պարգեւեց Ռավէննայի էկսարքու-թիւնը զոր Լոմպարտացիներէն գրաւած էր. այսպէս սկը-աւ Պապերուն աշխարհական իշխանութիւնը:

Գ Լ ՈՒԽ Զ.

ԿԱՐՈՂՈՍ ՄԵԾ

1. Կարոլոս՝ Պեպէն Կարճահասակին որդին էր, ծնաւ 742ին, կոչուեցաւ Շարլըմայն (Կարոլոս մեծ) իր ազմարթիւ յաղթութիւններուն և փառաւոր կառավարութեան համար:

2. Կարոլոսի մեծ գաղափարն եղաւ վերահաստա-նել Հռովմէական կայսրութիւնը. իր այս գաղափարը իրականացնելու համար գործածեց քաղաքակրթութեան նախաւորաբար սա երկու մեծ տարրերը, Տեւտոններուն քաղաքական գաղափարները, բնազդները և Քրիստոնեայ եկեղեցիին միացուցիչ զօրութիւնը:

3. Ֆրանկներուն թագաւորութեան արեւելեան սահմաններուն վրայ կը բնակէին պատերազմասէր, վայ-նեհի և հեթանոս ցեղեր, ասոնք՝ իրենց յարձակում-ներով՝ կրնային եթէ ոչ բոլորովին ջնջել, գեթ կա-նցնել Ֆրանկ նորածին քաղաքակրթութեան յառաջդի-ւթիւնը. ուստի հարկ էր նուաճել և Քրիստոնեայ ընել ասոնք: Շարլըմայն այս նպատակով շարունակ 33 տարի

1. Ո՞վ էր Կարոլոս մեծ: 2. Կարոլոս ի՞նչ մեծ գաղափար ու-նեցաւ: 3. Կարոլոսի պատերազմները Սախսններու դէմ:

ստակալի պատերազմներ մղեց հեթանոս Սաքսոններուն դէմ, որոնք շատ անգամ ընկճուեցան, բայց իրենց հաւատարմութեան ուխտը երկար չէր տեւեր, շուտով կ'ապստամբէին. վերջապէս յանձն առին Քրիստոնեայ ըլլալ և մկրտուեցան. Կարոլոս երկիրը զարգացնելու համար արհեստաւորներ զրկեց և զանազան տեղեր ալ եպիսկոպոսարաններ և արքայարաններ հաստատեց:

4. Պաւիերացիք փորձեցին անկախ ըլլալ օգնութեամբ Աւարներուն — Թաթար ցեղ մը — որ Հունգարիա կը բնակէին. Կարոլոս՝ առաջինները ընկճելէ և անոնց երկիրը իր տէրութեան հետ միացնելէ վերջ՝ քայլեց վերջիններուն վրայ, անոնց ալ յաղթեց և տիրեց երկրին:

5. Արշաւեց Սպանիոյ Սարակինոսներուն դէմ, տիրեց մինչև Եպրոս գետը, բայց իր արշաւանքէն վերադարձին՝ վերջապահ գունդը ջնջուեցաւ. այս կոիւին մէջ ինկաւ նաև մեծահոգակն Ռօլան:

6. Լոմպարտացիք շատ անգամ Պապին երկիրներուն վրայ կը յարձակէին. Ադրիանոս Պապը Կարոլոսի օգնութիւնը խնդրեց. Ֆրանկներուն թագաւորը Աւստրիացիներէն անցնելով յաղթեց անոնց, թագաւորը վանքի մը մէջ բանտարկել տուաւ, ջնջեց անոնց թագաւորութիւնը (773) և ինքը Լոմպարտացիներուն քաղաւորի Տիսդուք առաւ:

7. Կարոլոս այժմ տէր էր պետութեան մը որ Արեւմուտքի նախկին Հռոմէական կայսրութեան չափ ընդարձակ էր, կը տարածուէր Արեւմտեան կողմը մինչև Եպրոս (Սպանիա), հիւսիսային Արեւելք մինչև Էլպա և հարաւային Արեւելք՝ մինչև Թէիս (Հունգարիա):

8. Կարոլոս՝ մեծ շուքով Իտալիա այցելեց, Ծընդեան օրը Ս. Պետրոսի եկեղեցիին մէջ կրօնական աշտամունքին ներկայ էր իր պալատականներուն հետ. անկարծ, մինչդեռ ինքնակալը՝ ծնրադիր՝ կ'աղօթէր, եւոն Գ. Պապը թագ մը դրաւ անոր գլուխը և հանդիսաւորապէս ողջունեց զայն իբրև Արեւմտից կայսր, Կարոլոս Ա. Օգոստոս Կեսար տիտղոսով (800 Յ. Ք.):

9. Կարոլոս իր կայսրութեան գաւառները կը կառավարէր կոմսերու միջոցաւ. կալսերական պատշաճութեամբ՝ որոնք քննչական պաշտօններ ունէին գաւառներուն մէջ կոմսերուն վրայ, իրեն կը տեղեկագրէին երկրին վիճակը: Ամէն քաղաք ունէր, ինչպէս իր կոմսը, ինչպէս իր եպիսկոպոսը, որոնք զիրքով իրարու հաւատարմէ կտեղեկ պիտի կառավարէին: Արքունիքը գումարաւճ տարեկան ժողովին մէջ եպիսկոպոսներ ու արքայներ կոմսերուն հետ մէկտեղ կը խորհրդակցէին տէրութեան գործերուն վրայ:

10. Շարլըմայն պաշտպան էր վաճառականութեան, արտարութեան և գրականութեան. իր արքունիքը կը թաւիրէր ժամանակին ամէնէն մեծ գիտունները, որոնք իտալիական գիտելիքները կը կազմէին, իւրաքանչիւրը կը իրեն հին նշանաւոր անձի մը անուն, զոր օրինակ Ալբուէն (Անկլո-Սաքսոն ուսեալ վանականը) Որատիոսի, Լայելար՝ Օգոստինոսի և վերջապէս նախագահը՝ (Շարլըմայն) Դաւիթի անունը: Իր ծերութեան մէջ գրել սորուեցաւ, կ'ըսուի թէ՛ կրնար Լատիններէն խօսիլ, և կըրնար թէ՛ զգուարութեամբ, կարգաւ Արիստոտէլի լեզուն:

11. Շարլըմայնի համարաւ այնքան տարածուած էր

4. Պաւիերացիներուն դէմ: 5. Սպանիոյ Սարակինոսներուն դէմ: 6. Լոմպարտացիներուն դէմ: 7. Կարոլոսի հիմնած պետութեան սահմանները տուի:

8. Ե՞րբ կայսր օծուեցաւ: 9. Ի՞նչպէս կը կառավարէր պետութիւնը: 10. Կարոլոսի արեւմտիք: 11. Արեւելքի ո՞ր ինքնակալը Կարոլոսի հետ բարեկամութեամբ կ'ապուեցաւ:

որ Հարուն-էլ-Ռաշիտ Խալիֆան, Արեւելքի այս մեծ ինքնակալը, թանկագին ընծաներով դեսպաններ ղրկեց Արեւմուտքի իր մեծագոր բարեկամին:

12. Շարլըմայն մեռաւ էքս-լա-Շարէլի մէջ 814ին. իրեն յաջորդեց իր որդին, Լուի Բարեմիտ, որ չկրցաւ կայսրութեան միութիւնը պահել, տէրութիւնը իր երեք որդիներուն միջեւ բաժնեց. ասոնք ալ չկրցան կայսրութեան միութիւնը պահել և վերջապէս Վէրտէնի դաշնագրով (843) Ծրանսա, Գերմանիա և Իտալիա անջատ պետութիւններ եղան:

13. Շարլըմայնի տէրութեան կործանուելուն գըլխաւոր պատճառներն եղան կայսրութեան չափազանց ընդարձակութիւնը, ցեղերուն զանազանութիւնը և ասոնց ներհակ շահերը և ապակեդրոնացման նպաստաւոր ընկերային ձգտումները որոնք չուտով Աւատական դրութեան ծնունդ տուին:

Գ Լ Ո Ւ Խ Է.

Ա Ի Ա Տ Ա Կ Ա Ն Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

1. Աւատական դրութիւնը, Միջին դարու մէջ, հետեւեալ կերպով ծագումն առաւ.

2. Իւրաքանչիւր Գերմանացի իր պետէն կ'ընդունէր իրրեւ կողոպուտի բաժին՝ մաս մը երկիր որ ազատ կարուած կը կոչուէր: Պետն ի հարկէ մեծագոյն բաժին մը

12. Ի՞նչ էր Վերտէնի դաշնագրին նշանակութիւնը: 13. Թրեցէ՛ք Կարլոս Մեծի կայսրութեան կործանման գլխաւոր պատճառները: 1. 2. Ի՞նչպէս ծագումն առաւ Աւատականութիւնը:

ը պահէր իրեն. թագաւորը սկսաւ իր կալուածէն հողեր արգելել անոնց, որոնք իրեն ծառայութիւն մը մատուած էին, պայմանաւ որ իրեն հաւատարիմ մնան և օգնեն պատերազմի մէջ. տրուած պարգեւը կը կոչուէր *լուս*, ընդունողը աւաստու կամ ճորտ (հպատակ), պարտաւորը՝ աւասապէս կամ տէր (մեծաւոր): Շատ անգամ աւատաւորներն ալ կ'ունենային իրենց ճորտերը — հպատակները — անոնց հողեր պարգեւելով նման պայմաներով. այսպէս հաստատուեցաւ տեսակ մը նուիրապետութիւն որուն գլուխն էր թագաւորը: Թագաւորութիւնները բաժնուած էին դիւքայութիւններու, ասոնց իւրաքանչիւրը կոմսայութիւններ կը պարունակէր և կոմսութիւններն ալ՝ Պատնոքայութիւններ: Այս դրութիւնը կոչուեցաւ Աւատականութիւն:

3. Այս նորակազմ աւատական ընկերութեան մէջ այլն Աւասապէս, Կոմսայութիւն, Սթրալֆ և Միջնակսն:

4. Իւրաքանչիւր Աւասապէս ունէր կալուած մը և ծառայութեան տակ՝ ասպետներ որոնք իրենց հետ ապրէին դղեակին մէջ. որսորդութիւնը շատ հաճելի ժողովրդէն մէկն էր իր ազնուականներուն. դղեակը նաեւ դիրք ունէր, չինուած սեպած և բարձր ապաստաններու վրայ, պաշտպանուած խրամներէ, պարիսպերէ և բաղմամբիւ աշտարակներէ, շարժական կամուրջը փակէր դղեակին մուտքը թշնամիին դէմ:

5. Աւատապետ և ճորտ փոխադարձ պարտքերով կապուած էին իրարու հետ, առաջինը պարտաւոր էր աշտպանել երկրորդը, այս վերջինն ալ իր մեծաւորին խոստանար հաւասարութիւն, օգնութիւն (զոր օրինակ պատերազմի մէջ) և խորհուրդ (դատաստանի մէջ): Այն

3. Աւատական ընկերութիւնը որոնցմէ՞ կը բաղկանար: 4. 5. Թրեցէ՛ք աւատապետի վրայ:

արարողութիւնը որ ճորտը իր մեծաւորին կը կապէր, կոչուեցաւ Տուշորթիւն: Կը կատարուէր սա կերպով. ճորտը՝ ծնրադիր և գլխաբաց՝ իր երկու ձեռքերը կը դնէր ապագայ տէրոյը ձեռքերուն մէջ և հանդիսաւորապէս կ'ուխտէր անոր ծառայել հաւատարմաբար. տէրը կամ իր ճորտին կը յանձնէր երկիրը և կամ երկիրը յանձնած ըլլալուն իբր նշան՝ անոր ձեռքին մէջ կը դնէր գուղձ մը կամ ճիւղ մը:

6. Կղերակսնի կը յարգուէին իբրեւ Աստուծոյ ծառաներ, շատ հարուստ էին. թագաւորներ, դուքսեր, կոմսեր, մէկ խօսքով՝ աւատական տէրեր շատ անգամ մեծ կալուածներ կուտային եպիսկոպոսարաններու և արքայարաններու որ պատարագ մատուցանեն կամ աղօթեն իրենց հոգիին փրկութեան համար. այս պատճառով եպիսկոպոսներ և արքաներ շատ զօրացան, եղան աւատակներ ունենալով իրենց հպատակները: Իրենք ալ իրենց կարգին՝ ճորտեր եղան ուրիշներու:

7. Երկիրը կը վերաբերէր աւատակներուն և զայն մշակել կուտային գեղջուկներու. ասոնցմէ ոմանք կը սերէին աղքատ, բայց գերի չեղող մարդերէ որոնք իբրեւ մշակ կալուածատիրոջ մը ծառայութեան մէջ մտած էին, կը կոչուէին ազազ գեղջուկներ, ուրիշներ՝ կալուածատէրերու հին գերիներէ կը սերէին, ասոնք էին ստրուկ կոչուածները: Ստրուկներուն վիճակը հին Հռոմէական գերիներուն վիճակէն լաւ էր. ունէին ընտանիք, տուն, դաշտ, հողին կապուած էին, իրենց տէրերը չէին կրնար զանոնք ծախել կամ հողէն զրկել. ստրուկ-գեղջուկը շատ ստորին վիճակ մը չունէր ազատ-գեղջուկէն:

8. Գեղջուկները կը պարտէին իրենց տէրերուն.

6. Խօսեցէ՛ կղերականներուն վրայ: 7. Ստրուկներուն վիճակը Հռոմէական գերիներուն հետ բաղդատուած: 8. 9. Գեղջուկներ ի՞նչ կը պարտէին իրենց տէրերուն:

Ա. Վարձակալութեան տուրք, ցորեն, գինի, և ինչ: Բ. Աշխատութիւն:

Գ. Վարձք մը՝ կալուածատէրոյ աղօթիքին, հնձան, փուռին, չափին և կշիռին պարտաւորիչ գործաւորութեան համար:

Դ. Տուգանք մը՝ զոր յանցապարս գեղջուկներ վճարուէին:

9. Գեղջուկները արհամարհուած դասն էին, գեղջուկը վատի հոմանիշ կ'ըմբռնուէր, զինուորականութիւնէն միակ պատուաւոր զբաղումը:

10. Գիւղերը՝ ուր կը բնակէին գեղջուկները, սկըան մեծնալ և քաղաքներ ըլլալ, ասոնց շուրջ շինուեան պատնէշներ և աշտարակներ, այս ամրացեալ քաղաքներուն բնակիչները Միջերկրական կոչուեցան, որոնք աղաքացիի իրաւունքը ստացան դաշնագրութեամբ իրենց տէրերէն, այսպէս կազմուեցան հասարակութիւնները:

11. Շատ բան կարելի է ըսել այս աւատականութեան ի նպաստ և ընդդէմ. այս գրութիւնն էր որ նուազ տուաւ Ասպետականութեան. քաջութիւն, հատարմութիւն, քաղաքավարութիւն, առատաձեռնութիւն, ատելութիւն՝ անիրաւութեան դէմ հաւաքաբար կազմէին կատարեալ ասպետի մը նկարագիրը, հնուիցէն դիւցազներ յառաջ բերաւ, Միջին դարը՝ ազնուականներ, կանանց դիրքը բարձրացաւ իբրեւ ընկեր և հասար մարդուն:

12. Միւս կողմէ՝ Աւատականութիւնը վնասակար էր, Ժողովուրդը երաշխաւորեալ իրաւունքներ չունէր ինքնարկուած՝ աւատակներէն քմահաճոյքին որ իր դաւաւորն էր միանգամայն. ամէն ասպետ՝ ճշմարիտ աս-

10. Խօսեցէ՛ քէ ի՞նչպէս սկսան քաղաքներ եւ հասարակութիւններ կազմուիլ: 11. 12. Աւատականութեան լաւ եւ թուի կողմերը:

պետի մը առաքինութիւնները չունէր, բազմաթիւ ասպետներ կողոպտիչ-աւազակներ էին. չատ անգամ իշխաններ կամ ասպետներ կը մերժէին դատարաններու վճիռը, աւելի լաւ համարելով զէնքով վճուել իրենց դատը. աւատական ընկերութիւնը յարատեւ պատերազմի մէջ էր, ի դուր թագաւորներ և եկեղեցին աշխատեցան կանոնաւոր դատարաններ հաստատել և չափ մը դնել ասպետներուն պատերազմասէր եռանդին. մենամարտը — հետեւանք պատիւի զգացման թիւր ըմբռնումին — ասպետական բարքերու մէկ մնացորդն է:

13. Աւատական դրութիւնը՝ որ սկսաւ Թ. դարուն և որ իր վերջնական կազմակերպութիւնը ստացաւ ԺԱ. դարուն, ջնջուեցաւ ԺԴ. դարուն վերջերը: Այս արդիւնքին նպաստեցին քաղաւորները, որոնք կ'ուզէին իրենց ձեռքին մէջ կեդրոնացնել երկրին բոլոր զօրութիւնը, ազատ փառքները, եկեղեցին որ միշտ թագաւորներուն դաշնակից գտնուեցաւ և վառօդին գիւտը՝ որ բոլորովին յեղաշրջեց պատերազմելու եղանակը: Զրահներ և ամրակուռ դղեակներ չէին կարող պաշտպանել աւատական տէրերը զնդակին և թնդանօթին հարուածներուն դէմ:

Գ Լ Ո Ի Խ Ը.

Ա Ս Պ Ե Տ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

1. Ասպետութիւնը իր որոշ կազմակերպութիւնը ստացաւ ԺԱ. դարուն և վերջացաւ ԺԵ. դարուն մէջ.

13. Այս դրութեան բճանիւններ: 1. Ասպետութեան ժամանակը:

նունդն էր Աւատական դրութեան և ուստի կոչուած էր Աւատականութեան ծաղիկը: Ասպետներուն պարտականութիւնն էր պաշտպանել եկեղեցին, տկարը և հարստացրեալը: Ամէնէն բարձր աստիճանին հասաւ խաչակրութեանց ժամանակ, և արդէն ԺԱ. և ԺԲ. դարերու խաչակրութիւնները՝ ասպետական մեծ ձեռնարկներ կրնան ամարուիլ:

2. Դղեակին մէջ կար տեսակ մը դպրոց, ուր հպատակներուն դաւակները զինուորական մարզանք կ'ընունէին և կը վարժուէին դղեակին կեանքին պահանջով կարգուսարքին. ասոնք իրենց կրթութիւնը կը սկսէին երբ եօթը տարեկան էին և կը շարունակէին մինչև օթը տարի, կը կոչուէին մանկղաւթի: Մանկղաւթը, երբ ամենը որ տարեկան կ'ըլլար, զինակրի տիտղոսը կը օրհնար, կ'ընկերանար ասպետին պատերազմի մէջ, արդէնքերը կրելով և ձին բռնելով: Զինակիրը քսանընկ տարեկան եղած ժամանակ, եթէ արժանիք ունէր, ընդունուէր՝ մեծ հանդիսաւորութեամբ՝ Ասպետութեան արգը:

3. Արարողութիւնը բոլորովին կրօնական էր: Ասպետութեան ընտրելին կը պատրաստուէր ազօթքով, խոսովանութեամբ և ծոմապահութեամբ՝ հանդիսաւոր արողութեան, որուն մէջ մի մասը խորհրդաւոր էր, որորինակ, ի նշան մաքրութեան կը լուացուէր, ի նշան վնասյին հանգստեան՝ անկողին կ'առաջնորդուէր. երբ ելլէր, կը հագնէր սպիտակ պատմուճան մը ի նշան անպարտական զոր իր կեանքը ունենալու էր. յետոյ՝ կարող զգեստ մը՝ ի նշան արեան զոր թափելու էր Աստուծոյ և տկար էակներու պաշտպանութեան համար. ամէն

2. Ասպետութեան համար մարզամիներ: 3. Ասպետ ըլլալու արողութիւնը:

նէն վերջ սե զգեստ մը՝ ի նշան մահուան : Ընտրելին ծովապահութենէ և գիշերային հսկումէ վերջ մտիկ կ'ընէր երկար քարոզ մը՝ ասպետական պարտականութեանց վրայ : Յետոյ կը ծնրադէր իր ասպետին առջև , կ'ուխտէր պաշտպանել կրօնքը , կիները , օգնել տառապելիք և ըլլալ հաւատարիմ իր ասպետ ընկերներուն : Այս միջոցին իր զէնքերը կը տրուէին . ասպետը իր սուրին տափակ կողմով անոր ուսին կամ պարանոցին զարնելով կ'ըսէր . « Յանուն Աստուծոյ , Ս . Միքայելի և Ս . Դէորգի ասպետ կ'անուանեմ զքեզ , եղիք քաջ , համարձակ և հաւատարիմ » :

4. Մրցահանդէսը՝ ասպետական դարուն սիրուած զբօսանքներէն մէկն էր . ասիկա՝ կռիւ մըն էր երկու կարգ ասպետներու միջև , բոլոր սուրով կամ նիզակով զինուած : Մասնօթ ասպետներ միայն կրնային մասնակցիլ այս խաղին , հաւատարիմ իրենց ասպետական ուխտին : Մրցարանը զատուած կ'ըլլար՝ պարանով կամ ցանկով՝ հանդիսականներու բազմութենէն : Հանդէսը սկսելուն՝ մուսնետիկներ բարձրաձայն կը յայտարարէին կռիւին կանոնները . ասպետները կը մտնէին մրցարան , իւրաքանչիւրը կրելով իր սաղաւարտին կամ կուրծքին վրայ իր տիրուհին նշանաբանը : Նշանը տրուելուն պէս՝ ասպետները նիզակով կատաղաբար իրարու կը զարնուէին հանդիսականներուն քաջալերիչ ձայներուն մէջ : Յաղթող կը սեպուէր ան՝ որ իր հակառակորդը ձիէն վար կը ձգէր : Մըրցանակներն էին գոհար , զէնք , ձի իր շքեղ ասպազէնով և այլն : Այս մրցահանդէսները թէ և ղուարճութեան համար կը տրուէին , բայց երբեմն պատճառ կ'ըլլային ասպետներուն մահուան , ուստի աստիճանաբար դադարեցան զբօսանքներ նկատուելէ :

4. Մրցահանդէսը ի՞նչ էր :

5. Ասպետները հաւատարիմ իրենց ուխտին՝ ըլլաւ էին ազնիւ , քաջ , ճշմարտախօս , մաքուր , առաքածուն , հիւրընկալ , ասոնք սակայն իտէալ ասպետներու առաքինութիւններն էին . շատեր զրօնելով իրենց խաղին՝ զրկուեցան ասպետութեան սուրբ կարգէն . այս նկած , աստիճանադուրկ ասպետներն էին որ ծաղրելի դան Սէրվանդէսի գործին , Տոնքիչոզի մէջ : Ասպետութիւնը մշակեց կարգ մը ազնիւ զգացումներ , առաքինութիւններ՝ զորս սովորաբար կ'անուանենք առաքելական :

Գ Լ Ո Ւ Խ Թ

ՊԱՊՈՒԹԻԻՆԸ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՄԷՋ

1. Եկեղեցին փրկեց քաղաքակրթութիւնը թշնամիներու աւերիչ արշաւանքներուն ժամանակ , յաղթեց բարբարոսներուն զանոնք քրիստոնեայ ընելով . ասոնց խիստ , նգութ բարքերը փոխուեցան , երբ քրիստոնէութեան արոյացուցիչ , ազնուացուցիչ ազդեցութեան տակ մտան , եկեղեցականաց մշակութիւնը , ուսումը միայն կրցին արդա ազատել իմացական բարբարոսութենէ :

2. Հռոմի եկեղեցին իբրեւ մայրը Արեւմտեան եկեղեցիներուն կը սիրուէր , այս և ուրիշ պատճառներով . իւր մի պապը մեծ ազդեցութիւն ունէր ինչպէս կրօնական , նոյնպէս քաղաքական գործերու մէջ . պատկերա-

5. Ասպետութեան լաւ եւ յուրի կողմերը : 1. Ի՞նչ եղաւ եկեղիցն ազդեցութիւնը բարբարոսներուն վրայ : 2. Ի՞նչպէս սկսաւ սպին աւխարհային իշխանութիւնը :

մարտ կայսրերուն ընթացքը՝ պապերուն դիրքը առելի զօրացնելու պատճառ եղաւ. որովհետեւ պապերը այս կռիւին մէջ Արեւմտեան զօրաւոր իշխանի մը հետ դաշնակցեցան որ Ռալէյնայի էքսարկութիւնը իրենց չնորհելով հիմը դրաւ պապերուն աշխարհային իշխանութեան. պապն ալ փոխադարձաբար մեծ ծառայութիւն մը ըրաւ այդ ֆրանկ իշխանին զայն Հռոմէական կայսր անուանելով (800):

3. Ժ. դարուն պապական աթոռը գայթակղեցուցիչ վիճակի մէջ էր, ենթարկուած էր աշխարհականներու ազդեցութեան: Հենրիկոս Գ. Գերմանիոյ կայսրը փափաքելով վախճան մը տալ այս ցաւալի վիճակին՝ երեք հակաթոռ Պապերը զհանկէց ընելով ինքն ընտրեց Գերմանացի եպիսկոպոս մը պապ, Լեոն Թ. անունով: Պապերուն հեղինակութիւնը և ազդեցութիւնը հետզհետէ զօրացաւ, մինչև որ իրենք սկսան նկատուիլ իբրեւ արդարութեան աղբիւր, իբրեւ գերազոյն դատաւորը քրիստոնեայ աշխարհին, և աշխարհային իշխանութիւնները՝ իբրեւ իրենց պաշտօնեաները, գործադրելու համար իրենց վճիռները: Յայտնի էր որ Պապերուն այս ծայրայեղ պահանջումները ծնունդ պիտի տային կռիւներու իրենց և աշխարհային իշխանութեանց միջև, ինչպէս որ պատահեցաւ ալ, պատմենք համառօտիւ:

4. 1073ին Պապական աթոռը բարձրացաւ Հիւստարանտ, այսինքն Գրիգոր Է. այս կորովի Պապը մեծ գործունէութեամբ երեք մեծ առաջադրութիւններ գործադրելու հետամտեցաւ, ասոնք էին.

Ա. Պապութիւնը ազատել Գերմանացի կայսեր գերիշխանութենէն:

3. Պապերուն վիճակը Ժ. դարուն: 4. Գրիգոր Է. Պապին երեք առաջադրութիւնները:

Բ. Բարեկարգել եկեղեցին-եկեղեցականութիւնը:

Գ. Անկախ ըլլալ աշխարհային իշխանութենէ և իրել աշխարհականներուն յանուն անոնց փրկութեան:

5. Այս մտածումով որոշեց որ կայսրերը ու է միամտութիւն չունենան Պապերու ընտրութեան մէջ:

6. Եկեղեցականները խիստ կարգապահութեան ենթարկել՝ համբաւաւոր Պապին երկրորդ գործն եղաւ:

7. Կայսրը իբրեւ աւատապետ՝ հաւատարապէս կը զահանջէր ընտրութեան և տուչութեան իրաւունք. եպիսկոպոսներուն և աբբաներուն կը չնորհէր գաւազան և մասնաւոր ի նշան անոնց աւատական հպատակութեան. Պապը իր զուգորդութեամբ որոշեց բանադրել թէ՛ ան որ գաւազան և մատանի կ'ընդունէր և թէ՛ ան որ կուտար: Հռոմէական փորձեց թագաւորութեանց կառավարութեան մէջ սկսի միջամտել ուղղակի թագաւոր կարգելով մէկը իրեն: Պապը իր այս ծրագիրը յաջողցնելու համար երբեք միջոցներ ունէր — Բաւարացի և Արգելի: Բանադրուած անձը կը զրկուէր մարդու հետ հաղորդակցութենէ. անունդ և բնակարան չէր տրուեր. կըր մեռնէր, թաղման սովորական կարգերը կը զլացուէին: Արգելի ամանակ, երկրին մէջ եկեղեցիները կը փակուէին, ացի մկրտութենէ և վերջին թոշակէ, ուրիշ ու է ըրարողութիւն չէր կատարուեր:

8. Հենրիկոս Գ. Կայսրը հակառակեցաւ Պապին այս ձգտումներուն, ուստի Պապը բանադրեց զայն և նոր իտալիոյ ու Գերմանիոյ հպատակները իրենց հաւանդութեան երգումէն ազատ արձակեց. Կայսրը բարացած՝ պատերազմի պատրաստուեցաւ. և ահա տեսնուեցաւ թէ ինչ անհղ զօրութիւն ունէր Պապը. եկե-

5, 6, 7. Ի՞նչ միջոցներու դիմեց իր խոհուրդները գործադրելու համար: 8. Տուչութեան կռիւը Հենրիկոս Գ.ի հետ:

ղեցականք սկսան կայսեր դէմ քարոզել. Կայսրը վրէժ-
խնդրութեամբ լեցուած Իտալիա մտաւ. ամենուստ լը-
ուած՝ ստիպուեցաւ խոնարհաբար հաշտութիւն խնդրել Պա-
պէն, Կայսրը Կանոսա գնաց (1077) ուր Պապը կը բնակէր
իր յանցանքը խոտով անելէ, երեք օր դըղեակին բակին
մէջ, բոկոտն, միայն չապիկ մը հաւած ձմեռուան սաս-
տիկ ցուրտին մէջ կենալէ յետոյ՝ արձակուեցաւ նզովքէն
և սոսկալի արգելքը վերցաւ: Հենրիկոս նորոգեց պա-
տերազմը Պապին դէմ որ ստիպուեցաւ այս անգամ
Հռովմէն փախչիլ, մեռաւ աքսորի մէջ (1085):

9. Գրիգոր Պապին յաջորդները շարունակեցին
իրենց նշանաւոր նախորդին քաղաքականութիւնը, վեր-
ջապէս Հենրիկոս Ե. Վորմսի դաշնագրով (1122) հրա-
ժարեցաւ պաշտօնապէս տուչութեան բոլոր իրաւունքէն

10. Պապը իբրեւ պաշտպան Իտալական ազատու-
թեան՝ օգնեց Լոմպարտական քաղաքներուն որոնք դաշ-
նակցած էին Ֆրետերիկ Ա. Շիկամօրուս կայսեր դէմ
Պապին կուսակիցք կոչուեցան Կելֆեան, և կայսերը
Կիպելեան, Կայսրը յաղթուեցաւ և հաշտութիւն խնդ-
րեց. վերջապէս Ֆրետերիկ Բ. ի մահով՝ Իտալիա ազա-
տեցաւ օտարին լուծէն (1250):

11. Իննովկենտ Գ. Պապը (1198—1216) Գրիգոր
Է. է վերջ ամէնէն մեծը Պապերուն մէջ, իր բարձրա-
գոյն աստիճանին հասցուց Պապութիւնը, մաքառեցաւ
Ֆրանսայի և Անգլիոյ թագաւորներուն հետ, որոնց եր-
կուքն ալ ստիպեց կատարելու իր վճիռները, խաշա-
կրութիւն քարոզեց. ասոր օրով հաստատուեցաւ Ս. Տո-
մինիկոսի, Սպանիացի քահանային, նախաձեռնութեամբ
Հաւատաւորնութեան ատենը:

9. Ի՞նչ էր Վորմսի դաճագիրը: 10. Կելֆեան եւ Կիպելեան
կուսակցութիւնները: 11. Հաւատաւորնութեան ծագումը:

12. Աշխարհային իշխանութիւններ, երբ տկար
սպեր տեսան Պապական գահուն վրայ, սկսան աշխա-
ղատ ըլլալ Պապական հակողութենէն իրենց աշ-
խարհային գործերուն մէջ: 1300 ին Վոնիփակ Ը. Պապը
Ֆրանսայի Ֆիլիպ Գեղեցիկ թագաւորին արգելեց՝ հրո-
ւարտակով՝ Ֆրանսայի վանքերէն և եպիսկոպոսներէն
ուրք առնել, ըսելով որ «դուն մեզի հպատակ ես ամէն
աներու մէջ». թագաւորը պատասխանեց. «Գիտցիր որ
ազատարական գործերու մէջ մենք ոչ ձեզի և ոչ ու-
րի մը հպատակ ենք»: Երբ Պապը ուզեց բանադրել
այն, Ֆրանսայի ասպետ մը խուճ մը բախտախնդիր-
որով ձերբակալեց Պապը, Հռովմի մօտ իսկ (1303):
Արտինալները Ֆրանսացի մը Պապ ընտրեցին Կղեմէս
որ Հռովմ թողուց և Ավինեօն հաստատուեցաւ, ուր
պապերը 70 տարի մնացին (1309—1376). այս Բաբելոնի
թրութիւնը — այսպէս կոչուեցաւ Պապին Ավինեօն բնա-
ւորը — շատ փեսաց Պապութեան ազդեցութեան, նուա-
ցաւ այն յարգանքը, պատկառանքը զոր Քրիստոնեայ
խարհին մեծ մասը ունէր հանդէպ Հռովմ գահուն.
Երջապէս Պապը Հռովմ դարձաւ և որովհետեւ Ավին-
նի մէջ ալ ուրիշ Պապ մը դրուեցաւ, այն ատեն տեղի
նեցաւ Մեծ հերձուածք. Ֆրանսա, Սպանիա, Սկով-
իա Ավինեօնի հնազանդեցան, բոլոր միւս երկիրները՝
Հռովմ Պապին: Եպիսկոպոսները Կոնստանսի ժողովով
(1414) հրաժարեցուցին հակաթու Պապերը և նոր Պապ մը
տրեցին, ասով չդադրեցաւ վէճը, մարդիկ սկսան
անգատիլ Պապին աշխարհային իշխանութեան և անոր
ղծումներուն դէմ. Պապութիւնը կ'սկսէր իյնալ:

12. Մեծ հերձուածք եւ Պապութեան անկումը:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ

Խ Ա Չ Ա Կ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ք

1. Խաչակրութիւնք Միջին Դարու ամենէն կարեւոր դէպքերէն մէկն են. Եւրոպիոյ արեւմտեան ազգեկան այս արշաւանքներն ըրին Ս. Տեղիքը ազատելու համար:
2. Քրիստոնեայ ուխտաւորներ՝ բազմութեամբ Ս. Տեղիքը այցելելու կ'երթային: ԺԱ. դարուն մէջ Պետրոս ճգնաւոր անուն ուխտաւոր մը Երուսաղէմէ դարձին Ուրբանոս Բ. Պապին զիմեց եւ առաջարկեց որ Ս. Տեղիքը առնելու ձեռնարկուի: Պետրոս՝ Պապէն քաջալերեալ՝ չըջեցաւ ուխտաւորի հազուստով Իտալիա եւ Ճրանսա, եւ մեծ ոգեւորութիւն առաջ բերաւ:
3. Պապը Քերմանի մէջ մեծ ժողով մը գումարեց (1095) եւ խօսեցաւ խանդավառ բազմութեան որ Եւրոպիոյ ամեն կողմերէն հոն փութացած էր. ժողովուրդին ոգեւորութիւնը այնքան սաստիկ եղաւ որ ամենքը միաբերան գոչեցին «Աստուծոյ կամքը այս է, Աստուծոյ կամքը այս է:» Որոշուեցաւ որ իւրաքանչիւր ոք իր կ'ուզէր խաչի զինուոր գրուիլ, խաչ մը կրէ իր ուսին կամ կուրծքին վրայ: Կրօնական այս եռանդը տարածուեցաւ ամբողջ Եւրոպիոյ մէջ, անթիւ բազմութիւն մը որուն մէջ նաեւ կային կիներ, մանուկներ եւ ծերեր, հաւաքուեցաւ անհամբեր՝ Արեւելք մեկնելու:
4. Ա. Խաչակրութիւն (1096—1099): Անհամար ամբոխը առանց պաշարի, Պետրոս ճգնաւորի առաջնորդութեամբ, անցնելով Գերմանիայէն, Հունգարիայէն եւ իրենցմէ մէկ մասը ջարդուեցաւ), Պուլղարիայէն անցնելով Ս. Պօլիս: Ալեքսիա, Յոյն կայսրը, թէեւ Թուրքեան յառաջխաղացութեան դէմ Արեւմուտքի օգնութիւնը պարտաւ էր, բայց այս աւերիչ ամբոխէն վախճալով օտարի միւս եղերքը անցնել տուաւ, ուր քիչ ժամանակէն Թուրքերէն ջարդուեցան: Ասպետները պատրաստուած եւ վեց առանձին բանակներ կազմած, տարբեր միջանկրով հասան Կ. Պօլիս եւ ուր միացան: Յոյն կայսրը վախցաւ այս բազմութենէն, որուն թիւը առաջին վեց հարիւր հազարի կը հասնէր, բայց պարտաւորուեցաւ օգնել խաչակիրներուն որ Փոքր Ասիա անցնին. անք գրաւեցին Նիկիա (1097), եւ վեցամեայ պաշարմէ յետոյ՝ Անտիոք ալ (1098), բայց անա Մահմետներու զօրաւոր բանակ մը զիրենք պաշարեց նոյն քաղաքին մէջ. խաչակիրք յաջողեցան յանդուգն յարձակումը յաղթել պաշարողներուն, Քրիստոնեայք ճամբայ ան դէպի Երուսաղէմ. այս ժամանակ հազիւ յիսուն հար հոգի մնացած էին, պատերազմ, կլիմայ, անօթութիւն եւ հիւանդութիւն մեծ կոտորած ըրած էին անհաւոր բազմութեան մէջ: Երբ վերջին բլուրէն տեսան Երուսաղէմ, մուսուլման իրենց կրած բոլոր նեղութիւնները, ծովային աղաղակներ արձակեցին, ծուր դրին, լաւ եւ հողը համբուրեցին. պաշարեցին Ս. Քաղաքը զոր Երուսաղէմ յարձակմամբ գրաւեցին (1099): Հաստատեցին Քրիստոնեայ իշխանութիւն մը. առաջին իշխանն եղաւ Գոֆրուա Պուլիս, Լորէնի բարեպաշտ դուքսը, Քրիստոնեայի գերեզմանին պաշտպան տիրոջն ու:
5. Բ. Խաչակրութիւն (1147—1149). Յիսուն տարի անց ընդհատ Մահմետականք միանալով՝ եղեւիս գրաւեցին:

1. Խաչակրութեանց նպատակը: 2. Ո՞վ էր Պետրոս ճգնաւորը: 3. Քերմանի ժողովը նկարագրեցէ՞ք: 4. Ա. Խաչակրութիւն:

Խաչակրութեամբ, անցնելով Գերմանիայէն, Հունգարիայէն եւ իրենցմէ մէկ մասը ջարդուեցաւ), Պուլղարիայէն անցնելով Ս. Պօլիս: Ալեքսիա, Յոյն կայսրը, թէեւ Թուրքեան յառաջխաղացութեան դէմ Արեւմուտքի օգնութիւնը պարտաւ էր, բայց այս աւերիչ ամբոխէն վախճալով օտարի միւս եղերքը անցնել տուաւ, ուր քիչ ժամանակէն Թուրքերէն ջարդուեցան: Ասպետները պատրաստուած եւ վեց առանձին բանակներ կազմած, տարբեր միջանկրով հասան Կ. Պօլիս եւ ուր միացան: Յոյն կայսրը վախցաւ այս բազմութենէն, որուն թիւը առաջին վեց հարիւր հազարի կը հասնէր, բայց պարտաւորուեցաւ օգնել խաչակիրներուն որ Փոքր Ասիա անցնին. անք գրաւեցին Նիկիա (1097), եւ վեցամեայ պաշարմէ յետոյ՝ Անտիոք ալ (1098), բայց անա Մահմետներու զօրաւոր բանակ մը զիրենք պաշարեց նոյն քաղաքին մէջ. խաչակիրք յաջողեցան յանդուգն յարձակումը յաղթել պաշարողներուն, Քրիստոնեայք ճամբայ ան դէպի Երուսաղէմ. այս ժամանակ հազիւ յիսուն հար հոգի մնացած էին, պատերազմ, կլիմայ, անօթութիւն եւ հիւանդութիւն մեծ կոտորած ըրած էին անհաւոր բազմութեան մէջ: Երբ վերջին բլուրէն տեսան Երուսաղէմ, մուսուլման իրենց կրած բոլոր նեղութիւնները, ծովային աղաղակներ արձակեցին, ծուր դրին, լաւ եւ հողը համբուրեցին. պաշարեցին Ս. Քաղաքը զոր Երուսաղէմ յարձակմամբ գրաւեցին (1099): Հաստատեցին Քրիստոնեայ իշխանութիւն մը. առաջին իշխանն եղաւ Գոֆրուա Պուլիս, Լորէնի բարեպաշտ դուքսը, Քրիստոնեայի գերեզմանին պաշտպան տիրոջն ու:

5. Բ. Խաչակրութիւն:

ւեցին (1145), և Նուբէտտին Սուլթան կը սպառնայ Երուսաղէմի իշխանութեան գոյութեան իսկ: Յրանապի Լուսերով Կ. Պոլիս եկան, գրաւեցին զայն և Լատին կայս-
 Է. Թազաւորը և Գերմանիոյ Գոնրատ Գ. Կայսրը Արեւելիս մը հիմնեցին (1204) որ տեւեց մինչև 1260:
 լեւք կ'արշաւեն, Գոնրատ իւր դաշնակցէն առաջ Փոք. Սաիա անցաւ, ուր մեծ չեաա կրեց Թուրքերէն. երկուսներուն Անգրէաս Բ. Թազաւորը և Յրանապի իշխան
 դաշնակիցք Նիկիոյ մէջ կը միանան և յառաջ կը խաղան. այս վերջինը առանձին արշաւեց Եգիպտոսի վրայ
 կը մտնեն Երուսաղէմ, իրենց միակ ձեռնարկն եղաւանց կարեւոր գործ մը տեսնելու ետ դարձաւ Եւ-
 Դամասկոսի պաշարումը զոր չյաջողեցան ի գլուխ հապա (1216—1220):
 նել. դարձան Եւրոպա:

6. Գ. Խաչակրութիւն (1189—1192). Նուբէտտիւթանին հետ բանակցելով Երուսաղէմ մտաւ առանց
 Սուլթանին զօրապետը, Սալահէտտին, արշաւեց Պաղեստերազմի (1229):
 տին և Երուսաղէմ իսկ գրաւեց (1187): Անգլիոյ Ռի. 11. Է. և Բ. Խաչակրութիւնները կատարուեցան
 քարտոս և Յրանապի Փիլիպպոս Օգոստոս Թազաւոր Լուի իշխանին առաջնորդութեամբ, սա կ'ուզէր
 ները և Գերմանիոյ Յրետերիկ Շիկամօրուս կայսրը ճամբայտու գրաւել, բայց գերի ինկաւ առաջինին մէջ և
 բայ ելան Արեւելք արշաւելու, առաջին երկուքը՝ ծովորոտախտէ մեռաւ վերջինին մէջ (1249 և 1270):
 և վերջինը՝ ցամաքով: Յրետերիկ քանիցս յաղթե 12. Խաչակրութիւնք չյաջողեցան իրենց նպատա-
 Սելճուգներուն, մինչև իսկ իկոնիոն գրաւեց, բայց կին մէջ — Ս. տեղիքը ազատել. բայց ունեցան կարեւոր
 լիկիոյ մէկ գետէն անցնելու ատեն խեղդուեցաւ: Միւսօգտակար հետեւանքներ Եւրոպիոյ համար: Արեւմտ-
 երկու միապետները սաստիկ պաշարումէ մը յետոյ Ա. զին ժողովուրդներ՝ միեւնոյն կրօնական զգացմամբ ոգե-
 եայ քաղաքը գրաւեցին. այս միջոցին Փիլիպպոս՝ Ռիքեալ և իրարու հետ միացած՝ սկսան իրար ճանչնալ,
 քարտոսի գոռոզ ընթացքէն դժգոհ և թերեւս նախանախադարձ համակրութեան զգացումներ մշակուեցան
 ձեւով անոր մեծագոյն փառքին՝ Յրանապա դարձաւ: Ռիքեայ մէջ. Աւատական տէրերուն զօրութիւնը տկարա-
 քարտոս երկու տարի ևս շարունակեց իր պատերազմը և ընդհակառակն Թազաւորներուն իշխանութիւնը
 ները, վերջապէս խաղաղութիւն հաստատուեցաւ: Երուսաղէմ տարածուիլ երկրին վրայ: Առեւտրական յարաբե-
 սաղէմի իշխանը Կիպրոսի մէջ հաստատուեցաւ. Թիւրքներ հաստատուեցան Արեւմուտքի և Արեւելքի

7. Այս երեք արշաւանքները մեծ խաչակրութիւնք և վաճառականութիւնը ծաղկեցաւ Աշխարհագրա-
 կոչուեցան. մնացեալները մեծ արդիւնք չունեցան: Պատն ուսման հետ որ շատերը մղեց նոր աշխարհներ ճանչ-
 մենք համառօտիս:

8. Գ. Խաչակրութեան պետերը վենետիկցիներուն
 Կ. Պոլիս եկան, գրաւեցին զայն և Լատին կայս-
 Է. Թազաւորը և Գերմանիոյ Գոնրատ Գ. Կայսրը Արեւելիս մը հիմնեցին (1204) որ տեւեց մինչև 1260:

9. Ե. Խաչակրութեան առաջնորդներն եղան Մա-
 թազաւորը և Յրանապի իշխան
 դաշնակիցք Նիկիոյ մէջ կը միանան և յառաջ կը խաղան. այս վերջինը առանձին արշաւեց Եգիպտոսի վրայ
 կը մտնեն Երուսաղէմ, իրենց միակ ձեռնարկն եղաւանց կարեւոր գործ մը տեսնելու ետ դարձաւ Եւ-
 Դամասկոսի պաշարումը զոր չյաջողեցան ի գլուխ հապա (1216—1220):
 նել. դարձան Եւրոպա:

10. Զ. Խաչակրութիւնը վարեց Յրետերիկ Բ. որ
 Սուլթանին զօրապետը, Սալահէտտին, արշաւեց Պաղեստերազմի (1229):

11. Է. և Բ. Խաչակրութիւնները կատարուեցան
 քարտոս և Յրանապի Փիլիպպոս Օգոստոս Թազաւոր Լուի իշխանին առաջնորդութեամբ, սա կ'ուզէր
 ները և Գերմանիոյ Յրետերիկ Շիկամօրուս կայսրը ճամբայտու գրաւել, բայց գերի ինկաւ առաջինին մէջ և
 բայ ելան Արեւելք արշաւելու, առաջին երկուքը՝ ծովորոտախտէ մեռաւ վերջինին մէջ (1249 և 1270):

12. Խաչակրութիւնք չյաջողեցան իրենց նպատա-
 Սելճուգներուն, մինչև իսկ իկոնիոն գրաւեց, բայց կին մէջ — Ս. տեղիքը ազատել. բայց ունեցան կարեւոր
 լիկիոյ մէկ գետէն անցնելու ատեն խեղդուեցաւ: Միւսօգտակար հետեւանքներ Եւրոպիոյ համար: Արեւմտ-
 երկու միապետները սաստիկ պաշարումէ մը յետոյ Ա. զին ժողովուրդներ՝ միեւնոյն կրօնական զգացմամբ ոգե-
 եայ քաղաքը գրաւեցին. այս միջոցին Փիլիպպոս՝ Ռիքեալ և իրարու հետ միացած՝ սկսան իրար ճանչնալ,
 քարտոսի գոռոզ ընթացքէն դժգոհ և թերեւս նախանախադարձ համակրութեան զգացումներ մշակուեցան
 ձեւով անոր մեծագոյն փառքին՝ Յրանապա դարձաւ: Ռիքեայ մէջ. Աւատական տէրերուն զօրութիւնը տկարա-
 քարտոս երկու տարի ևս շարունակեց իր պատերազմը և ընդհակառակն Թազաւորներուն իշխանութիւնը
 ները, վերջապէս խաղաղութիւն հաստատուեցաւ: Երուսաղէմ տարածուիլ երկրին վրայ: Առեւտրական յարաբե-
 սաղէմի իշխանը Կիպրոսի մէջ հաստատուեցաւ. Թիւրքներ հաստատուեցան Արեւմուտքի և Արեւելքի

13. Իմացական կարգին մէջ՝ Եւրոպացիներուն մո-

6. Գ. Խաչակրութիւն: 7. Առաջին երեք խաչակրութիւնք իբրեւ զոչուեցան:

8, 9, 10, 11. Թուեցիք մնացեալ խաչակրութիւնները: 12, 13. Խաչակրութեանց լաւ կողմերը:

պէս Գերմանացի իշխաններ ոկսան տիրանալ անոր զաւլ ասպատակող Նորմաններուն պարագլուխ Ռօլլոնի. նազան մասերուն. այս միջոցին՝ որուն վրայ կը խօսինք Ռմանոսացիք Քրիստոնեայ եղան Ֆրանսայի մէջ և Գերմանիա բաժնուեցաւ երկու հարիւր եօթանասուն ինց բնակած երկիրը՝ իրենց անունով՝ Նորմանտիա վեց փոքրիկ կառավարութիւններու:

5. Վերջապէս Կայսրընտիրները Հապսպուրկի կազմին բնիկներուն հետ. Ռուսիոյ մէջ՝ Ռուս եղան, Աւստրիոյ տունէն Ռոտովքը Գերմանիոյ թագաւոր ընտրեանսայի մէջ՝ Ֆրանսացի, և Անգլիոյ մէջ՝ Անգլիացի: ցին. թագաւորութիւնը շատ դարեր այս ցեղին մէջնայի մէջ՝ Միշին-Դարուն՝ իշխեցին երկու հարսմնաց: Որովհետեւ Գերմանիոյ իշխանները կ'ուզէին անթիւններ—Կապեթեան (987—1328) և Վալուայի Տուկախ ըլլալ իրենց երկիրներուն մէջ, Կայսեր իշխանուլը (1328—1498): Հիւզ Կապեթ դուքսը ինքզինքը թիւնը կ'սկսէր տկարանալ, չըջուն աւագակներու խումբեղաւոր անուանել տուաւ, իրմով սկսաւ Կապեթեանց երկիրը մասնեցին ցաւալի վիճակի մը: Այս շրջանինը (987): Կապեթեանց չըջանին գլխաւոր գէպքը (1272—1438) գլխաւոր գէպքերն եղան. 1. Հապսպուրկը, ժողովուրդին երրորդ դասին ընդունուիլը Հանկուիները Զուլցբերիացիներուն հետ, 2. Կարոլոս Գ. Կայլոլովին մէջ, ուր արդէն աթոռ ունէին կղերականսեր հրովարտակը, որով անգամ մ'ալ հաստատուեցաւ և աղնուականները:

Եօթը կայսրընտիր իշխաններուն իրաւունքը, 3. Հիւս. 8. Նորմանտիոյ Ուիլեմ դուքսը Անգլիա արշաանց կրօնական շարժումը Պոնտիոյ մէջ: Կապեթեանց զայն (1066): Անգլիոյ Հենրիկոս Բ. թա-

6. Կայսրընտիրները կայսր ընտրեցին (1438) Աւստրը (որ 1154ին սկսաւ իշխել) ամուսնանալով Ֆրանտորիոյ տունէն Ալպերթ Բ.ը: Զորս դար այս ցեղը կրեք Լուի Է. թագաւորին արձակուած կնոջ հետ, տէր կայսերական թագը: Մաքսիմիլիանոս Ա. ամէնէն մեծ Ակուխտանիոյ Ֆրանսական գաւառին, այնպէս որ կայսրը եղաւ այս ցեղէն. իշխանութիւնը, ընդհանրաւիւր թագաւորը Ֆրանսական թագաւորէն աւելի պէս դիտելով, շատ օգտակար եղաւ Գերմանիոյ: Կայսրըցուածք ունէր Ֆրանսայի հողին վրայ: Ֆիլիպ Օգոսվեհանն, յանդուգն էր, երբեմն կոչուած է «ապակի և Ս. Լուի (Թ.) ժամանակ Ֆրանսա շատ զօրացաւ: ներուն վերջինը:» Իր մահով կը փակուի (1519) Գեր. 9. Կապեթեանց վերջին թագաւորին, Կարոլոս Գ.ի, մանիոյ Միշին-Դարու պատմութիւնը:

Ֆ Ր Ա Ն Ս Ա

7. Ֆրանսայի Բարլովինկեան թագաւորները շատ խնդրէնծաղեցաւ հարխուրանայ պատերազմը. այս տկար էին. Կարոլոս Պարզամիտ ստիպուեցաւ Նիւստրիաներազմներուն միջոցին էր որ յուսաբեկ Ֆրանսացիք՝

5, 6. Հապսպուրկի կամ Աւստրիոյ տուն: 7. Նորմանացի 8. Նորմանիոյ Ուիլեմ դուքս Անգլիա կ'արշաւէ: 9 Հա-մանայ պատերազմին պատճառը եւ հետեւանքը:

Ժան տ'Արքի, Օրլէանի համբաւաւոր կոչսին, արդեցութեամբ ոգեւորեալ՝ քանիցս յաղթեցին Անգլիացիներուն որոնք վերջապէս (1453) քաշուեցան Ֆրանսայէն, քաշեմիայն իրենց պահելով: Միջին դարու վախճանին՝ Լուի ԺԱ. ժամանակ (1483) Ֆրանսա ամէնէն զօրաւոր պետութիւնն եղաւ Եւրոպիոյ մէջ: Կարողոս Ը. վալուայ Տան վերջին թագաւորը իտալիա արշաւեց Նափոլ գրաւելու համար. այս արշաւանքը կատարեալ ձախողութեամբ մը եղաւ:

Ա Ն Գ Ղ Ի Ա.

10. Էկպէրդ Մեծ, Թ. դարուն սկիզբը, Անկլո-Սաքսոն եօթը թագաւորութիւնները միացուց իր իշխանութեան տակ (827 Յ. Ք.) ինքը և իր յաջորդները միաշառնադ Ալֆրէտ Մեծ (Ծն. 849) սպիպուեցան շարունակ կռուիլ Նորման կամ Դանիացի ծովասպատակներուն դէմ որոնք կ'ուզէին Անգլիա նուաճել: Ալֆրէտի մահուանէն մէկ դար վերջ՝ յիշեալ ասպատակողները տիրեցին Անգլիոյ և Գանուդ Դանիացին Անգլիական թագկրեց (1017) ինչպէս և իր յաջորդները մինչև 1041, երբ դարձեալ իշխանութիւնը անցաւ Անգլիական ցեղին:

11. Նորմանտիոյ զուբըր Ուիլեմը Անգլիա արշաւեց 1066ին և յաղթելով Անգլիացի թագաւորին, Հարօլտի, այս երկրին թագաւոր եղաւ. աւատականութիւնը հոն ալ հաստատուեցաւ սա տարրերութեամբ միայն որ աւատական իշխանները, Անգլիոյ մէջ, զօրաւոր ազնուականութիւն մը կազմեցին թագաւորին տակ:

12. Բլանդափոնէից ցեղին իշխանութիւնը սկսաւ Հենրիկոս Բ. ուլ (1154): Այս ցեղին իշխանութեան մի

ջին սա գլխաւոր և կարեւոր դէպքերը տեղի ունեցած են. 1. Մեծ սահմանագիրը, 2. Խորհրդարանին կազմութիւնը, 3. Ուէյլսի գրաւումը, 4. Պատերազմներ իռլանդիոյ դէմ, 5. Հարիւրամեայ պատերազմը, 6. Երկու վարդերուն պատերազմը: Ֆրանսացիք՝ Նորմանտիա քաղաքին Անգլիոյ Յովհաննէս թագաւորին ժամանակ. իր թագաւորն էր որ ստիպուեցաւ Անգլիացիներուն իրաւունքները հաստատող մեծ սահմանագիրը (magna charta) որոպէրէլ որ Անգլիական օրէնքին հիմը կը սեպուի (215): Ազնուականները Սիմոն Մոնֆորի առաջնորդութեամբ Հենրիկոս Գ. ի դէմ ելան որ մեծ սահմանագիրը անարարած էր. այս քաղաքային կռիւին հետեւանքով՝ խորհրդարանին ազնուական և կղերական անդամներուն այլ աւելցան՝ առաջին անգամ՝ քաղաքներէ ընտրուած քննիչներ ալ (1265):

13. Եդուարդ Գ. ի ժամանակ սկսաւ հարիւրամեայ պատերազմը (1336—1466) Ֆրանսայի հետ (տես էջ 41) շատ օգտակար եղաւ Անգլիացիներուն. Նորման և Սաքսոն ցեղեր միեւնոյն շահերն ունէին պաշտպանելու իտալական թշնամիին դէմ, դադարեցաւ իրենց հակառակութիւնը և ձուլուեցան ի մի ազգութիւն:

14. Ռիքարտոս Բ. ի անկումէն յետոյ (1399) Լէնստաորի ցեղը տիրեց մինչև 1461: Այս միջոցին տեղի ունեցաւ Երկու վարդից պատերազմը (1455—1485) Լէնստաորի և Եորքի տուներուն միջեւ. վերջապէս Եորքի ունէն Եդուարդ Գ. գահակալեց (1461): Հենրիկոս Է. ի տ սկսաւ Դիւղըր ցեղին իշխանութիւնը (1485):

10. Էկպէրդ եւ Ալմէս մեծ: 11. Անգլիոյ գրաւումը Նորմանացիներէն: 12. Մեծ սահմանագիրը:

13. Եդուարդ Գ.: 14. Երկու վարդից պատերազմը եւ վախճանը:

Ի Տ Ա Լ Ի Ա

15. Օթոն մեծ Իտալիոյ Քարլովինկեան ցեղի թագաւորութիւնը Հռովմէական կայսրութեան հետ միացուց: Իտալացիք որոնց Հռովմի Պապը կ'օգնէր, երկար ժամանակ Գերմանացի կայսրերուն դէմ կռուեցանք գրաւուեցաւ. բայց ետքը Նաւարայի (873), Արա-Յրետերիկ Շիկամօրուս ստիպուեցաւ Իտալիան թողուլնի (1035), Գաստիլիոյ (1026) Լէոնի և Աստուրիոյ

16. Վենետիկի փառքը սկսաւ խաչակրութեան (1037) փոքրիկ թագաւորութիւնները հաստատուեցան: հետ. ընդարձակ վաճառականութիւն ունէր. իր իշխանը շապէս Ֆերտինանտի և Իզապէլի ամուսնութեամբ նուիրեալ տակ էին Դալմատիա, Մորա, Կրետէ, Կիպ (469) Արակոն և Գաստիլ միացան՝ կազմելով բոլոր ռոս: Իր զօրութեան գազաթնակէտը հասած էր ԺԳլանիոյ թագաւորութիւնը: Կրանատայի թագաւորու-ԺԴ. և ԺԵ. դարերուն մէջ: 1508ին կորսնցուց իր կալիւնը ինկաւ 1492ին: Այս շրջանին կը վերաբերի Հա-րեւորութիւնը:

17. Ճենովա՝ Վենետիկի աւելտրական մրցակիցածողները գտնելու և պատժելու համար. Հրեայք ա-էր. իր զօրութեան թուականը կ'սկսի Կ. Պոլսոյ Լատիւլին զօնքն եղան այս անգութ դատարանին: Հաւա-կայսրութեան ջնջումէն, երբ ինք օգնեց Մ. Պալէոլոքնութիւնը կործանարար եղաւ երկրին: Ի պատիւ կոսի և ի փոխարէն ստացաւ Կ. Պոլսոյ չրջակայքապէլի աւելցնենք սակայն թէ՛ իր նպաստով էր որ քանի մը տեղեր, ինչպէս և քանի մը կարեւոր վայրեղմայոս կարող եղաւ կատարելու իր մեծ ճամբորդու-Վոսփորի երկայնքը:

18. Ֆիորենցա հարստացաւ իր քաղաքացիներու շ Ֆերտինանտ ալ մեռաւ (1516), իրենց թոռը, Կա-վաճառականութեան և ճարտարութեան շնորհիւ. Միտլիչոս Սպանիոյ թագը ժառանգեց: եանց տակ ճարտարութիւն, արուեստք և գրականու-թիւն ծաղկեցան. այս ցեղէն Լորէնցօ գրականութեա-և արուեստից յառաջդիմութեան համար ըրած ջանքերու համար փառաւոր տիտղոսին արժանաւաս: Իր քաղա-քացիներէն են Տանդէ, Բեդարբ, Պոզաչչիօ, Մաքի ալէլլի, Մ. Անճէլօ, Կալլիէօ, Լայլն: Իտալիա, նըկա-րագրուած պարագաներուն մէջ, չկրցաւ նոյն իսկ Մի-

15. Գերմանիոյ կայսրերուն եւ Իսպանիոյն կոլոններ: 16. Խօսեցէ՛ք Վենետիկի հանրապետութեան վրայ: 17. Ճենովայի վրա 18. Ֆիորենցայի վրայ:

ն-դարու վախճանին՝ աղգային կամ կանոնաւոր թա-աւորութիւն մը ունենալ:

Ս Պ Ա Ն Ի Ա

19. Սպանիա՝ Ը. Դարուն սկիզբը՝ Սարակինոսնե-Սպանիոյ վիճակը Միջին դարու վախճանին: 1. Միջին դարու հազարամեայ քաղաք ինչպէ՛ս երկուքի բաժնուած է:

19. Սպանիա՝ Ը. Դարուն սկիզբը՝ Սարակինոսնե-Սպանիոյ վիճակը Միջին դարու վախճանին: 1. Միջին դարու հազարամեայ քաղաք ինչպէ՛ս երկուքի բաժնուած է:

19. Սպանիա՝ Ը. Դարուն սկիզբը՝ Սարակինոսնե-Սպանիոյ վիճակը Միջին դարու վախճանին: 1. Միջին դարու հազարամեայ քաղաք ինչպէ՛ս երկուքի բաժնուած է:

19. Սպանիա՝ Ը. Դարուն սկիզբը՝ Սարակինոսնե-Սպանիոյ վիճակը Միջին դարու վախճանին: 1. Միջին դարու հազարամեայ քաղաք ինչպէ՛ս երկուքի բաժնուած է:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Բ.

ԳԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԻԻՆ ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՄԷՋ

1. Միջին դարը կ'սկսի Ե. դարու վախճանէն և հասնի ԺԵ. դարու վերջը. այս հազարամեայ միջոցը

19. Սպանիոյ վիճակը Միջին դարու վախճանին: 1. Միջին դարու հազարամեայ քաղաք ինչպէ՛ս երկուքի բաժնուած է:

ընդհանրապէս նկատուած է տգիտութեան շրջան մը 4. Իտալական քաղաքները Գերմանականներէն այս ճիշդ է առաջին վեց դարերուն (Ե.—ԺԱ.), բաւալ սկսան ծաղկիլ, ասոնք թէ և անուանապէս Գեր- ոչ՝ մնացեալ չորս դարերուն համար (ԺԱ.—ԺԵ.) ոչնական կայսրութեան տակ էին, բայց երբ կայսրերուն Եւրոպա իր թմրութենէն արթննալով՝ մտաւ զարգացմանութիւնը սկարացաւ, տակաւ զօրացան, Լոմպար- նոր շրջանի մը մէջ:

2. Նախ՝ ֆաղաֆները որոնք քաղաքակրթութեան քաղաքներուն կողմէ կազմուեցաւ 1167ին և զօրացաւ կեդրոններ են միշտ, սկսան վերստանալ այն կարեւորագոյն կոտտանսի խաղաղութեամբ (1183). այս ժա- րութիւնը զոր ունէին Հռովմէական կայսրութեան ժա- նակին կ'սկսին Վենետիկի, Ճենովայի, Բիզանի և մանակ (քաղաքները ինկան, երբ բարբարոսները որոնք օրէնցայի կառավարութիւնները որոնք համբաւաւոր քաղաքի կեանքին վարժուած չէին, կայսրութեան եւ ան իրենց ընդարձակ վաճառականութեամբ և ճար- կիրներուն մէջ հաստատուեցան). նոր քաղաքներ կանգ- րութեամբ:

Նուեցան մասնաւորաբար Գերմանիոյ և Իտալիոյ մէջ. 5. Մեծ ոգեւորութիւն կար նաեւ ուսման մասին. քաղաքներն ալ իրենց նախկին մեծութիւնը կը գտնէին իրենց եպիսկոպոսութիւն Մայր-Եկեղեցիին կից ունէր

3. Գերմանիոյ քաղաքներուն կարեւորութիւնը զարոյցը, ասոնցմէ զատ հաստատուեցան հաւնադա- Հանսէական դաշնակցութենէն կ'սկսի, ութսուն կար- ններ, որոնք ուսանողներու և ուսուցիչներու միաբա- ւոր քաղաքներ՝ ԺԳ. դարու կէսին՝ միացան փոխ- թիւններ էին ճիշդ արհեստաւորներու ընկերակցու- դարձ պաշտպանութեան համար ծովահէններու, հողկա- անց նման: Բարիզի համալսարանը, ԺԲ. դարուն հարներու և պարոններու կեղեքումներուն դէմ: Դա- ղքը, ամէնէն համբաւաւորն եղաւ, ուր Ապրէար, իբ- նակցութիւնը՝ Շուէտի, Նորվեգիոյ և Ռուսիոյ նաեւ մանակին ամէնէն ուսեալ և պերճախօս անձը, երեք հա- մանակին ամէնէն ուսեալն էր խօսէր. այս համալսարանը, ԺԵ. դարուն մէջ, 25,000 աշակերտ ունէր, ուրիշ համբաւա- կը ծառայէին միանգամայն իբրեւ մթերանոց, շուկայ, համալսարաններն էին Օքսֆորտի, Գէմպրիճի, Բա- դայի, Մոնթէլիէի, Սալամանգայի համալսարանները: Եւ զարոյցները իրենց գիտական ծանօթութիւնները մե- լ մասամբ կը պարտէին Սպանիոյ Արաբական զարոյց- ան: Դարուն գիտութեանց մէջ համբաւաւոր երկու- ղէմքերն էին Ռոճըր Պէյքըն և Մեծն Ալպէրթ, ունց համար տգէտ ամբողջ կ'ըսէր թէ՝ ոգիներու աշակ- թիւնը կը վայելէին իրենց աշխատանոցներուն մէջ:

2. Քաղաքները ե՞րբ սկսան ստանալ կրկին իրենց կարեւոր- քիւնը: 3. Խօսեցե՞ք Հանսէական դաճնակցութեան վրայ:

4. Իտալական ֆաղաֆներուն վրայ: 5. Ո՞ր համալսարանները հուեցան:

6. Այս հաստատութեանց մէջ կ'ուսուցուէր դպրոցականի գոյներով Ս. Գրոց ամբողջ պատմութիւնը ցական (սգոյաստիկ) փիլիսոփայութիւն որուն նպատակը Էր, դեռ մինչև այսօր են ամէնէն վսեմ շէնքերը Էր համաձայնեցնել Յայտնութիւնը բանականութեան հետ երբէք մարդկային ձեռքը կանգնած է» :

Կամ ուրիշ բառով հաւատքը՝ գիտութեան հետ : Դպրոցականները կը վիճէին յաճախ Բնազանցական և Աստուծոյ մշակուեցան, բայց զարգացան աւելի յետին դարեւ ուսմանական անօգուտ խնդիրներու վրայ : Աստուծոյ մէջ :

Ժաքանութիւնը՝ Միջին դարու գլխաւոր գիտութիւնն էր. դպրոցականութեան միակ օգտակարութիւնն եղաւ պատրաստել մտքերը ԺԶ. և ԺԷ. դարերու լուրջ և գիտական խուզարկութեանց :

7. Նոր գրականութիւնը Ռոմանական լեզուներու գրութեան բանաստեղծութեամբ սկսաւ. Թրուվերներ Թրուպասուրներ տօնավաճառներու մէջ խռնեալ բազմութեան և կամ դղեակներու աւատական ընկերութեան առջև կ'երգէին ասպետներու գործերը : Տանթ (ԺԳ. դար) և Չոսըր (ԺԳ. դար) այս գրական շրջանի աւ թուրքաց իշխանութեան, Մոնկոլաց աշխարհումէջ ամէնէն մեծ դէմքերն են : Դասական հին — Լատիններուն բռնութիւններէն փախչելով՝ իր բազմաթիւ և Յոյն — գրականութեանց ուսումը ալ աւելի արծարդակիցներով հաստատուեցաւ երգչկայի կողմերը(*) :

Ժեց գրական այս շարժումը :

8. Միջին դարու յատկանշական արուեստն եղաւ որ Իկոնիոյ Ալայէտտին Սուլթանէն Գարաճա-տաղ սրբազան ճարտարապետութիւն. փառաւոր մայր եկեղեցեւած տեղերն ստացաւ իր բնակութեան համար, նոյն ցիւներ շինուեցան նախ Ռոմանական և ապա Գոթականութեանը իր շէնքերով զինուորական ծառայութիւնները ոճով. Գոթական ոճը որ ԺԲ. դարուն վերջը սկսաւ, խորձատրելու համար՝ անոր շնորհեց Էսքիէհիի դաւա-կատարելութեան հասաւ ԺԳ. և ԺԴ. դարերուն մէջ :

Այս ոճով շինուած հոյակապ եկեղեցիներ Քրիստոս երկնաւոր սլացիկ սլաքներով, զեղեցիկ կամարներով, խնամեալ քանդակներով, նուրբ գիծերով և իրենց հատուածաւոր ապակիներով որոնց վրայ հաւատքի նախանձաւոր ձեռք

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

1. Սիւլէյման շահ անուն ցեղապետ մը՝ որ հիմը Թուրքաց իշխանութեան, Մոնկոլաց աշխարհումէջ ամէնէն մեծ դէմքերն են : Դասական հին — Լատիններուն բռնութիւններէն փախչելով՝ իր բազմաթիւ և Յոյն — գրականութեանց ուսումը ալ աւելի արծարդակիցներով հաստատուեցաւ երգչկայի կողմերը(*) :

2. Սիւլէյման շահի յաջորդեց իր որդին Էրթոզ-

(*) Թուրքաց գլխաւոր երեք ցեղերն էին Ուզուզեանք, Սելճուզեանք և Օսմանեանք : Ուզուզեանք շատ կանուխ Օսմանեանց հետ խառնուեցան, և Սելճուզեանց տկարացած իշխանութեան տեղ Օսմանցիք իրենց

6. Ի՞նչ կոչուեցաւ ուսումը որ կ'աւանդուէր այս հաստատութեանց մէջ : 7. Ո՞վ էին Թրուվեր, Թրուպասուր կոչուողները : Նկարագրեցէ՛ք Գոթական ոճով շինուած եկեղեցի մը :

9. Նկարչութիւն եւ երաժշտութիւն՝ Միջին դարու մէջ : 1. Ո՞վ Սիւլէյման Շահ եւ ի՞նչ հաստատուեցաւ : 2. Խօսեցէ՛ք Էրթոզուլիայ :

բազմը տեղի ունեցաւ Նիկիոպոլսոյ մօտ (Պուլղարիա), երկուստեք մեծ կորուստներ եղան, բայց վերջապէս Սուլթանը յաղթող ելաւ այս պատերազմէն (1396):

8. Պաշարեց Կ. Պոլիս, բայց երբ Յունաց կայսրը եց վաճառ իշխանը՝ որ Սուլթան Պայազիտի մէկ հակաբան կանգնելու և տարեկան հարկ մը վճարելու Օսմանցիով Ասիա դարձաւ, Սուլթան Մէհմեթ մեռաւ 1421ին: Գրեթէ բոլորովին անոր փրկեց: 1401ին դարձեալ Կ. Պոլիս պաշարեց, և այս անգամ անտարակոյս կը գրաւէրովհետեւ կայսրը օգնած էր Օսմ. զահուն մէկ թեկնաւորին, որ իր երկիրները պաշտպանել:

9. Լէնկիթիմուր, Թաթարաց իշխան մը ձինկիզ խաւական եկեղեցին Հռովմէականին հետ միացնել: Պապին նի տէրութիւնը վերահաստատելով՝ Սմրդանտ իրեն մայրդորանքով նոր խաչակրութիւն մը կազմուեցաւ. միադարձուցած և անհամար մարդեր ջարդած էր: Այս անոր վախճանը թագաւորը և թրանսիլվանիոյ Հունիատ յազիտ Անկիւրիոյ դաշտին մէջ թշնամիին հանդիպեցաւ անոր հաշտութիւն բրաւ, ուստի տամնամեայ զինադուլ (1402) Սուլթանը այս վիճակին վրայ սրտաբեկ՝ հիւանդութեամբ՝ դրժելով իրենց կնքած դաշինքը՝ պատերազմը նուաճելով մեռաւ: Լէնկիթիմուր ալ երկար չպրեցաւ, իր գեղին և հասանք մինչեւ Սեւ ծովու եզերքը: Սուլթան ընդարձակ կայսրութիւնը մահուանէն վերջ կործանեցաւ և քրիստոնեաներուն դէմ քաշելով Վառնայի մէջ իբրեւ իր անուր չարութեան յիշատակ թողնելով ամայաւանաւոր յաղթութիւն մը տարաւ (1444). վախճանը երկիրներ և մարդկային կմախքներու ահազին կոյտերեռաւ, Հունիատ ալ այս պարտութեամբ իր ձեռք ձգած

10. Սուլթան Պայազիտի Մէհմեթ Ա. Չեղիպիսկին արդիւնքը կորսնցուց: Սուլթանը Ալպանիա արշաջորդեց: Ամէն կողմերէ գեղականներ եկան Սուլթանին եւ քաջ Ալպանիացիի մը դէմ, զոր թուրքերը անոր գահակալութեան առթիւ իրենց շնորհաւորութիւններով շնորհեցին համար Իսկենդեր պէյ անուանած էին, այս յայտնելու: Բարեկամութեան հին դաշինքները նորոգեց ինչպէս Հունիատ Սերպիա արշաւեց, Օսմանցիներուն հետ յաղթեց Գարամանի իշխանին՝ որ ապստամբած էր, պատերազմելով Գոսովայի դաշտին մէջ յաղթուեցաւ, և տերազմի բռնուեցաւ Վենետիկի կառավարութեան հետ, որ փախչելով դժուարաւ կրցաւ ազատիլ (1448): Սուլթանը մեռաւ 1451ին:

որուն կը վերաբերէին այն ժամանակ Արշիպեղազոսի զգինքը. բայց քիչ ժամանակէն խաղաղութիւն կընուեցաւ երկու պատերազմիկ տէրութեանց միջեւ, ընկերացաւ Սուլթան Պաշարեց Կ. Պոլիս, բայց երբ Յունաց կայսրը եց վաճառ իշխանը՝ որ Սուլթան Պայազիտի մէկ հակաբան կանգնելու և տարեկան հարկ մը վճարելու Օսմանցիով Ասիա դարձաւ, Սուլթան Մէհմեթ մեռաւ 1421ին:

11. Սուլթան Մուրատ Բ. իր հօր յաջորդեց. Փոքր Պոլսոյ ապստամբները զսպելէ յետոյ Կ. Պոլիս պաշարեց, և այս անգամ անտարակոյս կը գրաւէրովհետեւ կայսրը օգնած էր Օսմ. զահուն մէկ թեկնաւորին, որ իր երկիրները պաշտպանել:

Լէնկիթիմուր, Թաթարաց իշխան մը ձինկիզ խաւական եկեղեցին Հռովմէականին հետ միացնել: Պապին նի տէրութիւնը վերահաստատելով՝ Սմրդանտ իրեն մայրդորանքով նոր խաչակրութիւն մը կազմուեցաւ. միադարձուցած և անհամար մարդեր ջարդած էր: Այս անոր վախճանը թագաւորը և թրանսիլվանիոյ Հունիատ յազիտ Անկիւրիոյ դաշտին մէջ թշնամիին հանդիպեցաւ անոր հաշտութիւն բրաւ, ուստի տամնամեայ զինադուլ (1402) Սուլթանը այս վիճակին վրայ սրտաբեկ՝ հիւանդութեամբ՝ դրժելով իրենց կնքած դաշինքը՝ պատերազմը նուաճելով մեռաւ: Լէնկիթիմուր ալ երկար չպրեցաւ, իր գեղին և հասանք մինչեւ Սեւ ծովու եզերքը: Սուլթան ընդարձակ կայսրութիւնը մահուանէն վերջ կործանեցաւ և քրիստոնեաներուն դէմ քաշելով Վառնայի մէջ իբրեւ իր անուր չարութեան յիշատակ թողնելով ամայաւանաւոր յաղթութիւն մը տարաւ (1444). վախճանը երկիրներ և մարդկային կմախքներու ահազին կոյտերեռաւ, Հունիատ ալ այս պարտութեամբ իր ձեռք ձգած

8. Կ. Պոլիս կը պաշարուի: 9. Լէնկիթիմուր եւ Անկիւրիոյ պաշարումը: 10. Սուլթան Մէհմեթ Ա.:

11. Սուլթան Մուրատ Բ.:

12. Սուլթան Մէհէմմէտ Բ. յաջորդեց իր հօր, զահար մեռաւ։ Սուլթանը երբ կը մտածէր մեծ պատերազմաւոր նպատակն եղաւ Կ. Պոլիս գրաւել, ուստի պատերազմութեամբ իտալիա արշաւել, ուր արդէն անգամ մը մտած էր յաղթանակաւ, յանկարծ մեռաւ (1481)։ Սուլթան Մէհէմմէտ՝ փարիս կոչուեցաւ իր փառաւոր յաղթութեան համար։

Ա Մ Փ Ո Փ Ո Ի Մ

Եւրոպա՛ Միջին դարու վախճանին. — Եւրոպայի իրեւմտեան կողմը՝ երեք մեծ թագաւորութիւններ հաստատուած են, այսինքն Ֆրանսա, Անգլիա և Սպանիա. իրեւմանիա և իտալիա փոքրիկ իշխանութեանց բաժնուած են։ Շուէտ և Նորվեգիա մեծ կարեւորութիւն չեն յառաջած տակաւին, Ռուսիա դեռ բարբարոս էր. Եւրոպայի Արեւելեան կողմը Թուրքաց ձեռքն է որոնք կը զարածեն իրենց աշխարհակալութիւնները Եւրոպիոյ, Ասիոյ և Աֆրիկէի մէջ։

13. Օսմանցիք մայիս 29ին քաջութեամբ յարձա-
կեցան քաղաքին վրայ, թնդանօթներուն բացած խրա-
մասներէն ներս խուժեցին: Կոստանդին, վերջին կայսրը
արիաքար կռուեցաւ և վերջապէս զարնուելով մեռաւ:
Սուլթանը յաղթանակաւ Կ. Պոլիս մտաւ և զայն իր աէօինեան օրինազիրքը կը խմբագրուի: — Բրիտանոնէու-
թութեան մայրաքաղաք ըրաւ (1458): Կրօնական կատաթիւնը կը մօնէ Անգղիա: — Լատիններն կը դադրի գոր-
րեալ ազատութիւն չնորհեց. Յունաց ինչպէս և Հայոցածուլթէնէ Իտալիոյ մէջ: — Պապիրոսի տեղ գրեկու-
Պատրիարքներ կարգեց:

14. Օսմանյիք ահարկու թշնամիէ մը ազատեցան Է. ԴԱՐ. — Փետուրէն գրիչ կը շինուի. Ապակի կը
Հունիատի մահուամբ: Վենետիկցիք որոնք Օսմանյիներու Կիլիկիոյ Անգղիոյ մէջ: — Աղեքսանդրիոյ գրատունը կ'ալրի:
Դէմ պատերազմի ելած էին, սահպուսեցան խաղաղութեամբ: Յունական կրակը կը հնարուի: — Հողմաղացին գիւտը
թիւն խնդրել: Սուլթանը տիրեց Խրիմու՝ զոր Թաթար կատարուի (Արաբացիներուն ձեռքով):
Խանի մը յանձնեց, Ալպանիոյ՝ երբ Իսկէնդէր պէյ տեսն Ը. ԴԱՐ. — Թուղթ կը շինուի բամպակէ: — Սա-

$$U, U \phi \cap \phi \cap \vdash U$$

Եւրոպա՝ Միջին դարու վախճանին. — Եւրոպիոյ
Երեւմտեան կողմը՝ երեք մեծ Թաղաւորութիւններ հաս-
տատուած են, այսինքն Ֆրանսա, Անգլիա և Սպանիա.
Իբրեմանիա և Իտալիա փոքրիկ իշխանութեանց բաժնուած
էն: Շուէտ և Նորվեգիա մեծ կարեւորութիւն չեն
տացած տակաւին, Ռուսիա դեռ բարբարոս էր. Եւրո-
պիոյ Արեւելեան կողմը Թուրքաց ձեռքն է որոնք կը
դարածեն իրենց աշխարհակալութիւնները Եւրոպիոյ, Ա-
սիոյ և Ափրիկէի մէջ:

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐՈՒ ՄԷՋ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ԸՆԹԱՑՔԸ

2. ԴԱՐ. — Շերամբ եւրոպա կը մտցուի: — Յուս
տինեան օրինագիրքը կը խմբագրուի: — Քրիստոնէու
ժիւնը կը մտնէ Անգղիա: — Լատիններէնը կը դադրի գոր
ծածութենէ Իտալիոյ մէջ: — Պապիրոսի տեղ գրելու
շուղթ կը գործածուի:

է. ԴԱՐ. — Փետտուրէն գրիչ կը շինուի. Ապակի կը
շինուի Անգղիոյ մէջ: — Աղեքսանդրիոյ գրատունը կ'ալրի:
— Յունական կրակը կը հնարուի: — Հողմաղացին գիւտը
կատարուի (Արաբացիներուն ձեռքով):

Ը. ԴԱՐ. — Թուղթ կը շինուի բամպակէ: — Սա-
ակինոսները դպրոցներ կը հիմնեն: — Շարըմայն իր ար-
ունիքը կը կանչէ Ալգուէն՝ Անգղիացի քերականը: —
Ունաց գիտական գործեր Արաբրէնի կը թարգմանուին:

12. Սուլթան Մեհեմեթ Բ. : 13. Արեւելեան կայսրութիւնը կ'ընկերէր կը կառնէ Ալգուէն՝ Սնազդիացի քերականը : —
կործանուի: 14. Սուլթանին աւրիւ աշխարհակալութիւնները : իշխաց զիտական գործերը Արաբերէնի կը թարգմանուին :

Թ. ԴԱՐ. — Արեւմտեան Եւրոպիոյ մէջ ժամացոյց
կը մտցուի : — Օքսֆորտի համալսարանը կը հիմնուի : —
Ալֆրէտ մեծ առաջին անգամ նաւատորմիդ մը կը կազմէ :

Ժ. ԴԱՐ. — Արաբական թուանշանները Եւրոպա կը
մտցուին : — Քեմպրիճի համալսարանը կը հիմնուի :

ԺԱ. ԴԱՐ. — Երաժշտական ձայնանիշները կը հը-
նարուին : — Անուաւոր ժամացոյցներ կը մտցուին Եւրոպա
— Ռոմանական լեզուներով գրականութիւն կ'սկսի :

ԺԲ. ԴԱՐ. — Շաքարեղէգ կը մշակուի Սիկիլիոյ
մէջ : — Ապակիէ պատուհաններ կը գործածուին Անգլիոյ
մէջ : — Դպրոցական փիլիսոփայութիւնը կ'սկսի :

ԺԳ. ԴԱՐ. — Ակնոցներուն գիւտը կը կատարուի : —
Ապակիէ հայելիներ կը գործածուին : — Ռոճըր Պէյդըն եւ
Ալպէրթ Մեծ գիտութիւն կը մշակեն : — Մարքոյ Բոլո
Արեւելեան Ասիա կը ճամբորդէ :

ԺԴ. ԴԱՐ. — Կողմնացոյցը Եւրոպա կը մտցուի : —
Վառօդ և թնդանօթ կը գործածուին պատերազմի մէջ : —
Անգլիական գրականութիւնը կ'սկսի : — Զօսըր : — Ուիլք
լիֆ նոր կտակարանը կը թարգմանէ :

ԺԵ. ԴԱՐ. — Տպագրութեան գիւտը : — Յոյն փի-
լիսոփաներ Իտալիա կ'ապաստանին : — Ամերիկա կը գլտ
նուի : — Ափրիկէի չրջանը (Փորթուկալցիներուն ձեռքով)

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՆԻՒԹԵՐ

—○○○○—

1. Բարբարոսներուն արշաւանքը ի՞նչ հետեւանքներ
ունեցաւ
2. Քրիստոնէութիւնը ի՞նչ ծառայութիւն մատուց քա-
ղաքակրթութեան՝ մեծ արշաւանքին ժամանակ
3. Բիւզանդական արքունիքը
4. Պաղտատի փառքը Արքանսեանց ժամանակ
5. Շարլըմայնի կայսրութիւնը
6. Ասպետութեան կարգը և պարտքերը
7. Աւատապետին կեանքը դղեակին մէջ
8. Միջին դարու դատարանները և մենամարտ
9. Արեւելքի խաչակրութիւնները
10. Տըւչութեան կռիւր
11. Զուիցերացի գիւղացիները
12. Հաւատաքննութեան ատեանը
13. Հանաքական դաշնակցութիւն

Պ Ե Ր Զ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՍՆ ԶՈՐՐՈՐԴ

ՄԻՋԻՆ ԴԱՐ

ԳԼՈՒԽ

Ե

Ա. Բարբարոսաց արչաւանքը	10
Բ. Բարբարոսները Քրիստոնեայ կ'ըլլան	1
Գ. Մենաստանք	1
Դ. Բիւզանդեան Կայսրութիւն	1
Ե. Արաբացիք և իրենց քաղաքակրթութիւնը Վերահաստ. Արեւմտեան Կայսրութեան	1
Զ. Կարողոս Մեծ	2
Է. Աւատականութիւն	2
Ը. Ասպետութիւն	2
Թ. Պապութիւնը Միջին Դարու մէջ	3
Ժ. Խաչակրութիւնք	3
ԺԱ. Եւրոպիոյ քաղաքական վիճակը	3
Գերմանիա	4
Ֆրանսա	4
Անգլիա	4
Իտալիա	4
Սպանիա	4
ԺԲ. Քաղաքակրթութիւն Միջին Դարու մէջ	4
ՕՍՄԱՆԵԱՆ ԿԱՅՍՐՈՒԹԻՒՆ	5
Ամբոիում. — Եւրոպա Միջին Դարու վախճանին	5
Միջին Դարու մէջ քաղաքակրթութեան ընթացքը	5
Խմբադրութեան նիւթեր	5

<< Ազգային գրադարան

NL0402839

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

ՀԱՄԱՌՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԶԳԱՅ

ԲԱՐՁՐԱԴՈՅՆ ԴԱՄԸՆԹԱՅԻ

Արեւելեան հին ազգեր, Մասն Ա.

Հին Յունաստան եւ Միջին դար, Մասն Բ. Դ.

Արդի եւ ժամանակակից, Մասն Ե. Զ.

5 դր

6 դր

5 դր

Գին 6 դր՞.